

HELSINGIN YLIOPISTO
HELSINGFORS UNIVERSITET
UNIVERSITY OF HELSINKI

Ikääntyneiden palveluasumisen lähiympäristön laatu Helsingissä

Pro gradu -tutkielma
Aluetiede, Suunnittelumaantiede
Geotieteiden ja maantieteen osasto
Helsingin yliopisto
Jenna Laakso
Toukokuu 2020

Tiedekunta/Osasto Fakultet/Sektion – Faculty Matemaattis-luonnontieteellinen tiedekunta		Laitos/Institution – Department Geotieteiden ja maantieteen osasto	
Tekijä/Författare – Author Jenna Laakso			
Työn nimi / Arbetets titel – Title Ikääntyneiden palveluasumisen lähiympäristön laatu Helsingissä			
Oppiaine/Läroämne – Subject Suunnittelumaantiede			
Työn laji / Arbetets art – Level Pro gradu -tutkielma		Aika/Datum – Month and year Toukokuu 2020	Sivumäärä/Sidoantal – Number of pages 94
<p>Tiivistelmä/Referat – Abstract</p> <p>Tutkielman tavoitteena on luoda katsaus ikääntyneiden palveluasumisen lähiympäristöjen laatuun: ideaaleihin, nykytilaan ja tulevaisuuteen. Aihetta tarkastellaan myös kaavoitusprosessin ja ikääntyneiden osallistamisen näkökulmasta. Tutkielman aluerajauksena on Helsinki.</p> <p>Aiemman tutkimuskirjallisuuden perusteella lähiympäristöjen laadun keskeisimpiä teemoja ovat esteettömyys, viihtyisyys, toiminnallisuus ja turvallisuus. Laadukkaan lähiympäristön kriteerit ovat suurimmaksi osaksi kaikille väestöryhmille yhteisiä. Ikääntyneiden toiveissa korostuvat kuitenkin erityisesti esteettömyyteen liittyvät laatutekijät.</p> <p>Tutkimus toteutettiin kolmessa vaiheessa. Ensimmäisessä vaiheessa selvitettiin ikääntyneiden palveluasumisen yksiköiden määrä, laatu ja sijainti Helsingissä. Toisessa vaiheessa tutkittiin systemaattisella havainnoinnilla lähiympäristön laatua viidessä kohteessa. Kolmannessa vaiheessa tutkittiin teemahaastatteluilla ikääntyneen ja kolmen suunnittelijan näkemyksiä tutkimusaiheesta.</p> <p>Ikääntyneiden palveluasumista on tarjolla melko tasaisesti ympäri Helsinkiä, niin urbaaneissa kuin luonnonläheisissä lähiympäristöissä. Ikääntyneiden palveluasumisen lähiympäristöjen laatu on yleisesti ottaen hyvä Helsingissä. Jalankulkuympäristöt ovat pääosin esteettömiä ja turvallisia, ja puisto ja palvelut ovat lähellä. Kehitettävää olisi kuitenkin erityisesti istuinten määrässä. Lähiympäristön laadun teemoista esteettömyys korostuu selvästi muita enemmän niin suunnitteluprosessissa kuin hallinnon strategioissa. Ikääntyneet osallistuvat aktiivisesti kaupunkisuunnitteluun, mutta palvelutaloissa asuvien ikääntyneiden todellisista osallistumismahdollisuuksista ei ole varmuutta.</p> <p>Laadukkaan kaupunkiympäristön kriteerejä ja ikääntyneiden näkökulmaa aiheeseen on tutkittu yleismaailmallisella tasolla, muttei juurikaan kunnallisella tai valtakunnallisella tasolla. Laadukas lähiympäristö tukee ikääntyneen itsenäisyyden, toimintakyvyn ja elämänlaadun ylläpitoa. Kun tulevaisuudessa yhä useamman ikääntyneen toivotaan asuvan itsenäisesti kotona, laajenee tarve ikääntyneet huomioivalle, laadukkaalle lähiympäristölle koskemaan kaikkia asuinalueita, ei vain palveluasumisen lähiympäristöjä.</p>			
<p>Avainsanat – Nyckelord – Keywords</p> <p>ikääntyneet, palveluasuminen, lähiympäristö, kaupunkiympäristö, kaupunkisuunnittelu</p>			
<p>Säilytyspaikka – Förvaringställe – Where deposited</p> <p>Geotieteiden ja maantieteen osasto, Helsingin yliopisto</p>			
<p>Muita tietoja – Övriga uppgifter – Additional information</p>			

Sisällysluettelo

Sisällysluettelo	3
1 Johdanto	5
1.1 Ikääntyneet-käsitteen määritelmä	6
1.2 Ikääntyneiden palveluasumisen käsitteet.....	7
1.3 Lähiympäristön käsitteen määritelmä.....	9
1.4 Tutkielman tavoitteet ja tutkimuskysymykset	10
2 Aikaisempi tutkimus ikääntyneiden palveluasumisesta ja lähiympäristöjen laatuun vaikuttavista tekijöistä.....	12
2.1 Ikääntyneiden palveluasumisen muutos	12
2.2 Väestön ikääntyminen ja palveluasumisen kasvutarpeet Helsingissä	14
2.3 Helsingin yleiskaava 2016 ja ikääntyneiden asuminen	14
2.4 Ikääntyneiden palveluasumisen sijoittuminen kaupunkitilaan	15
2.4.1 Luonnollisesti muodostuvat ja suunnitellut ikääntyneiden yhteisöt.....	17
2.4.2 Yhteyksien luominen lähiympäristöön.....	18
2.4.3 Ageing in place -malli	19
2.4.4 Palvelualuemalli	20
2.4.5 Palvelukorttelimalli	21
2.5 Ikääntyneiden mahdollisuudet vaikuttaa lähiympäristöönsä	22
2.6 Lähiympäristön laatu	24
2.6.1 Ikääntyneiden toimintakyvyn asettamat vaatimukset lähiympäristölle.....	24
2.6.2 Ikääntyneiden lähiympäristönsä laatuun liittämät toiveet	27
2.6.3 WHO:n ikäystävällisen kaupungin malli	28
2.6.4 Lähiympäristön laadun kriteerit Jan Gehlin mukaan	30
2.6.5 Ikääntyneiden palveluasumisen lähiympäristön laadun kriteerit	34
3 Tutkimusmenetelmät	37
3.1 Perusjoukon selvittäminen.....	37
3.2 Havainnointi	38
3.3 Haastattelu	40
3.4 Tutkimusetiikka	43

4	Tulokset	45
4.1	Ikääntyneiden palveluasumisen yksiköiden kartoitus	45
4.2	Havainnointikierrokset	48
4.2.1	Eira, Palvelutalo Villa Ensin lähiympäristö	48
4.2.2	Munkkiniemi, Saga Palvelutalo Munkkiniemen lähiympäristö	50
4.2.3	Kalasadama, Senioritalo Kotisataman lähiympäristö.....	52
4.2.4	Maunula, Maunulan Helander-kodin lähiympäristö	54
4.2.5	Itäkeskus, Itäkeskuksen palvelutalo	56
4.3	Havainnointitulokset teemoittain.....	58
4.3.1	Esteettömyys	58
4.3.2	Toiminnallisuus	62
4.3.3	Viihtyisyys.....	63
4.3.4	Turvallisuus	65
4.4	Haastattelujen tulokset teemoittain.....	69
4.4.1	Ikääntyvä väestö ja kaupunkiympäristö	70
4.4.2	Esteettömyys	71
4.4.3	Toiminnallisuus	74
4.4.4	Viihtyisyys.....	76
4.4.5	Turvallisuus	77
4.4.6	Kaavoitusprosessi ja osallistuminen.....	80
5	Pohdinta.....	87
5.1	Esteettömyys.....	88
5.2	Toiminnallisuus.....	90
5.3	Viihtyisyys	91
5.4	Turvallisuus	93
5.5	Kaavoitusprosessi	94
5.6	Ikääntyneiden lähiympäristöjen tulevaisuus ja tutkimustarpeet	97
	Lähteet.....	100
	Liite 1: Ikääntyneiden palveluasuminen Helsingissä, kohdeluettelo	105

1 Johdanto

Sotien jälkeen syntyneet suuret ikäluokat ovat viime vuosina jääneet eläkkeelle. Yhdessä eliniänodotteen kasvun ja syntyvyyden laskun kanssa on päädytty tilanteeseen, jossa yhä suurempi osa suomalaisista on yli 65-vuotiaita. Tilastokeskuksen mukaan Suomessa oli vuoden 2018 lopussa 65 vuotta täyttäneitä henkilöitä 1 204 837, eli joka viides suomalainen oli vähintään 65-vuotias (Suomen virallinen tilasto 2019).

Ikääntyneiden absoluuttisen ja suhteellisen määrän kasvu vaikuttaa yhteiskuntaan laaja-alaisesti. Julkisen talouden huoltosuhteen sekä sosiaali- ja terveystalouden kaltaisten teemojen lisäksi väestön ikääntyminen vaikuttaa asumiseen ja kaupunkiympäristöihin. Väestön ikääntymisen myötä esimerkiksi esteettömyyden ja erilaisten kotona suoritettavien palveluiden saatavuuden merkitys kasvaa. Ikääntyneiden toimintakyvyssä ja palvelutarpeissa on suurta variaatiota. Erilaisia palvelutaloja, senioritaloja ja muuta ikääntyneille suunnattua asumista tullaan tarvitsemaan ja rakentamaan yhä enemmän, mutta samalla kasvaa myös kotona itsenäisesti asuvien ikääntyneiden määrä. Jotta itsenäinen asuminen olisi ikääntyessä mahdollista mahdollisimman monelle ja mahdollisimman pitkään, on asuntojen esteettömyyden lisäksi panostettava myös itsenäisen arjen liikkumisen mahdollistaviin lähiympäristöihin.

Asuntotuotannon lisäksi kaavoituksessa on huomioitava ikääntyvän väestön tarpeet myös kaupunkiympäristöjen suunnittelussa. Ikääntymiseen liittyvät toimintakyvyn muutokset voivat rajoittaa omatoimista liikkumista kaupunkitilassa, jolloin asunnon lähiympäristön laadun merkitys korostuu (Buffel, Phillips & Scharf 2012, 601–602). Lähiympäristön on oltava esimerkiksi esteetön, ja palveluiden on oltava kävelytäisyydellä tai joukkoliikenteellä helposti saavutettavissa, jotta liikkuminen niiden luo olisi mahdollista myös itsenäisesti. Laadukas lähiympäristö voi paitsi mahdollistaa itsenäisen arjen, myös houkutella ulos liikkumaan ja osallistumaan kaupunkielämään. Laadukkaasta lähiympäristöstä hyöttyy niin itsenäisesti kotoaan kauppareissulle lähtevä ikääntynyt kuin avustettuna päiväkävelyllä käyvä palvelutalon asukas. Tässä tutkielmassa lähtöoletuksena on, että lähiympäristöjen laatuun panostamalla voidaan tukea ikääntyvän väestön itsenäisyyttä, aktiivisuutta ja hyvinvointia, ja siten välillisesti keventää myös väestön ikääntymisestä yhteiskunnalle koituvia kuluja.

Tässä pro gradu -tutkielmassa tarkastellaan ikääntyneiden lähiympäristön ideaalia, nykytilaa ja tulevaisuutta. Tutkielmassa keskitytään erityisesti ikääntyneiden palveluasumisen lähiympäristöihin Helsingissä.

Johdantoluvussa määritellään tutkielman keskeiset käsitteet ja esitellään tarkemmat tutkimuskysymykset. Johdannon jälkeen, toisessa luvussa käydään läpi aiempaa tutkimuskirjallisuutta ikääntyneiden palveluasumisesta, sen suhteesta ympäröivään kaupunkirakenteeseen ja lähiympäristön laatuun vaikuttavista tekijöistä. Kolmannessa luvussa esitellään tutkimuksessa käytetyt tutkimusmenetelmät. Neljännessä luvussa käydään läpi tutkimuksen tulokset. Lopuksi, viidennessä luvussa tehdään johtopäätökset tutkimuksen tuloksista, ja pohditaan niiden yhteiskunnallista merkitystä.

Ikääntyneet-käsitteen määritelmä

Harperin ja Lawsin (1995) mukaan eläkeiän käyttäminen ikääntyneen määrittelyssä on maantieteellisessäkin tutkimuksessa suosittu, mutta usein vain kätevyysperustuva valinta. Eläkeiän raja on ennemminkin markkinoiden rakenteiden määrittely kuin ikääntymisen biologisiin muutoksiin perustuva määritelmä. Eläkkeelle siirtyminen on toki merkittävä muutos yksilön ja yhteiskunnan kannalta ja siten tutkimisen arvoinen aihe, mutta eläkeikäisten elämäntilanteiden ja arkitodellisuuden moninaisuutta ei pidä unohtaa. (Harper & Laws 1995, 201–202)

Ikääntyneiden asumiseen ja muuttoon liittyvissä tutkimuksissa eläkeiän käyttäminen ikääntyneiden määrittelyyn voi antaa vääristyneen kuvan todellisuudesta. Usein eläkepäiviä ja heikentyvää toimintakykyä ennakoitaan muuttopäätöksiä tehdessä jo paljon aikaisemmin, aina 50 ikävuodesta lähtien. Eläkeläismuuttoa parempia termejä voisivatkin olla myöhäiselämän muutto (later-life migration) tai ennakoiva eläkeläismuutto (peri-retirement migration). (Haas et al. 2006)

Vanhempaan väestönosaan viittaavien käsitteiden kirjo on laaja: eläkeläinen, seniori, ikääntynyt, vanhus ja niin edelleen. Näiden käsitteiden välillä on tiukkojen ikärajausten sijaan sävyeroja, jotka heijastavat ihmisten eroavaisuuksia esimerkiksi elämäntilanteen ja toimintakyvyn osalta. Kaikki näistä käsitteistä eivät siis sovellu kaikkien erilaisten palveluasumisen yksiköiden asukkaiden kuvaukseen. Esimerkiksi kaikki senioritalojen asukkaat eivät ole vielä eläkkeellä.

Tämän tutkielman käyttötarkoituksiin parhaiten soveltuvan käsitteen valinnassa käytettiin kriteereinä elämäntilanteen ja toimintakyvyn kannalta neutraalia sävyä, muissa tutkimusaineistoissa ja yhteiskunnallisessa keskustelussa yleisesti käytettyä tarkkaa ikärajausta ja luottavuudeltaan sujuvaa ilmaisutapaa.

Vanhuspalvelulain kolmannessa pykälässä määritellään ikääntyneellä väestöllä tarkoitettavan vanhuuseläkkeeseen oikeuttavassa iässä olevaa väestöä (Laki ikääntyneen väestön... 2017). Kelan mukaan kansaneläke, eli vanhuuseläke, voidaan myöntää 65 vuotta täyttäneelle, joka on syntynyt vuonna 1965 tai sitä ennen. Myöhemmin syntyneille eläkeikä lasketaan henkilökohtaisesti. (Kansaneläkkeen lajit 2017) Käsitteelle ikääntynyt on siis löydettävissä yhteys tarkkaan ikärajaukseen, mutta luottavuudeltaan se on tarkkaa ikärajausta sujuvampi. Käsitteenä ikääntynyt ei myös ota kantaa henkilön toimintakykyyn tai elämäntilanteeseen, toisin kuin esimerkiksi vanhus ja eläkeläinen. Ikääntynyt täyttää siis sekä neutraaliuden, tarkkuuden että sujuvuuden kriteerit, ja näin ollen soveltuu käsitteistä parhaiten tämän pro gradu -tutkielman käyttöön.

Käsitteellä ikääntyneet tarkoitetaan siis tässä pro gradu -tutkielmassa kaikkia 65 vuotta täyttäneitä henkilöitä, joiden elämäntilanteissa ja toimintakyvyssä voi kuitenkin olla suuria eroja. Näiden eroavaisuuksien vuoksi myös ikääntyneiden palveluasumisen yksiköiden välillä on suuria eroja muun muassa palveluintensiivisyydessä ja lähiympäristön laadun tarpeissa.

Ikääntyneiden palveluasumisen käsitteet

Ikääntyneille suunnatun palveluasumisen kirjo on laaja niin palveluintensiivisyyden kuin nimeämisessä käytettävien käsitteiden osalta. Aiemmassa tutkimuskirjallisuudessa tätä kirjoa on usein kuvailtu melko yleisluontoisesti, eikä käsitteille ole vakiintuneita, kansainvälisesti päteviä määritelmiä. Eksakteimmat määritelmät löytyvätkin laista ja viranomaisteksteistä. Tässä pro gradu -tutkielmassa ikääntyneiden palveluasumista tarkastellaan kunnallisen kaupunkisuunnittelun näkökulmasta. Hallinnon käyttämien käsitteiden tunteminen on siis mielekästä tutkielman näkökulmankin kannalta.

Palveluasuminen, siihen liittyvät käsitteet ja kuntien vastuut sen tarjoamisessa asukkailleen määritellään sosiaalihuoltolain 21. pykälässä. *”Asumispalveluja järjestetään henkilöille, jotka erityisestä syystä tarvitsevat apua tai tukea asumisessa tai asumisensa järjestämisessä.* – –

Palveluasumista järjestetään henkilöille, jotka tarvitsevat soveltuvan asunnon sekä hoitoa ja huolenpitoa. Tehostettua palveluasumista järjestetään henkilöille, joilla hoidon ja huolenpidon tarve on ympärivuorokautista. Palveluasumisella tarkoitetaan palveluasunnossa järjestettävää asumista ja palveluja. Palveluihin sisältyvät asiakkaan tarpeen mukainen hoito ja huolenpito, toimintakykyä ylläpitävä ja edistävä toiminta, ateriat-, vaatehuolto-, peseytymis- ja siivouspalvelut sekä osallisuutta ja sosiaalista kanssakäymistä edistävät palvelut.” (Sosiaalihoitolaki 2014) Helsingin kaupungin vanhusten palveluasumisen kehittämisohjelmassa (2004, 1) palveluasumisen ja tehostetun palveluasumisen erottelusta luovutaan, jotta asukkaat eivät joutuisi muuttamaan palvelutarpeidensa muuttuessa.

Palveluasunto on asunto, jonka varustuksessa on huomioitu asukkaan alentunut toimintakyky ja johon on saatavissa palveluja. Palveluasunto voi sijaita joko palvelutalossa, palvelutaloryhmässä tai hajautettuna muun asutuksen joukkoon. Palvelutalo on rakennus, jossa palveluasuntojen lisäksi on ympärivuorokautinen avunsaantimahdollisuus ja yhteisiä tiloja. Asukas asuu omassa hallinnassaan olevassa itsenäisessä vuokra- tai omistusasunnossa. Ryhmäkoti muodostuu ryhmästä asuntoja, jotka yhteistilojen välityksellä liittyvät kiinteästi toisiinsa. Asukkailla on hallinnassaan oma huone, johon kuuluu oma wc- ja pesutila. Ryhmäkodit sijaitsevat usein palvelutalojen yhteydessä ja ne ovat tavallista enemmän huolenpitoa ja valvontaa tarvitseville, esimerkiksi dementoituneille vanhuksille, tarkoitettu asumismuoto. (Löyskä et al. 1997)

Laitoshoidon annetaan henkilölle, jonka tarvitsemaa ympärivuorokautista hoitoa ei voida järjestää hänen omassa kodissaan tai palveluasunnossa. Laitoshoidon sisältyvien palveluiden kirjo on moninainen. Pitkäaikaista laitoshoitoa annetaan vanhainkodeissa, terveyskeskusten vuodeosastoilla ja erilaisissa hoitokodeissa. Kunnallisen laitoshoidon lisäksi myös yksityiset yritykset ja järjestöt tuottavat laitospalveluja. (Laitoshoito 2017)

Seniorikodit ovat verrattain uusi ilmiö asuntomarkkinoilla. Seniorikotia ei ole määritelty lainsäädännössä tai aiemmassa tutkimuskirjallisuudessa, mutta ne ovat herättäneet enenevässä määrin yhteiskunnallista keskustelua. Stadin seniori-infossa senioritalojen todetaan yleensä tarkoittavan yksityistä, esteetöntä asumista, johon ei aina sisälly palveluita (Helsingin kaupunki 2020). Taloussanomien artikkelin (Kokko 2009) mukaan seniorikoteina markkinoitavien asuntojen varustelu- ja palvelutasojen kirjo ovat laajoja. Usein senioritaloissa on panostettu esteettömyyteen ja talon yhteistiloihin, joihin voi liittyä myös ulkopuolisten palveluntuottajien

toimintaan varattuja tiloja. Seniorikoteja markkinoidaan yli 55-vuotiaille, jotka asuntoa hankkiessaan haluavat varautua tulevan ikääntymisen tuomiin toimintakyvyn ja palvelutarpeen muutoksiin. (Kokko 2009)

Ikääntyneille suunnattuja erilaisia asumisen muotoja kutsutaan siis muun muassa senioritaloiksi, palvelutaloiksi, vanhainkodeiksi, ryhmäkodeiksi ja hoivakodeiksi. Nimeämistavan ja palveluintensiivisyyden välillä ei kuitenkaan ole täysin selvärajaista yhteyttä. Tekstin sujuvoittamiseksi tässä pro gradu -tutkielmassa käytetään käsitteitä palveluasuminen tai palvelutalo myös viitattaessa yleisesti kaikkiin ikääntyneille suunnattuihin asumismuotoihin.

■ Lähiympäristön käsitteen määritelmä

Ikääntyneen lähiympäristöä on hänen kotiaan ympäröivä kaupunkiympäristö mielekkään kävelymatkan säteellä. Jan Gehl pitää mielekkäänä kävelymatkan maksimipituutena 500 metriä (Gehl 2010, 121). Samaa 500 metriä on käytetty myös Helsingin 2016 yleiskaavan lähipalveluiden saavutettavuutta arvioitaessa, tarkentaen kyseessä olevan etäisyys todellisia jalankulkureittejä pitkin (Helsingin palveluverkkoselvitys ja tavoiteverkko 2050 2013). Näissä määritelmissä ei oteta kantaa kävelijän ikään ja toimintakykyyn. Samaa 500 metrin etäisyyttä on kuitenkin käytetty myös ikääntyneiden lähiympäristön määrittelyyn (Verma 2017, 52). Ikääntyneiden lähiympäristöjen todellista laajuutta ei ole kuitenkaan tutkittu. 500 metrin säde ikääntyneen lähiympäristön määritelmänä on siis enemmänkin teoreettinen ja suuntaa antava kuin tarkka ja tutkittuun tietoon perustuva.

Tässä pro gradu -tutkielmassa lähiympäristöllä tarkoitetaan 500 metrin säteen sisällä olevaa aluetta. Tuloksia tarkasteltaessa on kuitenkin tarpeen muistaa, että etäisyys tarkasteltavan alueen keskipisteestä (tässä tutkielmassa siis palvelutalosta) alueen reunalle katuverkkoa pitkin on kuitenkin lähes aina pitempi kuin 500 metriä. Tässä tutkielmassa oletetaan, että lähiympäristössä tehtävien matkojen todelliseen pituuteen vaikuttavat paitsi ikääntyneen liikkujan toimintakyky ja katuverkko, myös lähiympäristön laatu. Gehlin mukaan mielekkään kävelymatkan maksimipituuteen vaikuttaa myös kävely-ympäristön laatu: mitä mielenkiintoisempi ja helppokulkuisempi kävelyreitti on, sitä pitempiä matkoja ollaan valmiita tekemään (Gehl 2010, 121). Oletankin tässä tutkielmassa, että ikääntyneiden palveluasuminen lähiympäristön laatuun panostamalla voidaan tukea ikääntyneiden arkiliikuntaa ja mahdollisuuksia osallistua kaupunkielämään lähiympäristössään.

Tutkielman tavoitteet ja tutkimuskysymykset

Tämän pro gradu -tutkielman tavoitteena on luoda katsaus ikääntyneiden palveluasumisen lähiympäristöjen laatuun: ideaaleihin, nykytilaan ja tulevaisuuteen. Muut ikääntyneiden omatoimiseen liikkumiseen kaupunkitilassa vaikuttavat tekijät, kuten saavutettavuus joukkoliikenteellä, rajautuvat siis tämän tutkielman varsinaisen fokuksen ulkopuolelle.

Tutkimuskysymyksiä ovat:

- Millainen lähiympäristö olisi ikääntyneiden palveluasumiselle ideaali olemassa olevan tutkimuksen näkökulmasta?
- Mikä on ikääntyneiden palveluasumisen lähiympäristön laadun nykytila Helsingissä?
- Miten ikääntyneiden palveluasumisen lähiympäristön laatu huomioidaan kaupunkisuunnittelussa Helsingissä?
- Miten palveluasumisen asukkaiden osallistumismahdollisuus toteutuu kaavoitusprosessissa Helsingissä?

Tutkimusalueeksi on valittu käytännöllisistä ja aineistollisista syistä Helsinki, sillä sen alueella toimii riittävän suuri joukko ikääntyneiden palveluasumisen yksiköitä, joista voidaan poimia kattava otos erityyppisiä kohteita. Tulosten yleistämisessä on kuitenkin huomioitava Helsingin erityispiirteet, kuten koko ja väestörakenne.

Helsingissä suurin osa ikääntyneistä asuu itsenäisesti tavallisissa asunnoissa ympäri kaupunkia (Ikääntyneet Helsingissä 2019; Mäki & Vuori 2019, 9; Sotkanet.fi 2019). Lähes kaikki Helsingin kaupunkiympäristöt ovat siis myös joidenkin ikääntyneiden lähiympäristöä. Tässä tutkielmassa keskitytään kuitenkin tarkastelemaan ikääntyneiden palvelutalojen lähiympäristöjä Helsingissä. Ikääntyneiden palvelutalot ovat ikääntyneiden keskittymiä, joiden lähiympäristöt ovat siis keskimääräistä useamman ikääntyneen lähiympäristöä. Ikääntyneiden palvelutalojen asukkaiden edellytykset liikkua itsenäisesti lähiympäristössään ovat hyvin erilaisia eri kohteissa, mutta usein heikompia kuin kotona itsenäisesti asuvilla. Palveluasunnossa asuvan ikääntyneen toimintakyky on heikentynyt (Löyskä et al. 1997), kun taas seniorikodissa asuva saattaa olla täysin toimintakykyinen. Vaikka palvelutaloissa asuvat saattavat todellisuudessa käyttää lähiympäristöään vähemmän kuin muut ikäisensä, voi lähiympäristön laatu olla heille suurempi kynnyskysymys. Tässä tutkielmassa oletetaan, että ikääntyneiden palvelutalojen lähiympäristöissä on keskimääräistä suurempi tarve ikääntyneet

huomioivalle kaupunkisuunnittelulle. Tässä tutkielmassa lähtöoletuksena on myös, että tähän keskimääräistä suurempaan tarpeeseen on myös jo vastattu Helsingin kaupunkisuunnittelussa, ja ikääntyneiden palveluasumisen lähiympäristöt edustaisivat siis ikääntyneet huomioon ottavaa kaupunkisuunnittelua parhaimmillaan.

Ikääntyneiden palveluasumisen yksiköiden lähiympäristön laadun ideaalia, nykytilaa ja tulevaisuutta kartoitetaan tässä tutkielmassa kolmivaiheisesti. Ikääntyneiden palveluasumisen lähiympäristöjen ideaalia tutkitaan tutustumalla aiheen kirjallisuuteen. Ikääntyneiden palveluasumisen lähiympäristöjen nykytilaa Helsingissä tutkitaan havainnoimalla. Ikääntyneiden tarpeiden huomioimista ja osallistumismahdollisuuksia lähiympäristöjen suunnitteluprosessissa tutkitaan haastattelemalla suunnittelijoita ja ikääntyneiden edustajaa.

Vaikka tässä tutkielmassa keskitytään ikääntyneiden palvelutalojen lähiympäristöihin, voidaan sen tuloksia soveltaa myös laajemmin ikääntyneiden lähiympäristöihin. Ideaalit ovat samat kaikkialla, ja palvelutalojen lähiympäristöjen nykytila heijastaa ikääntyneiden huomioon otettua nykytilaa kaupunkisuunnittelussa yleisemminkin. Tulevaisuudessa, kun kotona asuvia ikääntyviä on yhä enemmän, on koko kaupunkiympäristön ikäystävällisyys yhä tärkeämpää. Ikääntyneiden palvelutalojen lähiympäristöjen parhaat käytännöt nykytilassa voivat toimia mallina kehitettäessä koko kaupunkiympäristöä parhaaksi mahdolliseksi ikääntyneiden lähiympäristöksi.

2 Aikaisempi tutkimus ikääntyneiden palveluasumisesta ja lähiympäristöjen laatuun vaikuttavista tekijöistä

Tässä luvussa luodaan aikaisemman tutkimustiedon perusteella kokonaiskuva ikääntyneiden asumisen ja palveluasumisen nykytilasta ja tulevaisuudesta. Aihetta tarkastellaan myös Helsingin kaupunkisuunnittelun näkökulmasta. Myös ikääntyneiden palveluasumisen sijaintiin vaikuttavat toimijat ja tekijät käydään läpi. Lisäksi esitellään aiemmassa tutkimuskirjallisuudessa ja hallinnon julkaisuissa esitettyjä ideaaleja ja ideoita ikääntyneiden asumisen suhteesta ympäröivään kaupunkirakenteeseen. Lopuksi käydään läpi aiemmassa kirjallisuudessa esitettyjä lähiympäristön laatukriteerejä niin yleisestä kuin ikääntyneiden näkökulmasta. Näiden laatukriteerien perusteella muodostetaan tässä tutkielmassa käytettävä ikääntyneiden palveluasumisen lähiympäristön laatukriteeristö, joka toimii tutkimusaineiston keräämisen runkona ja kerätyn aineiston arvioinnin pohjana.

Ikääntyneiden palveluasumisen muutos

Palvelutalojen asukasvalinnan minimi-ikärajat vaihtelevat tyypillisesti 55 vuodesta aina 75 vuoteen asti. Asukasvalinnassa voidaan huomioida myös hakijan tuentarve: asukkaalta voidaan esimerkiksi edellyttää omatoimista selviytymistä päivittäisistä toimista, tai päinvastaisesti päivittäistä tuen tarvetta. Vuokraan tai vastikkeeseen voi sisältyä erilaisia hoiva- ja kodinhoitopalveluita, tai niitä voidaan ostaa erikseen lisäpalveluina. Palveluasumisen taustalla olevien toimijoiden kirjo on yhtä laaja kuin muussakin asuntotuotannossa. Kiinteistöalan yritysten ja asuntotuotantosäätiöiden lisäksi seniorien asumispalveluita tarjoavat yhdistykset ja kunnat. Muutamia senioritaloja on rakennettu myös asukaslähtöisesti ryhmärakennuttamishankkeina.

Ikääntyneiden asumismuotojen keskinäiset markkinaosuudet ovat olleet muutoksessa 1990-luvulta lähtien. Laitosasuminen on vähentynyt merkittävästi. Esimerkiksi vuosina 1995–2005 laitoshoidossa olevien ikääntyneiden määrä oli laskenut Suomessa 14 prosenttia. Vuonna 2005 laitoshoidossa oli 3,6 prosenttia yli 65-vuotiaista. Samalla ajanjaksolla myös kotihoidon piirissä olevien ikääntyneiden osuus oli laskenut hieman päättyen 6,5 prosenttiin. Palveluasumisen asukasmäärä sen sijaan kasvoi vuosina 1995–2005 merkittävästi, lähes 80 prosenttia. Vuonna 2005 ikääntyneistä kolme prosenttia asui palveluasunnossa, ja 1,9 prosenttia kuului tehostetun palveluasumisen piiriin. Kaikkien ikääntyneille suunnattujen palveluasumisen muotojen kattavuusprosentit kasvavat rajattaessa tarkastelu yli 75-vuotiaisiin. Esimerkiksi vuonna 2005

kotihoidon piirissä heistä oli 11,5 prosenttia ja palveluasumisen piirissä 5,4 prosenttia. Ikääntyneiden asumispalveluissa on siis tapahtunut selkeä painopistemuutos laitoshoidosta palveluasumiseen. (Andersson 2007, 13–14)

Painopisteen muuttuminen laitoshoidosta kodinomaisempaan ja itsenäisempään palveluasumiseen sekä kotona asumisen mahdollistavien palveluiden lisääminen heijastelevat kumpikin ikääntyneiden asumiseen liittyvien ajatusmallien murrosta. Oman, tutun asuinympäristön ja itsenäisen toimijuuden säilyttämisen merkitystä ikääntyneen hyvinvoinnille on alettu ymmärtää ja arvostaa. Ikääntyneiden itsenäisen asumisen tukeminen on myös kustannustehokasta. On halvempaa muokata olemassa olevaa asuntokantaa ikääntyneille sopivammaksi kuin rakentaa yhtä paljon uusia laitoksia. Asuntokannan päivittämisen lisäksi myös ikääntyneiden asumisen lähiympäristöjen laatuun panostamalla voidaan tukea ikääntyneiden itsenäistä asumista ja toimijuutta.

Ikääntyneiden määrän kasvaessa asuntojen ja lähiympäristöjen esteettömyyden tarve kasvaa. Vanhenevan väestön asumisen tarpeisiin pyritään vastaamaan erityisesti tukemalla kotona asumista. Esimerkiksi vuonna 2012 hallitus esitti budjetoitavaksi erityisryhmien asuntojen investointiavustuksiin 110 miljoonaa euroa, ja korjaus- ja terveyshaitta-avustuksiin 37,5 miljoonaa euroa (Saikkonen 2012, 39). Uusista asunnoista tehdään esteettömiä ja vanhaa asuntokantaa korjataan esteettömämmäksi hisseillä ja asuntokohtaisilla muutostöillä, kuten laajentamalla wc-tiloja ja asentamalla niihin tukikaiteita. Toimintakyvyn alentuessa kotona asumista tuetaan esimerkiksi ateriat- ja kodinhoitopalveluilla. Palveluasumisen piiriin siirrytään vasta, kun kotona asuminen ei ole enää tukipalveluineenkaan mahdollista.

Julkishallinto on siis tunnistanut ikääntyvän väestön tuomat asuntokannan muutostarpeet ja osallistuu muutosten rahoitukseen. Asumisen lähiympäristöjen muutostarpeista esteettömyys huomioidaan julkisten tilojen uudis- ja korjausrakennuskohteissa yleisesti ottaen jo hyvin, ja ikääntyneet ovat yksi tästä kehityksestä erityisesti hyötyvistä väestönosista. Ikääntyneet voivat hyötyä myös esimerkiksi lähiympäristöönsä luoduista kohtaamispaikoista, virikkeistä ja palveluista, vaikka kaikkia niistä ei olisikaan toteutettu erityisesti ikääntyneitä varten. Ikääntyneiden itsenäistä toimijuutta tukevat lähiympäristöjen kehityshankkeet eivät siis näy strategisissa ja rahallisissa panostuksissa yhtä selvärajaisesti ikääntyneille kohdennettuina kuin asuntokannan kehittämishankkeet.

Väestön ikääntyminen ja palveluasumisen kasvutarpeet Helsingissä

Vuoden 2019 alussa Helsingissä asui yli 110 000 ikääntynyttä eli 65 vuotta täyttänyttä henkilöä, mikä on noin 17,1 prosenttia Helsingin asukkaista (Ikääntyneet Helsingissä 2019). Ikääntyneiden tavallisen ja tehostetun palveluasumisen yksiköissä ja vanhainkodeissa asui Helsingissä vuoden 2018 lopussa yhteensä 5 217 ikääntynyttä (Sotkanet.fi 2019). Saikkosen mukaan eläkeikäisten asunnontarvitsijoiden määrän arvioidaan kasvavan tasaista tahtia pääkaupunkiseudun kunnissa vuosina 2012–2040. Helsingissä arvioidaan olevan vuonna 2040 lähes 100 000 senioria (65–79 v.) ja lähes 60 000 palveluja tarvitsevaa (80+ v.) asunnontarvitsijaa. Kysyntä ikääntyneille soveltuvista asumisen muodoista on siis selvästi kasvussa. (Saikkonen 2012, 14–15) Anderssonin (2007) mukaan ikääntyneiden määrän kasvu ei kuitenkaan ole suorassa yhteydessä palveluasuntojen määrän kasvutarpeeseen. Asunnot ovat entistä esteettömämpiä, ikääntyneet toimintakykyisempiä ja kotihoidon palvelut kehittyneempiä. Palveluasuntoja tullaan kuitenkin tarvitsemaan lähitulevaisuudessa huomattavasti nykyistä enemmän. (Andersson 2007, 13–14)

Helsingin yleiskaava 2016 ja ikääntyneiden asuminen

Helsingin yleiskaavan 2016 valmisteluun liittyvässä *Helsingin palveluverkkoselvitys ja tavoiteverkko 2050* -selvityksessä (2013) ikääntyneiden asuminen mainitaan lyhyesti. Ikääntyneiden asumista pyritään vähitellen siirtämään pois laitoshoidosta, kohti ryhmäkoteja ja muita asumisryhmiä, tavalliseen asuinympäristöön. Ikääntyneiden odotetaan asuvan myös entistä pitempään tavallisissa kodeissaan. Nämä ikääntyneiden asumisessa tavoiteltavat muutokset edellyttävät asumisen, asuinympäristöjen ja palvelualueiden esteettömyyden kehittämistä erityisesti vanhoilla asuinalueilla. Lisäksi ikääntyneiden asumiseen soveltuvia tontteja tulee järjestää läheltä palveluja. (Helsingin palveluverkkoselvitys ja tavoiteverkko 2050 2013, 56) Helsingin kaupungin kaavoituksessa on siis ainakin periaatetasolla valmistauduttu asumisen tarpeiden osalta ikääntyneiden määrän kasvuun.

Lähipalveluiden, kuten päivittäistavarakaupan saavutettavuuden tavoitteeksi on asetettu Helsingissä 500 metriä todellisia jalankulkureittejä pitkin. Tällä hetkellä tällaisen kauppamatkan päässä asuu kuitenkin vain 58 prosenttia helsinkiläisistä. Linnuntietä pitkin 500 metrin etäisyys vastaa todellista jalankulkuverkkoa käyttäen noin 700 metriä. Päivittäistavarakaupan kaltaisten lähipalveluiden saavutettavuutta voidaan parantaa sekä tiivistämällä kaupunkirakennetta että suosimalla keskisuuria ja pieniä päivittäistavarakaupan

yksiköitä, jotka mahdollistavat tiheän palveluverkon. Harvemmin käytettävien kaupallisten palveluiden, kuten apteekkien, osalta saavutettavuudessa on huomattavasti suurempia alueellisia eroja. Harvemmin käytettävät palvelut keskittyvät isompiin kaupunkikeskuksiin, ja niiden saavutettavuutta voidaan parantaa pääasiassa julkisen liikenteen toimivuuteen panostamalla. (Helsingin palveluverkkoselvitys ja tavoiteverkko 2050 2013)

Helsingin uuden yleiskaavan keskiössä on kaupunkirakenteen tiivistäminen, ja liikenteen kehittämisen painopisteinä ovat kävelyn, pyöräilyn ja julkisen liikenteen yhteydet. Nämä tavoitteet tukevat osaltaan myös ikääntyvien liikkumista ja palveluiden itsenäistä saavutettavuutta, ja lisäävät siten ikääntyneiden palveluasumiselle sopivien sijaintienkin määrää eri puolilla kaupunkia.

Ikääntyneiden palveluasumisen sijoittuminen kaupunkitilaan

Helsingin kaupungin sosiaaliviraston julkaisemassa Vanhusten palveluasumisen kehittämisohjelmassa (2004, 13–17) viitataan Karjalaisen ym. (1994) tutkimukseen, jonka mukaan suurin osa palveluasumisen yksiköistä sijaitsi kaupunkien tai maaseutujen taajamissa. Kehittämisohjelmassa (2004, 13–17) viitataan myös Heinolan (1994) tutkimukseen, jossa palvelutalojen keskeinen sijainti herätti asukkaiden keskuudessa tyytyväisyyttä. Näiden tutkimusten perusteella ikääntyneiden palveluasuminen sijoittuu kaupunkitilassa siis jo nykyään suurilta osin suotuisiin paikkoihin.

Palveluasumisen tuotannossa on mukana useita toimijoita: kaavoittajat, rakennuttajat sekä kunnalliset ja yksityiset palveluntuottajat. Myös rahoittaja voi asettaa hankkeelle omia ehtojaan. Palveluntuottajat tuovat keskusteluun mukaan asukkaiden ja palveluiden toteuttamisen vaatimukset. Rakennuttajien intresseinä on rakennushankkeen kustannusten minimointi ja tuoton maksimointi, joihin vaikuttavat markkinatilanteen lisäksi lukuisat rakennustekniset seikat tontin ominaisuuksista lähtien. Palveluasumisen yksikön sijainnin ja hankkeen alullepanon kannalta keskeisimpiä toimijoita lienevät kuitenkin palveluntuottaja ja kunta, jotka reagoivat palveluasumisen kysynnän kasvuun. Rakennuttajien rooli hankkeiden alullepanijoina voi olla kuitenkin merkittävä senioritalojen osalta, sillä ne muistuttavat toimintamalliltaan enemmän tavallista asuntotuotantoa. Vaikka kaikessa ikääntyneille suunnatussa asumisessa sijainnille asetetut vaatimukset tai ihanteet ovat samoja (esteettömyys, saavutettavuus,

lähipalvelut...), voi hanketyypeillä ja toimijoilla olla vaikutusta ikääntyneiden palveluasumisen yksiköiden sijaintiin.

Ikääntyneiden palveluasumisen tuotantoon vaikuttavista toimijoista kunnat vaikuttavat tarjontaan sekä maankäytön ohjauksella että palveluiden tuottajina ja rahoittajina. Kuntien hallinnassa olevat kaavoitus, rakennusmääräykset, tonttien tarjonta sekä kaavoituksesta ja kunnallistekniikasta perittävät maksut vaikuttavat osaltaan rakentamisen kustannuksiin ja siten asuntojen tarjontaan ja hintatasoon (Laakso & Loikkanen 2004, 273, 279). Kuntien päätöksenteko voi siis vaikuttaa monelta osin muidenkin toimijoiden päätöksiin. Palveluasumisen rakentamishankkeen alullepanijana on usein kiinteistön tuleva omistaja tai palveluntuottaja, jotka eivät ole aina sama toimija. Vaikka hankkeen alullepanija voi olla kunta itse tai yksityinen toimija, palveluasumisen yksikkö voidaan lopulta perustaa vain kunnan kaavoituksessa sopivaksi määrittelemälle tontille. Kunnan kaavoituksella on siis suurin vastuu ikääntyneiden palveluasumisen lähiympäristöjen laadusta.

Palveluasumisen yksiköiden tontinvalinta vaikuttaa kohteen suhteelliseen sijaintiin kaupunkitilassa laajemmin ja lähiympäristössään. Åkerblomin ja Åkerblomin tutkimuksessa palveluasumisen yksiköiden tontin valintakriteereinä mainittiin vastauksissa muun muassa keskeinen sijainti (53 % vastanneista), yhteistyömahdollisuudet lähellä oleviin muihin ikääntyneiden asumispalveluihin (26 %), alueellinen tarve (16 %), maisemallisesti kaunis tontti (16 %) ja hyvät kulkuyhteydet (11 %). Myös tontin saatavuuteen ja omistukseen liittyviä tekijöitä oli mainittu. Sijainnin ja toimintojen keskittämisen mainittiin voivan vaikuttaa myös henkilöstökysymyksiin ja sitä kautta toiminnan kustannuksiin. (Åkerblom & Åkerblom 1994, 93, 127). Palveluasumisen rakennuttajat toivovat tontin olevan siis ennen kaikkea keskeisellä paikalla. Vaikka alueellisen tarpeen mainittiin vaikuttavan tontinvalintaan, nähtiin muista lähellä olevista ikääntyneiden palveluasumisen yksiköistä voivan olla myös hyötyä.

Åkerblomin ja Åkerblomin tutkimuksessa kaavoitus ei ollut useimmissa palveluasumisen rakennushankkeissa ollut esteenä. Kaavamuutosta jouduttiin hakemaan noin puolessa kohteista. Tyypillisesti muutokset olivat kuitenkin esimerkiksi kerroslukumuutoksia tai käyttötarkoituksen muutoksia. Rakennusluvan saamisessa ei ollut yleensä ollut ongelmia. Kolme neljäsosaa palveluasumisen rakennushankkeiden suunnittelijoista oli sitä mieltä, että tontti vaikutti kohteen perusratkaisuihin. (Åkerblom & Åkerblom 1994: 93–94)

Palveluasumisen sijainti voi vaikuttaa siis sekä kohteen tilojen suunnitteluun, kohteen kytkeytymiseen ja vuorovaikutteisuuteen lähiympäristönsä kanssa ja palvelutuotannon tehokkuuteen. Näin ollen kohteen keskeinen sijainti, alueelliset tarpeet ja yhteistyömahdollisuudet korostuvat tontinvalinnan tärkeimpinä kriteereinä, mutta myös tonttien saatavuus ja hinta voivat ohjata sijaintipäätöksiä.

Asumisen rahoittamis- ja kehittämiskeskuksen (ARA) rahoitusta hakevilta erityisryhmien asumisen kohteilta edellytetään monia asioita. Asumisyksiköiden ja asuntojen on sijaittava tavallisilla asuinalueilla muun asutuksen seassa. Rakentamisessa on suosittava pieniä yksiköitä ja vain perustelluista syistä voidaan rakentaa suurempia kokonaisuuksia pääasiassa vanhusten asumisratkaisuissa, joissa huomioidaan kunnan koko, suhde yhdyskuntarakenteeseen sekä asumisyksikön palvelukokonaisuuteen. Asuntojen ja asumisyksiköiden tulee olla osa normaalia lähiyhteisöä, josta asukas saa tarvitsemansa lähipalvelut. Hankkeiden on myös oltava rakennus- ja tonttikustannuksiltaan kohtuuhintaisia. (ARA 2015) ARA-tuki voi siis vaikuttaa uusien ikääntyneiden palveluasumisen kohteiden sijaintipäätöksiin suosimalla sijoittumista muun asutuksen lomaan ja lähipalveluiden läheisyyteen, mutta kohtuuhintaiselle tontille. Nämä ehdot rajaavat sijaintivaihtoehtoista pois saavutettavuudeltaan huonoimmat ja parhaat paikat.

Jotta ikääntyneiden palveluasumisen uudiskohteet sijoittuisivat kaupunkirakenteeseen eri toimijoita palvelevalla, ja ennen kaikkea asukkaille laadukkaan lähiympäristön mahdollistavalla tavalla, olisi toimijoiden hyvä olla perillä toistensa tarpeista ja rajoitteista. Kaavoituksen osalta tämä voisi tarkoittaa esimerkiksi ikääntyneiden palveluasumiseen sijainniltaan, maastonmuodoiltaan ja lähiympäristöltään suotuisien tonttien ennakoivaa kaavoittamista osana laajempia, uusia kaavahankkeita.

2.4.1 Luonnollisesti muodostuvat ja suunnitellut ikääntyneiden yhteisöt

Daviesin ja Jamesin mukaan (2016) ikääntyneiden maantieteellistä keskittymistä samalle alueelle voi tapahtua sekä luonnollisesti että suunnitellusti. Kooltaan nämä yhteisöt voivat vaihdella rakennuksesta kaupunginosaan. Luonnollisesti muodostuvat ikääntyneiden yhteisöt voivat muodostua esimerkiksi ikääntyneiden jäädessä asumaan perhekoteihinsa lasten muuttaessa pois alueella, jossa suuri osa taloista on valmistunut samoihin aikoihin. Luonnollisena muodostumistapana voidaan pitää myös ikääntyneiden muuttamista samalle alueelle sen ominaisuuksien (kuten palveluiden saavutettavuuden) houkuttelevana.

Suunniteltuja ikääntyneiden yhteisöjä puolestaan ovat yhteisöt, jotka on suunniteltu ikääntyneen väestön tarpeet ja toiveet huomioiden, ja joihin hyväksytään asukkaiksi vain ikääntyneitä. (Davies & James 2016, 119–124) Tähän kategoriaan kuuluvat myös erilaiset palveluasumisen muodot senioritaloista palvelutaloihin.

2.4.2 Yhteyksien luominen lähiympäristöön

Hallinnollisista toimijoista erityisesti ympäristöministeriö on julkaissut useita raportteja, joissa käsitellään ikääntyneiden palveluasumisen suhdetta lähiympäristöönsä. Ympäristöministeriön raportissa *Palvelualueen ja ikäystävällisen asuinalueen kehittäminen* (Hynynen 2015) todetaan, että normaaliuden periaatteen mukaisesti ikääntyneet asuvat siellä missä muutkin. Iäkkäiden asukkaiden osallistumista ja osallisuutta voidaan edistää rakennetun ympäristön suunnittelussa varmistamalla kohtaamis- ja toimintatilojen hyvä saavutettavuus. Tällaiset tilat voivat olla esimerkiksi alueen yleisiä asukastupia tai ikääntyneiden palvelukeskuksia. Kaikille ikäryhmille avoimet, luontevan kohtaamisen mahdollistavat julkiset tilat tukevat eri sukupolvien kohtaamista. (Hynynen 2015, 102)

Ikääntyneiden palveluasumisen ja lähiympäristön muiden asukkaiden yhteyksiä toivovat hallinnon lisäksi myös palveluasumisen tuottajat. Åkerblomin ja Åkerblomin (1994) tutkimusraportissa palveluasumisen tuottajien tavoitteissa mainittiin muun muassa lasten ja vanhusten tuominen samaan kortteliin, sekä kohteen toimiminen lähiympäristönsä avopalvelun tuottajana ja lähiympäristön asukkaille avoimena vanhustyön keskuksena (Åkerblom & Åkerblom 1994). Myös Helsingin seudun asuntoraportti 2012:ssa viitataan ympäristöministeriön tiedotteeseen vuodelta 2011, jossa esitettiin, että palvelutalojen tilat tulisi avata tarpeen mukaan myös muille kuin palvelutalon asukkaille esimerkiksi ateriapalveluiden osalta (Saikkonen 2012, 40). Näin palvelutalot toimisivat samalla lähialueen ikääntyneiden palvelukeskuksina, tuoden laajemman kirjon palveluita ja sosiaalisia tilaisuuksia myös kotona pärjäävien ikääntyneiden saataville.

Hallinto ja palveluasumisen tuottajat toivovat siis palveluasumisen yksiköiden olevan tiiviisti yhteydessä lähiympäristöönsä sekä asukaspohjansa että avoimen toimintansa kautta. He arvioivat toimintamallista olevan hyötyä kaikille osapuolille. Näille arvioille ei kuitenkaan esitetä raporteissa minkäänlaista väittämiä tukevaa tutkimustietoa. Käytännössäkin tällaisia toimintamalleja on toteutettu vasta vähän, eikä niiden tavoitteiden toteutumisesta ole tutkittua

tietoa. Lisäksi ikääntyneiden näkökulmaa tällaisiin toimintamalleihin ei ole hallinnon raporteissa tuotu lainkaan esiin.

Vaikka hallinnollisissa raporteissa esitetyille väittämille ei ole esitetty tieteellisiä perusteita, ovat ne linjassa nykyaikaisen kaupunkisuunnittelun ihanteiden kanssa. Ikääntyneiden palveluasumisen tuominen muun asutuksen sekaan noudattaa nykyaikaisessa kaupunkisuunnittelussa keskeistä toimintojen sekoittamisen ideaa. Toimintojen sekoittamisen tuomien synergiaetujen puolestapuhujiin on kuulunut muun muassa Jane Jacobs, joka kritisoi modernistien tapaa erotella eri toiminnot omille vyöhykkeilleen. Jacobsin mukaan erilaiset toiminnot tukevat toisiaan taloudellisesti ja sosiaalisesti, kun ne on sijoitettu sekaisin (Jacobs 1984, 24). Ihmisten kohtaamisen mahdollistavien kaupunkitilojen tärkeyttä on korostanut myös Jan Gehl (2010). Tutkitun tiedon vähyydestä huolimatta hallinnon ja tiedemaailman välillä näyttää siis vallitsevan jonkinlainen konsensus siitä, että sukupolvien kohtaamisesta ja palvelutarjonnan jakamisesta hyötyvät niin palveluasumisen toimijat ja sen asukkaat kuin lähiympäristössä asuvat ikääntyneet ja alueen muu väestö.

2.4.3 Ageing in place -malli

Daviesin ja Jamesin (2016) mukaan ageing in place -käsitteellä tarkoitetaan ikääntymistä kotona, eli mahdollisuutta asua samassa paikassa ikääntymisen tuomasta toimintakyvyn laskusta huolimatta ja joutumatta muuttamaan laitoshoidon piiriin. Oikein toteutettuna ageing in place -ajattelun soveltaminen voi auttaa ikääntyneitä säilyttämään itsenäisyytensä ja elämänlaatunsa. Ageing in place -mallin toteutumisen kannalta keskeistä on paitsi asunnon soveltuvuus, myös sen sijainti lähellä perhettä, ystäviä ja muita sosiaalisia verkostoja sekä (julkisen) liikenteen saavutettavuus. Perinteisesti perhe ja muut sosiaaliset verkostot ovat osallistuneet vahvasti ikääntyneiden tarvitsemien hoivapalveluiden tuottamiseen, mutta yhä useampi ikääntynyt haluaa tai tarvitsee myös julkisesti tai kaupallisesti tuotettuja palveluita. (Davies & James 2016, 118, 124) Näiden palveluiden saavutettavuus on siis myös keskeistä ageing in place -mallin mahdollistamisessa.

Ageing in place -ajatteluun viitataan runsaasti myös ympäristöministeriön julkaisemassa raportissa Palvelualueen ja ikäystävällisen asuinalueen kehittäminen (Hynynen 2015). Raportissa esitellyssä ageing in place -mallissa asumisen ympärille rakentuvat, yksilön tarpeen mukaiset hoiva- ja palveluratkaisut edesauttavat ikääntyneiden kotona asumista ja osallisuutta

omassa elämässään ja yhteisössään. Yhdyskuntarakennetta suunniteltaessa tätä mallia voidaan tukea rakentamalla esteetöntä asuinympäristöä, jossa arjen palvelut ovat helposti saavutettavissa myös esimerkiksi rollaattorin kanssa liikkuen. Myös asuinympäristön sosiaalisten mahdollisuuksien toteutumista voidaan tukea esimerkiksi luomalla luontevia, eri sukupolviakin yhdistäviä kohtaamispaikkoja. (Hynynen 2015, 12–13)

2.4.4 Palvelualuemalli

Palvelualuemalli on ympäristöministeriön julkaisussa esitelty ikääntyneiden palveluiden alueellisen keskittämisen malli, jossa lähekkäin sijoitetut, erityyppiset ikääntyneiden palveluasumisen yksiköt ja lähiympäristössä itsenäisesti asuvat ikääntyneet hyödyntävät palvelukeskuksen palveluita (Hynynen 2015). Ageing in place -ajatteluun pohjautuvan palvelualuemallin mukaan suunnitellussa asuinympäristössä ihmiset voivat ikääntyä turvallisesti tutussa ympäristössä ilman, että joutuvat toimintakykynsä heikentyessä muuttamaan pois asunnostaan tai naapurustostaan (Hynynen 2015, 12–13). Siirtyminen yksiportaiseen malliin (jossa ei ole erottelua eri yksiköihin tuen tarpeen mukaan) ikääntyneiden palveluasumisessa ja palveluasumisen yksiköiden toimiminen alueellisina palvelukeskuksina kaikille ikääntyneille liittyvät myös luontevasti ageing in place -ajatteluun. Jotta tällainen vähittäinen siirtymä tuettuun asumiseen voitaisiin toteuttaa menettämättä tutun asuinalueen tuomaa turvaa ja sosiaalisia verkostoja, on ikääntyneiden asumispalvelut mielekästä tuoda muun asumisen keskelle.

Hynynen (2015) mukaan palvelualuemalliin pohjautuvia ikääntyneiden palvelukeskuksia on perustettu jo esimerkiksi Espoossa. Tällaisessa ajattelussa seniorikeskukset nähdään seniorien alueellisina olohuoneina, jotka palvelevat sekä sen yhteydessä olevien palveluasuntojen asukkaita, että lähialueen muita ikääntyneitä asukkaita. Seniorikeskusten ympärille rakennetaan sekä vuokra- että omistuspohjaisia, esteettömiä senioriasuntoja. Olemassa olevasta rakennuskannasta voidaan myös varata esteettömiä, kunnallisia vuokra-asuntoja ikääntyneiden asunnoiksi. (Hynynen 2015, 27)

Hynynen (2015) mukaan kaavoituksen näkökulmasta tällaisen palvelualuemallin soveltaminen edellyttää kokonaisvaltaista käsitystä eri alueiden väestöstä (kuten ikääntyneiden osuudesta tulevaisuudessa) ja tiivistä yhteistyötä sosiaali- ja terveystoimen kanssa. Palvelualuemallin toimivuuden kannalta on keskeistä, että palvelukeskus ja muut ikääntyneille suunnatut asunnot

ja arjen keskeiset palvelut sijaitsevat riittävän lähellä toisiaan, esteettömien reittien varrella. Nämä tavoitteet voidaan huomioida kaavoituksessa sekä suunniteltaessa uusia asuinalueita että muutettaessa ja täydennettäessä vanhoja kaava-alueita. Palvelukeskuksen saavutettavuuden ja alueen ikääntyneiden asukkaiden liikkumisen kannalta on myös keskeistä huomioida julkisen liikenteen ja sen palvelulinjojen reitit osana palvelualueen suunnittelua. (Hynynen 2015, 46–47)

2.4.5 Palvelukorttelimalli

Palvelualuemallin lisäksi ikääntyneiden palveluiden keskittämiseen on kehitetty palvelukorttelimalli, jossa ikääntyneiden asuminen tuodaan yleisten palveluiden yhteyteen (Verma 2017). Palvelualuemalli ja palvelukorttelimalli on kumpikin esitelty ympäristöministeriön tuottamissa julkaisuissa. Valtiohallinto on siis aktiivisesti etsinyt ratkaisumalleja siihen, miten keskittämisen tuottamia etuja voitaisiin hyödyntää vastattaessa ikääntyneiden palveluasumisen ja muiden palvelutarpeiden kysynnän kasvuun.

Verman (2017) määritelmän mukaan palvelukorttelit ovat palvelukeskittymiä, joissa erilaisia ikääntyneille suunnattuja asumismuotoja (laitoshoidtoa lukuun ottamatta) sijoitetaan lähekkäin siten, että asukkaat ja palveluntuottajat hyötyvät synergiaeduista. Palvelukorttelissa asukkaat saavat lähiympäristöönsä laajan kirjon palveluita ja palveluntuottajat pystyvät tuottamaan palveluita kustannustehokkaasti suurelle asiakasjoukolla. Toimiva palvelukortteli sijaitsee taajaman keskustassa, lähellä muita palveluita. Näin palvelukortteli on helposti saavutettavissa laajalta alueelta, ja se voi toimia myös esimerkiksi kotihoidon keskuksena. Syrjäiseen paikkaan sijoitettuna ikääntyneille täytyisi tuottaa kaikki palvelut erikseen, tai kuljettaa heitä niiden äärelle. Palvelukorttelissa palveluita ei ole kohdennettu vain ikääntyneille, vaan kaikille alueen asukkaille. (Verma 2017, 13, 51–52) Palveluiden avoimuus lisää niiden kustannustehokkuutta ja luo mahdollisuuksia kohtaamisille.

Verman (2017) mukaan palvelukortteleita voidaan muodostaa sekä uusille alueille että täydentämään olemassa olevaa kaupunkirakennetta. Koska palvelukorttelihankkeessa on sen perusideanakin perusteella aina mukana useita toimijoita, on sen suunnitteluun panostettava jo strategisessa kaupunkisuunnittelussa ja asemakaavoituksessa. Palvelukorttelin suunnittelu ja toteutus vaatii myös poikkihallinnollista koordinaointia. (Verma 2017, 52)

Verman (2017) mukaan palvelukorttelin luominen vanhaan kaupunkirakenteeseen edellyttää, että vanha asuinkortteli on riittävän suuri ja keskeisellä paikalla, osa sen asunnoista on muutettavissa palveluasumiseen sopiviksi, yhteis- ja palvelutiloja voidaan toteuttaa tavallista enemmän ja ulkoalueet ovat esteettömiä. Palvelukorttelin koko tulee myös mitoittaa paikallisten olosuhteiden ja kunnan väestörakenteen mukaan. (Verma 2017, 53)

Ikääntyneiden mahdollisuudet vaikuttaa lähiympäristöönsä

Maankäyttö- ja rakennuslaki (2020) edellyttää, että kaavan valmistelusta tiedotetaan kaikkia osallisia niin, että heillä on mahdollisuus osallistua kaavan valmisteluun, arvioida kaavoituksen vaikutuksia, sekä ilmaista kirjallisesti tai suullisesti mielipiteensä asiasta. Osallisilla tarkoitetaan laissa alueen maanomistajia ja kaikkia niitä, joiden asumiseen, työntekoon tai muihin oloihin kaava saattaa huomattavasti vaikuttaa. Osallisiksi katsotaan myös viranomaiset ja yhteisöt, joiden toimialaa suunnittelussa käsitellään. (Maankäyttö- ja rakennuslaki 2020)

Ikääntyneillä, kuten kaikilla muillakin väestöryhmillä, on siis oikeus osallistua lähiympäristönsä kaavoitukseen. Maankäyttö- ja rakennuslain mukaisesti tiedotuksen tulisi tavoittaa myös heidät, ja heillä tulisi olla mahdollisuus osallistua kaavan valmisteluun ja ilmaista mielipiteensä kirjallisesti tai suullisesti. Kanavat tämän oikeuden käyttämiseen ovat moninaiset. Mielipiteensä voi ilmaista esimerkiksi kirjeitse, suullisesti osallistumistilaisuudessa ja yhä useammin myös Internet-kyselyn kautta. Vaikuttaa voi myös välillisesti esimerkiksi järjestöjen ja yhdistysten kautta. Ikääntymiseen usein liittyvä fyysisen toimintakyvyn heikkeneminen ja erilaiset haasteet tietotekniikan käytössä voivat kuitenkin käytännössä rajoittaa ikääntyneiden mahdollisuuksia osallistua lähiympäristöään koskevaan päätöksentekoon.

Buffel, Phillipson ja Scarf nostavat esiin naapurusto-osallistumisen paradoksin, jonka mukaan naapurustossa eniten aikaa viettävät asukkaat pääsevät osallistumaan naapuruston kehitystä koskevaan päätöksentekoon kaikkein vähiten. Naapurusto-osallistumisen paradoksi pätee heidän mukaansa erityisen hyvin ikääntyneisiin. Ikääntyneiden kokemustietoa, taitoja ja sitoutuneisuutta kannattaisi kuitenkin hyödyntää kaupunkeja kehitettäessä. Kun kaupunkeja kehitetään talouskasvun tavoitteluun keskittyen, työelämän ulkopuolella oleva osa väestöstä (etenkin sosioekonomisesti heikommassa asemassa olevat) jää kehityksen jalkoihin. Kaupunkien ikäystävällisyyden kehittämisen kannalta tärkein askel olisikin tunnustaa ja

tunnistaa eri-ikäisten ihmisten erilaiset kaupunkiympäristöön kohdistuvat tarpeet. (Buffel, Phillips & Scharf 2012) Oikeuden lisäksi ikääntyneillä olisi siis todennäköisesti usein myös kiinnostusta osallistua lähiympäristönsä suunnitteluun. Heillä voisi olla myös arvokasta kokemustietoa lähiympäristöstään. Ikääntyneiden osallisuuden toteutumista ei ole kuitenkaan juurikaan tutkittu.

Ikääntyneiden, kuten muidenkin osallisten, todellisiin vaikutusmahdollisuuksiin vaikuttaa paljon myös kaavoituksen parissa työskentelevien virkamiesten asenne: koetaanko osallistaminen muodollisena velvoitteena, vai aidosti suunnittelua hyödyttävänä tiedonkeruutapana. Bäcklundin, Häklin ja Schulmanin (2002) mukaan osallisuusmenettely on keino turvata, että suunnittelussa kuunnellaan myös kaupunkitilan käyttäjiä, asukkaita, eikä vain järjestelmän tarpeita (Bäcklund, Häkli & Schulman 2002, 12). Koskiahon (2002) mukaan osallistamisen toteutustavat ovat käytännössä kaavoituksen parissa työskentelevien virkamiesten käsissä. Kaavoituksen osallistamisjärjestelmät keskittyvät usein yhdistysten ja asukkaiden osallistamiseen, luottaen isompien toimijoiden osallistuvan muutenkin. (Koskiahon 2002, 48–49)

Osallisten yksityishenkilöiden osallistumisaktiivisuuteen vaikuttavat muun muassa heidän intressinsä, tietomääränsä, elämäntilanteensa sekä käytettävissä olevat osallistumiskanavat (Koskiahon 2002, 50). Kiinnostus on ikääntyneilläkin yksilöstä kiinni. Ikääntyneiden osallistumisaktiivisuuteen voidaan kuitenkin vaikuttaa osallistumiskanavien suunnittelulla. Staffansin, Väyrysen, Huiskon ja Melaman (2009) mukaan osallistumissuunnitelmia laadittaessa pääsääntönä voidaan pitää, että mitä laajempia hanke ja osallisten kirjo ovat, sitä monipuolisemmin tulee erilaisia osallistamismenetelmiä soveltaa. Erilaisten Internet-pohjaisten vaikuttamistapojen käyttö on kasvussa. Se ei kuitenkaan korvaa vaan täydentää kasvokkain tapahtuvaa vuorovaikutusta. Internet-pohjaiset vaikuttamistavat voivat asettaa osalliset eriarvoiseen asemaan tietoteknisten valmiuksien osalta, mutta vuorovaikutustapana ne ovat sinänsä tasa-arvoisia. Internet-kyselyn kautta äänensä saavat kuuluviin myös ujommat, eivätkä aika ja paikka rajoita osallistumismahdollisuutta. Perinteisessä, kasvokkain tapahtuvassa osallistumistilaisuudessa tärkeimpiä vuorovaikutusmenetelmiä ovat puhe ja kuuntelu, tapahtui se sitten puheenvuoroina tai pienryhmätyöskentelynä. Myös kirjallisia osallistumistapoja voidaan käyttää osana osallistumistilaisuutta. Kasvokkain keskusteltaessa väärinkäsityksiä voidaan oikoa helpommin puolin ja toisin, ja osallistujat sitoutuvat hankkeeseen vahvemmin. (Staffans, Väyrynen, Huisko & Melama 2009, 182–184)

Lähiympäristön laatu

Lähiympäristöksi katsotaan yleisesti kohdetta ympäröivät alueet noin 500 metrin säteellä, tai 500 metrin kävelymatkalla (Gehl 2010, 121; Helsingin palveluverkkoselvitys ja tavoiteverkko 2050 2013; Verma 2017, 52). Ihmisten halukkuuteen liikkua lähiympäristössään vaikuttaa vahvasti lähiympäristön laatu. Mitä helppokulkuisempi ja mielenkiintoisempi kävely-ympäristö on, sitä pitempiä matkoja ihmiset ovat valmiita tekemään (Gehl 2010, 121).

Ikääntymisen myötä ihmisen toimintakyky useimmiten vähitellen heikkenee, jolloin esimerkiksi lähiympäristön esteettömyys ja palveluiden saavutettavuus muuttuvat yksilön kannalta yhä tärkeämmiksi. Laadukkaalla lähiympäristöllä voidaan tukea ikääntyneen itsenäistä arkea. Ikääntyneiden toiveita lähiympäristönsä laadusta on kartoitettu aiemmissa tutkimuksissa jonkin verran. Ikääntyneiden toiveita ovat selvittäneet muun muassa Maailman terveysjärjestö (World Health Organization 2007) sekä suomalaiset tutkijat Kohijoki ja Koistinen (2018). Ikääntyneiden toiveet lähiympäristönsä laadusta ovat kuitenkin monelta osin hyvin samanlaisia kuin muidenkin ihmisten. Ikääntyminen ei kavenna yksilön lähiympäristölleen asettamia laatukriteerejä, vaan ennemminkin kasvattaa niitä esimerkiksi esteettömyyden muuttuessa aiempaa tärkeämmäksi. Kaupunkiympäristöjen viihtyisyyttä laajemminkin tutkinut Jan Gehl on myös määritellyt laadukkaaseen jalankulkuympäristöön kriteerit (Gehl 2010, 239). Tässä pro gradu -tutkielmassa tutkimusaineiston keräämisessä ja tulosten käsittelyssä lähiympäristön laadun kriteeristönä käytetään yhdistelmää Gehlin yleisistä laadukkaaseen jalankulkuympäristön kriteereistä ja muissa esitellyissä tutkimuksissa esitetyistä ikääntyneiden tarpeista ja toiveista.

2.6.1 Ikääntyneiden toimintakyvyn asettamat vaatimukset lähiympäristölle

Cutler-Riddickin (2016) mukaan fyysisellä aktiivisuudella on monia terveyshyötyjä, ja sillä voidaan tukea ikääntyneiden toimintakyvyn säilymistä (Cutler-Riddick 2016, 6–7). Vehreiden kävely-ympäristöjen läheisyyden on myös todettu pidentävän elinikää urbaaneissa ympäristöissä (Takano, Nakamura & Watanabe 2002, 917). Laitasen, Helakorven ja Uutelan (2008) mukaan suomalaisten ikääntyneiden suosituin liikuntamuoto on kävely, ja yli 60 prosenttia 65–84-vuotiaista kävelee vähintään puoli tuntia neljä kertaa viikossa. Muuta liikuntaa ainakin kahdesti viikossa harrastaa noin puolet ikääntyneistä. Kävelyn ja liikunnan harrastajien osuus on yli 80-vuotiailla pienempi kuin nuoremmilla ikäryhmillä. (Laitalainen, Helakorpi & Uutela 2008, 11) Laadukkailla jalankulkuympäristöillä voidaan tukea

ikäntyneiden liikuntaharrastusta, ja siten edistää heidän terveyttään ja toimintakyvyn säilymistä.

Ikääntyminen voi vaikuttaa myös lähiympäristön koettuun turvallisuuden tunteeseen. Vaikka turvattomuuden tunne ei kuulu automaattisesti vanhuuteen, voivat fyysisten voimien ja kaupunkiympäristössä yksin liikkumisen väheneminen lisätä ikääntyneen kokemaa turvattomuuden tunnetta (Koskela 2009, 93–94). Turvattomuuden tunne ei aina vastaa todellista riskiä. Koskelan (2009) mukaan voidaankin sanoa, että Suomessa turvattomuuden tunne on suurempi ongelma kuin rikollisuus, sillä myös mielikuvat vaikuttavat ihmisten hyvinvointiin (Koskela 2009, 38).

Rantakokon (2011) mukaan haasteellinen ympäristö lisää ikääntyneiden ulkona liikkumiseen liittyvää turvattomuuden tunnetta, heikentää heidän liikuntatarpeen tyydyttymisen kokemustaan ja laskee heidän elämänlaatuaan. Ulkona liikkumiseen liittyvää turvattomuuden tunnetta lisääviä lähiympäristön tekijöitä ovat muun muassa mäet, huonokuntoiset tiet ja liikennemelu. Tällaiset lähiympäristön laatuun liittyvät tekijät lisäävät turvattomuuden tunnetta myös hyväkuntoisilla ikääntyneillä. Lähiympäristössä olevat mäet, levähdyspaikkojen puute ja vaaralliset suojatiet heikentävät ikääntyneiden liikuntatarpeen tyydyttymisen kokemusta. Pitkillä etäisyyksillä ja levähdyspaikkojen puutteella on myös todettu olevan yhteys ikääntyneiden kävelykyvyn heikentymiseen. Liian haasteellinen ympäristö johtaa liikkumisen vähenemiseen ja siten nopeuttaa toimintakyvyn heikkenemistä. Kun ikääntynyt ei pääse pelon ja ympäristön haastavuuden vuoksi liikkumaan ulkona niin paljon kuin haluaisi, hänen elinpiirinsä kutistuu ja elämänlaatunsa heikkenee. Pitkät etäisyydet ja levähdyspaikkojen puute voivat kuitenkin heikentää elämänlaatua myös suoraan. (Rantakokko 2011, 66–67) Ikääntyneiden lähiympäristön laatu voi siis vaikuttaa heidän turvallisuuden tunteeseensa, mahdollisuuksiinsa liikkua, toimintakykyynsä ja elämänlaatuunsa.

Myös Frank et al. (2003) toteaa rakennetun ympäristön laadun vaikuttavan ikääntyneiden fyysiseen aktiivisuuteen. Ikääntymisen mukanaan tuoma toimintakyvyn heikkeneminen johtaa turvallisuuden merkityksen korostumiseen esimerkiksi reittivalinnoissa. USA:ssa 90 prosenttia ikääntyneiden tekemistä matkoista taitetaan autolla. Osasyynä henkilöautoilun suosimiseen lienevät ikääntyneiden julkiseen liikenteeseen liittämät turvattomuuden tunteet. Kaupunkiympäristön kävely-ystävällisyys (jalkakäytäväverkoston yhtenäisyys, liikenteen vilkkaus, liikennevalo-ohjatun suojatien ylitykseen varattu aika) vaikuttaa myös ikääntyneiden

halukkuuteen taittaa matka kävellen. Ikääntyneen asuinympäristö vaikuttaa heidän valitsemiinsa kulkumuotoihin. Väljemmillä omakotialueilla vapaa-ajan liikuntamahdollisuuksia voi olla enemmän, mutta riippuvuus autosta on suurempi kuin urbaanimmassa ympäristössä. Urbanissa ympäristössä puolestaan liikenteen vilkkaus ja julkisen liikenteen käyttömukavuus voivat rajoittaa ikääntyneiden halukkuutta liikkua kaupunkitilassa kävellen. USA:n yksityisautoilupainotteinen liikennekulttuuri on epäilemättä vaikuttanut näihin tuloksiin, sillä esimerkiksi useissa Euroopan maissa merkittävä osa ikääntyneiden tekemistä matkoista taittuu kävellen (Saksassa jopa lähes puolet) tai polkupyörällä. Kevyen liikenteen verkostojen ja julkisen liikenteen laatu ovat yhteydessä niiden käyttöasteeseen. (Frank et al. 2003, 88–92)

Ikääntyneiden alentunut toimintakyky asettaa kävely-ympäristön esteettömyydelle myös omat vaatimuksensa. Jalkakäytävän on oltava riittävän leveä ja tasainen, jotta hitaampikin kulkeminen rollaattorin kanssa onnistuu. Myös valaistus ja talvikunnossapito ovat tärkeitä turvallisen ja miellyttävän kävelykokemuksen kannalta. (Gehl 2010, 121–133) Ruuhka, kiire ja tasoerot tekevät kävelystä toimintakyvyltään heikentyneille ikääntyneille raskasta ja stressaavaa, ja vähentävät siten halukkuutta omatoimiseen liikkumiseen lähiympäristössä.

Jalankulkuympäristö ja julkinen liikenne muodostavat suurimman osan ikääntyneiden liikkumisympäristöstä. Jalankulkuympäristön laadulla on ikääntyneiden liikkumisen kannalta merkitystä sekä ikääntyneiden lähiympäristöissä että julkisen liikenteen päässä olevien palveluiden ympäristöissä. Tämän liikkumisympäristön laatu ja esteettömyys ovat tärkeitä ikääntyneiden omatoimisen liikkumisen ja palveluiden saavuttamisen kannalta. Kuten Rantakokon (2011 66–67), myös Ruonakosken et al. (2005) tutkimuksen mukaan ikääntyneiden kokemat liikkumisympäristön esteet liittyivät useimmiten matkojen pituuteen ja levähtämismahdollisuuksiin sekä teiden ylittämiseen. Talvella liukkaudesta nousi selvästi tärkeimmäksi liikkumista haittaavaksi tekijäksi. Joukkoliikenteen käytössä bussiin nouseminen ja matkan hinta olivat merkittävimpiä esteitä. Näihin ikääntyneiden kokemuksiin liikkumisympäristön esteisiin voidaan vaikuttaa esimerkiksi huolehtimalla jalankulkuympäristöjen hiekoituksesta ja levähdyspaikoista, pidentämällä suojateiden liikennevalojen vaihtumisväliä ja jakamalla pitkiä tienylityksiä keskikorokkeiden avulla. Julkisessa liikenteessä matalalattiabussit ja palvelulinjat ovat hyviä keinoja vähentää liikkumisen esteitä. (Ruonakoski et al. 2005, 61)

Ikääntyneiden tarvitsemia palveluita ovat muun muassa kauppa-, posti-, pankki-, terveys- ja liikennepalvelut. Palveluiden saavutettavuudessa on suuria eroja alueiden välillä. Esimerkiksi ruokakauppoja ja muita lähipalveluita löytyy parhaiten kaupunkikeskuksista ja muilta tiiviisti rakennetuilta alueilta. Pientaloalueilla palveluiden saavutettavuus on usein huonompi. Palveluiden saavutettavuus on keskeinen edellytys ikääntyneiden mahdollisuudelle asua itsenäisesti omassa kodissa. (Palvelut ja asuinympäristöt 2017) Myös palveluasumisen piiriin siirtyneille mahdollisuus käydä omatoimisesti vaikkapa pankissa voi olla edelleen tärkeää. Ikääntyneille suunnatun asumisen (oli kyse senioritalosta tai tuetusta palveluasumisesta) sijoittamista mietittäessä palveluiden saavutettavuus on siis oleellinen valintakriteeri.

2.6.2 Ikääntyneiden lähiympäristönsä laatuun liittämät toiveet

Daviesin ja Jamesin (2016) mukaan ikääntyneiden muuttopäätöksiin vaikuttavat asunto, paikalliset tekijät kuten lähiympäristö, yksilölliset tekijät ja sosiaaliset verkostot. Näistä tekijöistä lähiympäristön keskeisinä laatutekijöinä mainitaan muun muassa turvallisuus, terveydenhuollon palvelut sekä mahdollisuudet sosiaalisuuteen ja yhteisöllisyyteen. Ikääntyneet, jotka pysyttelivät samassa naapurustossa asuntoa vaihtaessaan, halusivat usein pysyä alueella nimenomaisesti sen tarjoamien palvelujen ja mukavuuksien (amenity) vuoksi. Tällaisina mukavuuksina mainittiin muun muassa puistot ja puutarhat sekä suhteellisen vähäinen läpikulkuliikenne alueella. Uusilla asuinalueillakin ikääntyneet arvostivat julkisia virkistyspaikkoja ja viehättäviä katunäkymiä. Myös palveluiden läheisyys ja saavutettavuus koettiin tärkeiksi. (Davies & James 2016, 135–136)

Kohijoki ja Koistinen (2018) tutkivat Turun keskustan vetovoimaisuutta ostosympäristönä ikääntyneiden näkökulmasta. Tutkimuksessa selvitettiin, mitkä ulkoisen ostosympäristön fyysiset tekijät ovat ikääntyneille keskeisiä houkuttelevuuden ja viihtyisyyden kannalta. Ikääntyneiden näkökulmaa selvitettiin ikääntyneiden ryhmäkeskusteluilla, ja kerätty aineisto jäsennettiin toiminnallisiin, visuaalisiin ja olosuhdetekijöihin. (Kohijoki & Koistinen 2018, 2–3)

Fyysisistä tekijöistä esiin nousivat rakennusten ulkonäkö, jalankulkualueiden pinnat ja puhtaus, pysäköinti, istuimet ja istutukset. Toiminnallisista tekijöistä mainittiin katuverkossa suunnistamisen ja kävelemisen helppous, pysäköintimahdollisuudet (sijoittelu, hinnoittelu, aikarajoitteet), mukulakivetyksen ja muun epätasaisen kiveyksen haasteellisuus, katujen

kunnossapito sekä turvallisuus niin rikollisuuden kuin liikenteenkin kannalta. Toiveissa ja arvostuksissa nousivat esiin sileät, mutta ei liukkaat jalkakäytävät, selkeärakenteinen katuverkko sekä poliisipartioinnin lisääminen. (Kohijoki & Koistinen 2018, 6–7)

Visuaalisista tekijöistä arvostettiin vanhoja rakennuksia (ennen toista maailmansotaa rakennettuja), rakennuskannan visuaalista yhtenäisyyttä, vehreyttä, siisteyttä, kaunista valaistusta ja näyteikkunoita. Epätasaisen katupinnan koettiin paikoitellen estävän visuaalisista tekijöistä nauttimista, kun pystyssä pysymiseksi katse on suunnattava jalkoihin. Ulkoterrassit ja kahvilat mainittiin mieluisina levähdys- ja katselupaikkoina, mutta istumapaikkoja kaivattiin lisää myös julkiseen tilaan. Nykyisten penkkien ongelmina pidettiin huonokuntoisuutta, likaisuutta ja istumapaikkojen riittämättömyyttä niin sanottujen laitapuolen kulkijoiden vallatessa usein penkit. (Kohijoki & Koistinen 2018, 7–9)

Olosuhdetekijöistä ikääntyneille keskeisimmäksi nousivat sääolosuhteet. Ikääntyneet asioivat keskustassa ympäri vuoden säästä riippumatta, mutta lumisade ja heikosti auratut jalkakäytävät hankaloittivat asiointia. Ilmanlaadun ja melutason koettiin parantuneen kävelyalueiden laajentamisen myötä. Ravintoloista leviävät tuoksut koettiin sekä positiivisina että negatiivisina. Valaistuksella koettiin olevan sekä toiminnallinen että visuaalinen merkitys. (Kohijoki & Koistinen 2018, 9)

2.6.3 WHO:n ikäystävällisen kaupungin malli

Maaailman terveysjärjestön (WHO) julkaisussa *Global age-friendly cities: a guide* (2007) esitetyn määritelmän mukaan ikäystävällinen kaupunki kannustaa aktiiviseen ikääntymiseen luomalla hyvät edellytyksen terveydelle, osallistumiselle ja turvallisuudelle ikääntyvän väestön elämänlaadun parantamiseksi. Käytännössä ikäystävällinen kaupunki siis sopeuttaa rakenteitaan ja palveluitaan vastaamaan ikääntyvien ihmisten erilaisia tarpeita. (World Health Organization 2007, 1)

WHO:n ikäystävällisen kaupungin oppaassa (2007) määritellään myös ikäystävällisen kaupungin ideaalimalli, jota kaupungit voivat käyttää arvioidessaan ikäystävällisyyttään ja miettiessään konkreettisia tapoja kehittää kaupunkia ikäystävällisemmäksi. Tarkasteltuja kaupunkielämän aihepiirejä ovat sosiaalinen osallistuminen, kunnioitus ja sosiaalinen inkluusio, yhteiskunnallinen osallistuminen ja työllisyys, kommunikaatio ja informaatio, yhteisön tuki ja

terveyspalvelut, asuminen, rakennettu ympäristö sekä liikenne. Ikäystävällisen kaupungin tarkastuslista on laadittu yhteistyössä ikääntyneiden ja heidän kanssaan työskentelevien kanssa. Tarkastuslista on laadittu hallinnon, järjestöjen ja yksityisten toimijoiden käytettäväksi, ja julkaisussa kannustetaan osallistamaan paikallisia ikääntyneitä myös tarkastuslistan kohtien toteutuksen arviointiin. (World Health Organization 2007, 9–11) Vaikka WHO:n ikäystävällisen kaupungin tarkastuslistaa laadittaessa onkin kuultu laajaa joukkoa ikääntyneitä ja heidän kanssaan työskenteleviä, ei se menetelmiltään täytä tieteellisen tutkimuksen kriteerejä. Tarkastuslistaan tulisi suhtautua ennen kaikkea ikääntyneiden näkökulmaa esiin tuovana keskustelunherättäjänä. Tässä tutkielmassa tarkastuslistaa hyödynnetään kuitenkin yhtenä lähdetietona ikääntyneiden kaupunkiympäristöön liittämistä toiveista, sillä tiedemaailmassa aiheesta ei ole tehty aihepiireiltään yhtä kattavaa tutkimusta.

WHO:n ikäystävällisen kaupungin rakennetun ympäristön laadun tarkastuslistassa käydään läpi muun muassa ulkotilojen viihtyisyyttä, istumapaikkoja, liikennejärjestelyjä, turvallisuutta ja palveluita. Tarkastuslistassa kuvaillaan tarkoilla listauksilla kaupunkiympäristöjen ideaalitulannetta ikääntyneiden näkökulmasta. Ulkotilojen viihtyisyyden kannalta keskeisinä tekijöinä mainitaan siisteys sekä melun ja hajuhaittojen rajoittaminen. Ideaalin mukaan vehreät virkistysalueet ovat hoidettuja ja turvallisia, ja niissä on suojaa, istumapaikkoja ja wc:itä helposti saatavilla. Istumapaikat ovat huollettuja ja valvottuja, ja niitä on tasaisin välein julkisissa ulkotiloissa, erityisesti puistoissa ja pysäkeillä. Turvallisuutta tuetaan esimerkiksi tarjoamalla suojaa luonnonkatastrofeilta, hyvä katuvalaistus tai poliisipartioita. (World Health Organization 2007, 18–19)

Tarkastuslistassa kuvaillaan myös palveluiden ja rakennusten ideaalia. Ideaalitulanteessa palvelut ovat esteettömästi saavutettavissa, ryppäänä lähellä ikääntyneiden asuinpaikkoja ja huomioivat ikääntyneiden erityistarpeet palvelumuotoilussaan. Rakennukset ovat esteettömiä ja niissä on esimerkiksi hissit, luiskat, opasteet, loivat ja lyhyet rappuset kaiteilla, riittävästi istumapaikkoja levähtämiseen, riittävästi wc-tiloja ja lattiapinnat eivät ole liukkaita. Julkisissa tiloissa on tarjolla riittävästi siistejä, hyvin hoidettuja ja esteettömiä wc-tiloja kätevissä paikoissa ja selkein opastein. (World Health Organization 2007, 18–19)

Tarkastuslistassa otetaan kantaa myös liikennejärjestelyihin. Tarkastuslistan ideaalin mukaan jalkakäytävät ovat huollettuja, sileitä, tasaisia ja riittävän leveitä pyörätuolille. Jalkakäytävät eivät ole liukkaita ja reunakiveyksessä on luiska suojateiden kohdalla. Suojateitä (tai alikulkuja

tai siltoja) on tasaisin välein, ne eivät ole liukkaita ja tarvittaessa niissä on keskikorokkeita. Liikennevalo-ohjatun suojatien ylittämiseen on riittävästi aikaa, ja tukena on valo- ja äänimerkit. Pyöräily on erotettu omalle kaistalleen muusta liikenteestä. Liikennesääntöjä kunnioittavaa ja jalankulkijoille tietä antavaa liikennekulttuuria edistetään ja valvotaan. (World Health Organization 2007, 18–19)

WHO:n ikäystävällisen kaupungin tarkastuslistan on tarkoitus olla sovellettavissa kaikkiin maailman kaupunkeihin. Listan pääkohdat ovat sovellettavissa monenlaisiin kaupunkeihin, vaikka niiden kuvauksissa annetut esimerkit eivät olisikaan kaikkialla yhtä relevantteja. Esimerkiksi Helsingissä maanjäristysten kaltaisilta luonnonkatastrofeilta suojautuminen ei ole erityisen tarpeellista, mutta katujen liukkaus on merkittävä riskitekijä. Listan tarkoitus onkin luoda kehys paikalliselle tilannearviolle ja kehityskohteiden ideointikeskustelulle, eikä sellaisenaan toimia valmiina tarkastuslomakkeena.

2.6.4 Lähiympäristön laadun kriteerit Jan Gehlin mukaan

Jan Gehl (2010) on määritellyt, millainen kaupunkiympäristö koetaan viihtyisänä, ja millaisista osatekijöistä hyvä kaupunkiympäristö muodostuu. Gehlin mukaan viihtyisän kaupunkitilan osatekijöitä ovat muun muassa toimintojen sekoittaminen, sisä- ja katutilojen välinen näköyhteys, katutilan visuaalinen vaihtelevuus ja inhimillinen mittakaava, katutilassa vietetyn ajan pidentäminen (läpikulun hidastaminen ja ajanvietto) sekä jalankulun ja pyöräilyn priorisointi katutilan suunnittelussa (Gehl 2010, 232–245). Koska ikääntyneet liikkuvat lähiympäristössään pääasiallisesti jalan, keskitytään tässä Gehlin teoriasta nimenomaan jalankulkuympäristön laatuun vaikuttaviin tekijöihin. Gehlin teoria määrittelee laadukkaan lähiympäristön kriteerejä kuitenkin yleisesti, ei vain ikääntyneiden tarpeiden näkökulmasta.

Gehl on tiivistänyt laadukkaan jalankulkuympäristön kriteerit kahdentoista avaintekijän listaksi (Gehl 2010, 239). Ensimmäinen kriteeri on jalankulku turvassa muulta liikenteeltä. Liikenneympäristöjen suunnittelun pitäisi tapahtua jalankulun ja pyöräilyn ehdoilla. Eri liikennemuodoille tulee olla omat, selkeästi erotetut kaistansa, tai shared space -tyyppisessä jaetussa katutilassa liikenteen on kuljettava jalankulkijoiden ehdoilla. Pyöräkaistoille turvallisin paikka on jalkakäytävän ja kadunvarsipysäköinnin välissä, ei pysäköinnin ja ajoradan välissä. (Gehl 2010, 91–94) Ikääntyneet tekevät Euroopassa merkittävän osan matkoistaan kävellen, ja jalankulkuympäristön turvattomuus rajoittaa ikääntyneiden

liikkumista (Frank et al. 2003, 88–92; Ruonakoski et al. 2005, 61). Turvallinen, muusta liikenteestä erotettu jalankulkuympäristö on siis tärkeä lähiympäristön laatukriteeri myös ikääntyneille.

Toinen laadukkaan jalankulkuympäristön kriteeri on mahdollisuus kävellä turvassa rikollisuudelta ja väkivallalta. Muiden ihmisten läsnäolo katutilassa lisää turvallisuutta ja turvallisuuden tunnetta. Muiden ihmisten läsnäolo ympäröivissä rakennuksissa (katutasen avoimissa liiketiloissa tai ylempänä ikkunoissa) lisää osaltaan myös turvallisuutta ja turvallisuuden tunnetta pimeällä. Mitä enemmän kaduilla on elämää, sitä useampi silmäpari seuraa kadun tapahtumia niin kadulla kuin ikkunoissa, ja vahvistaa siten kadulla liikkujien turvallisuuden tunnetta. Eläväiset kadut ja turvallisuuden tunne muodostavat näin positiivisen kierteen. Kattava katuvalaistus tukee myös turvallisuutta. (Gehl 2010, 98–99, 133) Valaistuksen ja valvonnan tuoma turva ovat tärkeitä lähiympäristön laatukriteerejä myös ikääntyneille, mutta toisten ihmisten läsnäolon tuomaa turvaa he eivät ole toiveissaan erityisesti maininneet (World Health Organization 2007, 18–19; Kohijoki & Koistinen 2018, 6–9). Gehlin kuvailemaa, turvallisuutta ja turvallisuuden tunnetta lisäävää epämuodollista valvontaa on käsitellyt aiemmin myös muun muassa Jane Jacobs (Jacobs 1984). Koskelan (2009) mukaan suomalainen kaupunkikulttuuri ja väljä kaupunkirakenne eivät kuitenkaan tue tällaisen valvonnan muodostumista (Koskela 2009, 181). Epämuodollinen valvonta ei siis välttämättä lisää ikääntyneiden lähiympäristössään kokemaan turvallisuutta Suomessa niin paljon kuin Jacobsin ja Gehlin esittämässä teoriassa oletetaan.

Laadukkaan jalankulkuympäristön kolmas kriteeri on jalankulku suojassa säältä ja ympäristöhaitoilta. Jalankulkuympäristön on oltava turvallinen vuoden ympäri, joten jalkakäytävien talvikunnossapito on tärkeää (Gehl 2010, 133). Gehlin mukaan ympäristön suunnittelulla voidaan vaikuttaa paikan mikroilmastoon. Esimerkiksi kasvillisuus voi tarjota suojaa kylmältä tuulelta ja tarjota varjoa auringonpaahteelta. Korkeat rakennukset ja isot aukiot taas lisäävät katutilan tuulisuutta. (Gehl 2010, 173–174) Säänsuoja ja talvikunnossapito ovat tärkeitä myös ikääntyneille (Ruonakoski et al. 2005, 61; World Health Organization 2007, 18–19; Kohijoki & Koistinen 2018, 9). Gehlin esittämät tavat vähentää säähaittoja kaupunkiympäristössä voivat siis olla relevantteja myös ikääntyneiden näkökulmasta.

Neljäs laadukkaan jalankulkuympäristön kriteeri koskee kävelyn mahdollistamista fyysisestä näkökulmasta. Gehlin mukaan jalankulkuympäristön laatu vaikuttaa kävelyhalukkuuteen.

Tasainen alusta ja kiinnostavaa katseltavaa tarjoava ympäristö tekevät kävelemisestä mukavampaa, eikä matka tunnu yhtä pitkältä. Portaat koetaan esteenä, ja pitkiä portaita mieluummin reitiksi valitaan ramppi tai useammat lyhyet portaat. Kävelemiseen tarvitaan myös riittävästi tilaa erityisesti, jos kävelijä on ikääntynyt, liikuntarajoitteinen tai liikkeellä lasten kanssa. Tungoksessa tai kapeilla jalkakäytävillä ei ole mukava liikkua esimerkiksi rollaattorin kanssa. Myös erilaiset tolpat tai muut esteet jalankulkuympäristössä ja liikennevaloissa odottelemisen heikentävät kävelymukavuutta. Jalankulkija valitsee mieluiten suorimman reitin, mutta pitkät suorat näkymät koetaan pitempinä kuin yhtä pitkät visuaalisesti pilkkoutuneet kävelymatkat. Jalankulkuympäristön olisi siis oltava mittakaavaltaan inhimillinen ja kiinnostuksen säilyttävä, mutta ilman turhia mutkia jalankulkureiteissä. (Gehl 2010, 121–131) Gehl keskittyy kuvaamaan erityisesti jalankulkureittien mielekkyyteen vaikuttavia tekijöitä. Viehättävät katunäkymät ja selkeä katuverkko ovat myös ikääntyneille tärkeitä (Davies & James 2016, 135–136; Kohijoki & Koistinen 2018, 6–7). Ikääntyneille tärkeä esteettömyys jää Gehlin kuvauksessa vähemmälle huomiolle.

Viides laadukkaan jalankulkuympäristön kriteeri on mahdollisuus seisoa (Gehl 2010, 75). Ikääntyneiden toiveissa mahdollisuus seisoa ei ole kuitenkaan noussut esiin. Mahdollisuus istua sen sijaan toistuu lähes kaikissa ikääntyneiden toiveita selvittäneissä tutkimuksissa. Kuudes laadukkaan jalankulkuympäristön kriteeri onkin mahdollisuus istua. Reunustat ovat luontevin paikka myös istumiseen: selkä suojattuna yllätyksiltä, tuulensuojassa ja poissa muiden tieltä, mutta hyvä mahdollisuus tarkkailla muita kadulla liikkuja tai ihailla maisemaa. Istumismukavuus mielessä muotoiltujen penkkien lisäksi istumatilaa voivat tarjota monenlaiset korotetut tasot, kuten portaat tai leveät kaiteet. Nämä toissijaiset istumapaikat eivät kuitenkaan sovellu ikääntyneiden levähdyspaikoiksi, mikäli niistä puuttuu istuutumista helpottavat käsi- ja selkänojat. Myös istuimen materiaalin lämmöneristävyys vaikuttaa istuinmukavuuteen ja ikääntyneiden istumishalukkuuteen. Istumapaikkoja pitempiaikaiseen oleskeluun tarjoavat myös katukahvilat. (Gehl 2010, 137, 140–143, 146) Gehl kuvailee istuinten sijoittelun ja ominaisuuksien kriteerejä erityisesti viihtyisyyden näkökulmasta. Hän on myös tietoinen käsinojien tärkeydestä ikääntyneille. Ikääntyneille tärkeisiin istuinten määrään ja välimatkoihin katutilassa hän ei kuitenkaan ota kantaa (Ruonakoski et al. 2005, 61; World Health Organization 2007, 18–19; Kohijoki & Koistinen 2018, 7–9).

Seitsemännen ja kahdeksannen kriteerin laadukkaalle jalankulkuympäristölle muodostavat mahdollisuus katsella, kuunnella ja keskustella. Katutilassa on voitava nähdä laajasti,

esteettömästi ja riittävässä valaistuksessa. Myös kiinnostavat näkymät lisäävät jalankulkuympäristön laatua. Katutilassa ihmisistä kiinnostavinta seurattavaa ovat toiset ihmiset. Julkisen tilan istumapaikoista suosituimpia ovat ne, joista voi parhaiten seurata muita ihmisiä. Myös keskustelun mahdollistavia, toisiaan vastakkain tai kulmikkain kohti olevia istuimia tarvitaan kaupunkitilassa. Eläväinen katutila tarjoaa monenlaisia mahdollisuuksia sosiaaliseen vuorovaikutukseen: lyhyet sananvaihdot, uusien tuttavuuksien solmiminen sekä suunnitellut tapaamiset ja tapahtumat. Passiivinen muiden ihmisten kuuleminen ja näkeminen muodostaa pohjan muille kohtaamisille. Jotta vuorovaikutus olisi alkeellisimmassakaan muodossaan mahdollista, ympäristön melutason on oltava riittävän alhainen ja katutilassa on oltava esimerkiksi tilaa pysähtyä juttelemaan. (Gehl 2010, 22–25, 150, 239) Ikääntyneet ovat toivoneet mahdollisuutta istua seuraamaan ympäristön tapahtumia (Kohijoki & Koistinen 2018, 9). Gehlin esittämät tavat luoda mahdollisuuksia tällaiseen toisten ihmisten katseluun ja kohtaamiseenkin palvelevat siis myös ikääntyneitä.

Yhdeksäs laadukkaan jalankulkuympäristön kriteeri on mahdollisuus leikkiä ja liikkua. Laadukas jalankulkuympäristö tarjoaa tilaisuuksia luovuudelle, liikunnalle ja leikille ympäri vuorokauden ja kaikkina vuodenaikoina (Gehl 2010, 239). Tällaisia mahdollisuuksia voivat tarjota esimerkiksi puistoihin rakennetut ulkokuntosalit. Ikääntyneiden suosituin liikuntamuoto on kävely (Laitalainen, Helakorpi & Uutela 2008, 11), joten jalankulkuympäristöt yleisestikin ovat ikääntyneille tärkeitä liikuntapaikkoja.

Gehlin laadukkaan jalankulkuympäristön kolme viimeistä kriteeriä ovat yleiseen viihtyisyyteen vaikuttavia, eikä jalankulkuympäristön käyttäjän iällä ole niiden kannalta juurikaan merkitystä. Gehlin kymmenes laadukkaan jalankulkuympäristön kriteeri on inhimillinen mittakaava. Rakennetun ympäristön inhimillinen mittakaava perustuu ihmisen koon ja aistien erottelukyvyn realiteetteihin. Esimerkiksi ihmisten ilmeiden erottamiseen paljaalla silmällä etäisyys voi olla enintään 25 metriä, ja ihmisen erottamiseen maisemasta enintään sata metriä. Katutilan ja rakennuksen vuorovaikutuksen mahdollisuudet ovat vähäiset kuudennesta kerroksesta lähtien, ja käytännössä vain katutaso tarjoaa kunnolla katseltavaa. Kapeilla kaduilla näemme rakennukset, yksityiskohdat ja ihmiset lähietäisyydeltä, jolloin myös koemme tilan kiinnostavana ja lämminhenkisenä. Yhdestoista laadukkaan jalankulkuympäristön kriteeri on mahdollisuus nauttia kauniista säästä. Hyvästä säästä nauttimisen mahdollisuuksia voidaan tukea esimerkiksi tarjoamalla oleskelupaikkoja niin valossa kuin varjossa, tuulelta suojassa tai siitä nauttien. Gehlin kahdestoista kriteeri on esteettisiä iloja tarjoava ympäristö. Laadukkaassa

jalankulkuympäristössä on myös kaunista katseltavaa. Rakennettu ympäristö on laadukkaasti suunniteltu ja toteutettu kauniista materiaaleista. Katseltavaa riittää rakennusten yksityiskohdissa, maisemissa ja kaupunkiluonnossa. (Gehl 2010, 35, 41, 53, 239)

Gehlin esittämät laadukkaan jalankulkuympäristön kriteerit täyttävä lähiympäristö tarjoaa sekä mahdollisuuksia että syitä liikkua alueella kävellen ja pysähtyä viettämään siellä aikaa. Kävely on turvallista ja esteetöntä, matkan varrella on istuimia levähtämiseen ja monenlaista kiinnostavaa katseltavaa. Tarjolla on myös erilaisia mahdollisuuksia viettää aikaa erilaisten harrasteiden tai muiden ihmisten parissa.

Vaikka Gehl keskittyykin listassaan laadukkaan jalankulkuympäristön kriteereihin yleisesti, ei vain ikääntyneiden näkökulmasta, on listassa runsaasti yhtäläisyyksiä ikääntyneiden esittämiin toiveisiin. Esimerkiksi Maailman terveysjärjestön ikäystävällisen kaupungin tarkastuslistassa esitetyt rakennetun ympäristön laatukriteerit ovat hyvin linjassa Gehlin esittämien ihmisystävällisen kaupunkiympäristön kriteerien kanssa. Gehlin listauksessa on kuitenkin ikääntyneiden näkökulmasta puutteita esimerkiksi esteettömyyden osalta. Kattavin lista ikääntyneiden lähiympäristön laatukriteereistä saadaankin yhdistämällä Gehlin listaan ikääntyneiden näkökulmaa esiin tuoneiden tutkimusten tuloksia. Gehlin ja Maailman terveysjärjestön listauksissa sekä muissa esitellyissä tutkimuksissa nousivat toistuvasti esiin samat esteettömyyden, toiminnallisuuden, viihtyisyyden ja turvallisuuden teemat. Näiden teemojen ympärille rakentuu myös tämän tutkielman tutkimusosio.

2.6.5 Ikääntyneiden palveluasumisen lähiympäristön laadun kriteerit

Lähiympäristön laatua käsittelevässä aiemmassa tutkimuksessa nousee toistuvasti esiin samoja kaupunkiympäristön elementtejä ja teemoja. Keskeisimpinä teemoina erottuvat esteettömyys, viihtyisyys, toiminnallisuus (sisältäen sosiaalisuuden) ja turvallisuus. Kaupunkiympäristön laadun kannalta keskeisinä elementteinä toistuvat katutilat, suojatiet, muu liikenne, valaistus, istuimet, wc:t, puistot, palvelut, kohtaamispaikat ja rakennukset. Näihin elementteihin liittyy monia ympäristön laadun kannalta merkittäviä tekijöitä. Esimerkiksi suojateiden laatuun vaikuttaa niiden etäisyys toisistaan, reunakiveyksen luiskat, keskikorokkeet, ylitykseen varattu aika, äänisignaalit ja valo-ohjaus. Yksittäiset kaupunkiympäristön elementit voivat olla merkityksellisiä myös monen teeman kannalta. Esimerkiksi suojateiden laatu vaikuttaa sekä ympäristön esteettömyyteen että turvallisuuteen. Taulukossa 1 on esitetty tiivistetysti, mistä

laatuun vaikuttavista tekijöistä kaupunkiympäristön elementit koostuvat, ja mihin teemoihin ne liittyvät. Taulukkoon on merkitty myös julkaisut, joissa elementin on mainittu olevan kaupunkiympäristön laadun kannalta oleellinen. Tekijät on koostettu näistä samoista lähteistä. Taulukkoa 1 käytetään tutkielman aineistonkeruun ja -käsittelyn teoreettisena runkona.

Taulukko 1: Lähiympäristön laadun kriteerit: Kaupunkiympäristön elementit, niihin liittyvät tekijät ja teemat sekä lähdeoteokset, joissa elementtejä on käsitelty.

Kaupunkiympäristön elementti	Tekijät	Teemat	Maininnat
Jalkakäytävä/katutila	pinnoitteen liukkaus ja tasaisuus, leveys (pyörätuoli, ruuhka), luiskat/portaat, säänsuoja, talvikunnossapito, siisteys, melu, haju, vehreys, näkymien pituus	esteettömyys, viihtyisyys, turvallisuus	Frank et al. 2003; Ruonakoski et al. 2005; World Health Organization 2007; Gehl 2010; Rantakokko 2011; Kohijoki & Koistinen 2018
Suojatiet	etäisyys, reunakiveyksen luiskat, keskikorokkeet, ylitysaika, ääni- ja valosignaalit (ja kertooko jäljellä olevan ajan)	esteettömyys, turvallisuus	Frank et al. 2003; Ruonakoski et al. 2005; World Health Organization 2007; Gehl 2010; Rantakokko 2011
Muu liikenne	pyörätiet, liikennekulttuuri, valvonta	turvallisuus	Frank et al. 2003; World Health Organization 2007; Gehl 2010; Kohijoki & Koistinen 2018
Valaistus	kattavuus, kauneus	esteettömyys, turvallisuus	World Health Organization 2007; Gehl 2010; Kohijoki & Koistinen 2018
Istuimet	määrä, etäisyys, muotoilu (nojat, materiaali), huoltotaso, säänsuoja, näkymät, valvonta	esteettömyys, viihtyisyys, turvallisuus	Ruonakoski et al. 2005; World Health Organization 2007; Gehl 2010;

			Rantakokko 2011; Kohijoki & Koistinen 2018
Wc:t	määrä, etäisyys/sijoittelu, opasteet, esteettömyys, siisteys	esteettömyys	World Health Organization 2007
Puistot	etäisyys palveluasumisen yksiköstä, kävelytiet, istuimet, wc:t, huoltotaso, säänsuoja, siisteys, melu, haju, vehreys, näkymät, virikkeellisyys (esim. liikuntamahdollisuudet), valvonta	esteettömyys, viihtyisyys, toiminnallisuus, turvallisuus	Takano, Nakamura & Watanabe 2002; World Health Organization 2007; Gehl 2010; Davies & James 2016
Palvelut	etäisyys palveluasumisen yksiköstä, agglomeraatio, sisäänkäynti, joukkoliikenteen pysäkki	esteettömyys, toiminnallisuus	Frank et al. 2003; World Health Organization 2007; Davies & James 2016
Kohtaamispaikat (harraste- ja yhteisötilat, istuinryhmät...)	etäisyys palveluasumisen yksiköstä, esteettömyys	esteettömyys, toiminnallisuus	Gehl 2010
Rakennukset	inhimillinen mittakaava (korttelikoko, korkeus, julkisivun rytmitys), esteettiset ilot (näyteikkunat, arkkitehtuurin yhtenäisyys ja yksityiskohdat), esteetön sisäänkäynti, epämuodollinen valvonta	esteettömyys, viihtyisyys, turvallisuus	World Health Organization 2007; Gehl 2010; Kohijoki & Koistinen 2018

3 Tutkimusmenetelmät

Ikääntyneiden palveluasumisen yksiköiden lähiympäristön laadun nykytilaa ja tulevaisuutta kartoitetaan tässä tutkielmassa kolmivaiheisesti. Ensimmäisessä vaiheessa kartoitetaan ikääntyneiden palveluasumisen yksiköt Helsingissä Internet-hakujen avulla. Tavoitteena on muodostaa yleiskuva ikääntyneiden palveluasumisen tyypeistä, niiden määristä ja sijoittumisesta Helsingin kaupunkirakenteeseen. Kerättyä aineistoa hyödynnetään myös toisen vaiheen tutkimuskohteiden valinnassa. Toisessa vaiheessa tutustutaan muutamien yksiköiden lähiympäristöön havainnointikierrosten avulla. Tavoitteena on systemaattista havainnointia käyttäen muodostaa mahdollisimman objektiivinen kuva ikääntyneiden palveluasumisen lähiympäristöjen nykytilasta Helsingissä. Havainnointiaineiston analysoinnin jälkeen kolmannessa vaiheessa haastatellaan Helsingin kaupungin kaupunkiympäristön suunnittelijoita ja ikääntyneiden edustajaa. Haastatteluilla pyritään saamaan käsitys siitä, millaisena aiheen nykytila näyttäytyy suunnittelijoille ja ikääntyneille, ja millaisia haasteita ja mahdollisuuksia he näkevät aiheeseen liittyen tulevaisuudessa. Aiemman kirjallisuuden perusteella luotua taulukkoa (taulukko 1) lähiympäristön laadun keskeisistä elementeistä ja teemoista käytetään havainnointi- ja haastatteluaineistojen keräämisen ja käsittelyn kehyksenä läpi prosessin. Näin varmistetaan kerättävän tiedon relevanttius ja vertailtavuus niin aineiston sisäisesti kuin suhteessa aiempaan tutkimukseen.

Perusjoukon selvittäminen

Tutkielman aineistonkeruun aluksi selvitetään Helsingissä toimivien ikääntyneiden palveluasumisen yksiköiden sijainnit ja muutamia niiden ominaisuuksia, kuten toiminnasta vastaava toimija (kunta, yritys, säätiö vai yhdistys) ja palveluintensiivisyys. Aineistona käytetään muun muassa palvelutalojen internetsivustoja. Aineisto kerätään taulukkoon.

Tutkielman perusjoukkona ovat kaikki Helsingin alueella toimivat ikääntyneille kohdennettuja asumispalveluja tarjoavat yksiköt. Tutkimusotoksen edustavuuden ja tulosten vertailtavuuden vuoksi tämä perusjoukko jaetaan palveluintensiivisyyden ja asumismuodon perusteella osajoukkoihin. Näistä osajoukoista poimitaan harkitulla otannalla kustakin muutamia yksiköitä lähempää tarkastelua varten. Otokseen valittujen yksiköiden lähiympäristöjen laatua tutkitaan tarkemmin havainnoimalla.

Havainnointi

Tutkimuksen ensimmäisessä vaiheessa kerätään kvalitatiivista aineistoa ikääntyneiden palveluasumisen lähiympäristön laadusta systemaattisen havainnoinnilla. Hirsjärven, Remeksen ja Sajavaaran mukaan systemaattinen havainnointi on kvalitatiivinen tutkimusmenetelmä, jossa havainnot tehdään ja kirjataan systemaattisesti etukäteen suunniteltujen luokitteluskeemojen avulla. Aineisto voidaan kerätä esimerkiksi tarkastuslistaa käyttäen. Hirsjärvi, Remes ja Sajavaara käyttävät tarkastuslistasta käsitettä tsekkauslista. Tarkastuslistassa luetellaan havainnoitavat asiat tai ilmiöt, ja havainnoijan tehtävänä on vain merkitä, kuinka usein asia esiintyy havainnoinnin aikana. Määrien lisäksi voidaan käyttää myös arviointiskaaloja laadullisten kuvauksien kirjaamiseen. (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2010, 215–216) Systemaattinen havainnointi auttaa kohdentamaan huomion tutkimusaiheen kannalta keskeisiin asioihin havainnointitilanteessa. Havaintoaineiston systemaattinen kirjaaminen jo keräysvaiheessa helpottaa myös tulosten käsittelyä.

Menetelmänä havainnoinnin suurimpia haasteita on objektiivisuuden säilyttäminen (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2010, 213). Aineiston kerääjän eli havainnoitsijan omat ennakkoodotukset, mielipiteet ja mieltymykset voivat vaikuttaa siihen, millaisia havainnot kohteesta tehdään. Myös tilannetekijät, kuten sää, voivat vaikuttaa havaintoihin. Havainnointitilanteessa voi olla myös käytännössä vaikea tallentaa kaikkea tietoa välittömästi, jolloin osa kerätystä aineistosta joudutaan kirjaamaan muistinvaraisesti (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2010, 213–214). Näitä objektiivisuuden, tilannetekijöiden ja havaintoaineiston kirjaamisen haasteita pyritään minimoimaan aineistonkeruun systemaattisuudella: reittisuunnitelmalla, tarkastuslistalla ja dokumentoimalla havainnot myös valokuvin. Systemaattisuus tukee myös tutkimuksen luotettavuutta ja toistettavuutta.

Tärkein havaintoihin vaikuttava tekijä on kuitenkin taustateoriaksi valittu kirjallisuus. Taustakirjallisuus ohjaa havainnoitsijan katsetta teorian kannalta oleellisiin tekijöihin. Samalla se voi kuitenkin rajata havainnoista pois myös todellisuudessa oleellisia tekijöitä, joita teoriassa ei ole huomioitu. Havainnoitsijan kannattaa siis pitää mieli avoimena myös teoriakehyksen ulkopuolisille, havainnointiympäristöstä esiin nouseville havainnoille.

Tässä tutkielmassa systemaattista havainnointia sovelletaan ikääntyneiden palveluasumisen yksiköiden lähiympäristön laadun kartoittamiseen. Havainnointikierrosten kohteeksi valitaan

edustava otos Helsingin ikääntyneiden palveluasumisen yksiköistä. Yksiköitä valitaan eri puolilta kaupunkia, eri palveluasumisen yksiköiden tyypeistä ja eri palveluntuottajilta.

Havainnointiaineisto kerätään otokseen poimittujen ikääntyneiden palveluasumisen yksiköiden lähiympäristöistä havainnointikierroksilla. Havainnointikierrokset toteutetaan marraskuussa 2019. Lähiympäristön laatutekijöiden esiintymistä kohdealueilla kartoitetaan kävelemällä alueella. Havainnointikierrosten reitit suunnitellaan etukäteen karttojen avulla kattamaan palveluasumisen yksikön lähiympäristön keskeiset kävelyreitit noin 500 metrin säteellä. 500 metriä on yleisesti käytetty lähiympäristön säteen ja mielekkään kävelymatkan pituus (Gehl 2010, 121; Verma 2017, 52). Reittien varrelle sisällytetään muun muassa alueen puistoja ja palveluita. Tarkastelu rajataan julkisiin ulkotiloihin (puistot, katutilat) ja sen rajapintoihin. Rakennuksista käsitellään siis pääasiallisesti vain niiden julkisivua, ei sisätiloja tai palvelumuotoilua.

Havainnointia tukevana tarkastuslistana käytetään taulukkoa 1, johon on tiivistetty lähiympäristön laadun kannalta keskeiset elementit, ja niiden laadullisen arvioinnin kannalta keskeiset tekijät. Havainnot lähiympäristön laatutekijöistä dokumentoidaan havainnointikierrosten aikana havaintoluettelon, karttamerkintöjen ja valokuvien avulla. Havainnointiluettelo on muodoltaan taulukko, jossa havainnot yksilöidään järjestysnumeroin ja luokitellaan tarkastuslistan mukaan. Taulukossa on myös tilaa laadullisille huomioille. Laadullisten huomioiden kirjaamisen tukena käytetään tarkastuslistassa mainittuja tarkentavia kriteerejä. Havaintojen sijaintitiedot merkitään kartalle järjestysnumeroin. Havaintoja dokumentoidaan myös valokuvien harkinnan mukaan.

Havainnointikierrosten aikana kerätty aineisto kirjoitetaan puhtaaksi mahdollisimman pian, jotta havainnointitilanteessa mahdollisesti kirjaamatta jääneet yksityiskohdat ovat vielä palautettavissa muistista. Mikäli aineistoa käsitellessä siinä havaitaan merkittäviä puutteita (esimerkiksi jokin tarkastuslistan kohta jäänyt kokonaan huomioimatta), voidaan tehdä täydentävä kenttäkäynti.

Havainnointikierroksella kerätty aineisto kirjoitetaan puhtaaksi taulukoidun havaintoluettelon muodossa. Havaintojen sijaintitiedot merkitään karttoihin havaintoluettelon järjestysnumeroilla. Myös kerättyyn valokuva-aineistoon merkitään havaintoluetteloa

vastaavat järjestysnumerot. Havaintoluettelossa havainnot on luokiteltu tarkastuslistan mukaisesti, minkä ansiosta aineisto on helppo järjestää tulosten käsittelyä varten.

Havainnointikierroksilla kerätyn aineiston avulla analysoidaan, mitä lähiympäristön laatutekijöitä esiintyy ikääntyneiden palveluasumisen yksiköiden lähiympäristössä, millaisia nämä laatutekijät ovat ja mitä laatutekijöitä alueella ei ole huomioitu. Tulokset käsitellään tarkastuslistan mukaisessa järjestyksessä, minkä jälkeen niistä nostetaan vielä keskeisimpiä, kokoavia havaintoja teemoittaiseen tarkasteluun. Näitä lähiympäristön laatuun vaikuttavien tekijöiden teemoja ovat esteettömyys, viihtyisyys, toiminnallisuus ja turvallisuus. Kerättyä valokuva-aineistoa ja havaintojen sijaintikarttoja hyödynnetään tulosten havainnollistamisessa. Havainnointitutkimuksen tuloksia hyödynnetään teemahaastattelun suunnittelussa.

Haastattelu

Kaupunkisuunnittelijoiden ja ikääntyneiden näkökulmia ikääntyneiden palveluasumisen lähiympäristön laatuun tutkitaan tässä tutkielmassa haastatteluin. Haastattelemalla voidaan selvittää haastateltavien mielipiteitä ja ajattelutapoja suoremmin kuin esimerkiksi suunnitteluasiakirjojen tekstiä analysoimalla. Haastattelu on menetelmänä myös esimerkiksi lomakekyselyä joustavampi. Hirsjärven, Remeksen ja Sajavaaran (2010) mukaan haastattelun etu menetelmänä on sen joustavuus. Haastattelussa kysymyksiä voidaan säätää tilanteen mukaan, toisin kuin esimerkiksi lomakekyselyssä. Haastattelu jättää myös tilaa vastauksille, joita ei kysymyksiä suunniteltaessa ole ehkä osattu ennakoida. Haastattelu onkin hyvä menetelmä tilanteissa, joissa tutkijan on vaikea tietää etukäteen vastausten suuntaa, tai jos vastausten odotetaan olevan monitahoisia. Haastattelu antaa myös mahdollisuuden esittää joustavasti selventäviä ja syventäviä lisäkysymyksiä. (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2010, 204–205)

Menetelmänä haastattelun heikkouksia ovat sen työläys ja mahdollisten virhelähteiden runsaus. Virheet voivat johtua haastattelijasta, haastateltavasta tai haastattelutilanteesta kokonaisuutena. Haastattelun luotettavuutta saattaa heikentää esimerkiksi se, että haastattelutilanteissa haastateltavilla on taipumus antaa sosiaalisesti suotavia vastauksia. Tutkijan on osattava ottaa nämä seikat huomioon tuloksia tulkitessaan. (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2010, 206–207) Tässä tutkielmassa sosiaalisesti suotavien vastausten ilmenemiseen pyritään varautumaan jo haastattelua suunniteltaessa. Kysymysten muotoilulla voi olla suuri vaikutus siihen, miten

avoimesti haastateltavat vastaavat kysymyksiin. Esimerkiksi kysymys ”miten esteettömyys on huomioitu sijaintia valittaessa?” muistuttaisi haastateltavaa esteettömyyden ihanteesta, jolloin hän todennäköisemmin korostaa vastauksessaan esteettömyyden merkitystä päätöksenteossa.

Hirsjärven, Remeksen ja Sajavaaran mukaan tutkimushaastattelut voidaan jakaa kolmeen ryhmään: strukturoidut eli lomakehaastattelut, teemahaastattelut ja avoimet haastattelut (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2010, 208–209). Näistä haastattelumenetelmistä tähän tutkielmaan parhaiten soveltuu teemahaastattelu. Teemahaastattelu on strukturoidun ja avoimen haastattelun välimuoto (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2010, 208). Hirsjärven ja Hurmeen (2006) mukaan teemahaastattelu on luonteeltaan puolistrukturoitu haastattelumenetelmä: haastattelun aspekteista yksi (teema-alueet) on etukäteen strukturoitu ja toistuu haastattelusta toiseen samanlaisena, mutta kysymysten muoto ja järjestys voivat vaihdella tilanteen mukaan. Teemahaastattelussa haastattelu etenee yksityiskohtaisen kysymyslistan sijaan tutkimusaiheen kannalta keskeisten teemojen varassa. Tämä vapauttaa haastattelun tutkijan näkökulman rajoitteista ja antaa tilaa haastateltavien näkökulmille, joita tutkija ei olisi ehkä osannut kysyäkään. (Hirsjärvi & Hurme 2006, 48)

Tämän tutkielman haastattelumenetelmäksi valittiin teemahaastattelu sen joustavan rakenteen vuoksi. Kaikille haastatteluille yhteiset teemat tarjoavat riittävästi tukea siihen, että kaikki tutkielman kannalta keskeiset aihepiirit tulevat käsitellyiksi. Teemoittainen jäsennostapa tukee myös haastattelutiedon vertaamista havainnoimalla kerättyyn tietoon. Samalla menetelmä jättää kuitenkin tilaa yllättävillekin vastauksille ja tarkentaville jatkokysymyksille.

Teemahaastattelun suunnitteluvaiheen tärkein tehtävä on haastatteluteemojen suunnittelu. Teema-alueet edustavat teoreettisten pääkäsitteiden spesifioituja alakäsitteitä tai -luokkia. Haastattelutilanteessa ne toimivat haastattelurunkona, jonka avulla haastattelija voi ohjata keskustelua kattamaan kaikki tutkimuksen kannalta keskeiset teemat. Teemaluetteloa suunnitellessa on kuitenkin hyvä muistaa, että liian tiukkarajainen teemojen määrittely voi rajoittaa vastauksia samalla tavalla kuin jäykkä kysymysluettelo. Tutkittavan aiheen moninaisuudelle on jätettävä tilaa paljastua mahdollisimman kattavasti. (Hirsjärvi & Hurme 2006, 66–67)

Teemahaastattelun runkona toimii teemaluettelo. Teema-alueiden alle voidaan listata myös esimerkiksi niihin liittyviä tarkentavia käsitteitä. Haastattelutilanteessa ne ovat haastattelijan

muistilistana. Haastattelutilanteessa teema-alueita lähestytään kysymysten avulla, ja haastatteliija voi esittää tarkentavia lisäkysymyksiä tutkimusintressien edellyttämässä määrin. Lisäksi teemahaastattelun joustavaan luonteeseen kuuluu, että myös haastateltava voi omilla vastauksillaan tarkentaa teeman käsittelyä alkuperäisestä kysymyksenasettelusta. (Hirsjärvi & Hurme 2006, 66–67)

Tässä tutkielmassa haastattelurunko rakentuu aiemmasta tutkimuskirjallisuudesta muodostettuun teoriakehykseen lähiympäristön laadun kriteereistä (taulukko 1). Lähiympäristön laatuun vaikuttavat tekijät on luokiteltu taulukossa 1 neljään teemakokonaisuuteen. Näitä teemoja ovat esteettömyys, viihtyisyys, toiminnallisuus ja turvallisuus. Jotta tutkimustulokset vastaisivat kaikkiin tutkimuskysymyksiin, lisätään haastattelututkimuksessa teemojen listaan kaavoitusprosessi. Kaavoitusprosessin teeman kautta pyritään selvittämään ikääntyneiden palveluasumisen lähiympäristön kehittämisen tyypillinen prosessi sekä ikääntyneiden osallistumismahdollisuudet ja teemojen huomiointi prosessissa. Kaavoitusprosessia lukuun ottamatta samoja teemoja käytetään myös havainnoinnin tulosten käsittelyssä. Kun haastattelu etenee teemoittain, on haastatteluaineistosta analyysivaiheessa helpompi poimia vastauksia teemoittain käsiteltäväksi. Teemojen kautta haastatteluaineiston tulokset ovat myös selkeämmin yhdistettävissä havainnointiaineiston tuloksiin tutkielman yhteenvetoa ja johtopäätöksiä tehtäessä.

Tutkielman haastattelut aloitetaan yleisluontoisella kysymyksellä ikääntyneiden määrän kasvun vaikutuksista kaupunkiympäristöön. Tällä kysymyksellä on tarkoitus virittää haastateltavia aihepiiriin ja samalla antaa haastateltaville tilaa nostaa esiin aiheen kannalta keskeisiksi kokemiaan teemoja. Sen jälkeen haastatteluissa käsiteltäviä teemoja ovat esteettömyys, viihtyisyys, toiminnallisuus, turvallisuus ja kaavoitusprosessi. Haastattelun rakenne ja teemat ovat kaikille haastateltaville samat, mutta tarkentavat kysymykset vaihtelivat haastateltavan roolin ja vastausten mukaan.

Hirsjärven ja Hurmeen (2006) suosituksen mukaan haastatteluaineiston analysointitapaa tulisi miettiä jo ennen aineiston keräämistä. Analyysin toteuttaminen helpottuu, jos analyysitapa on huomioitu jo haastattelurunkoa suunniteltaessa ja aineistoa litteroitaessa. Kerätty haastatteluaineisto voidaan litteroida eli puhtaaksikirjoittaa joko sanatarkasti tai esimerkiksi teemoittain valikoiden. (Hirsjärvi & Hurme 2006, 135, 138)

Tutkielman haastatteluaineistot analysoidaan teemoittain. Vaikka haastattelut etenevät teemoittain, voi teemaan liittyviä sisältöjä nousta esiin myös muiden teemojen yhteydessä. Aineistoa analysoitaessa vastauksia teemaan on siis etsittävä koko aineistosta. Haastattelu tallennetaan ääninauhoitteena, jolta aineisto litteroidaan. Haastattelusta tehdään myös muistiinpanoja haastattelun yhteydessä. Muistiinpanot auttavat vastausten analysoinnissa jo haastattelun aikana, jolloin on helpompi myös esittää analyysin kannalta oleellisia täydentäviä lisäkysymyksiä. Mahdollisissa teknisissä ongelmatilanteissa muistiinpanojen avulla voidaan myös täydentää kerättyä haastatteluaineistoa tarpeen mukaan.

Tutkimusetiikka

Tässä tutkielmassa erityistä eettistä tarkastelua vaativa osuus on haastattelu, joka on tutkielman ainoa suoraan ihmisiin kohdistuva tutkimus. Ihmisiin kohdistuvissa tutkimuksissa tärkeimmät eettiset periaatteet ovat informointiin perustuva suostumus, luottamuksellisuus ja seurauksien huomiointi (Kvale 1996, 112). Haastateltavalle on tärkeää tarjota riittävästi tietoa tutkimuksen luonteesta ja tarkoituksesta, jotta hän voi tehdä informoidun päätöksen osallistumisestaan (Hirsjärvi & Hurme 2006, 20). Haastateltavalle on tarpeen kertoa miten kerättyä aineistoa käsitellään ja julkaistaan. Haastateltavalle tai hänen edustamalleen organisaatiolle voi koitua ongelmia, mikäli hänen vastauksensa ovat ristiriidassa hänen edustamansa organisaation arvojen tai virallisen kannan kanssa. Riski on suurempi, mikäli haastateltava (tai hänen edustamansa organisaatio) esiintyy tutkielmassa nimellään, tai on siitä muuten tunnistettavissa. Luottamuksellisuus ja mahdolliset seuraukset on myös huomioitava aineistoa analysoitaessa ja tuloksia raportoidessa (Kvale 1996, 111).

Tässä tutkielmassa haastateltavia on informoitu haastattelumateriaalin käyttötarkoituksesta ja tutkielman aiheesta. Haastattelun tallentamiseen on pyydetty kaikilta haastateltavilta lupa, ja nauhoitteita ei luovuteta muuhun käyttöön. Haastateltaville on myös tarjottu mahdollisuus pysyä nimettömänä. Kaikki haastateltavat ovat kuitenkin valinneet esiintyä nimellään. Muilta osin tässä tutkielmassa eettisiä kysymyksiä voi herättää havainnointikohteista tutkielman tulosten ja johtopäätösten perusteella muodostuva kuva, joka voi vaikuttaa lukijoiden mielikuviin kohteen (sekä palveluasumisen yksikön että sen lähiympäristön) laadusta. Tulosten raportoinnissa on pyritty pysymään asiallisessa ja totuudenmukaisessa esitystavassa myös tällaisten seurausten vuoksi.

Haastattelujen teemoista erityisesti turvallisuus edellyttää harkittua käsittelytapaa. Pitämällä kysymyksenasettelu yleisluontoisena voidaan välttää ohjaamasta vastauksia haastattelijan ennakko-oletusten mukaiseen suuntaan. Samalla vältetään myös uusien pelkojen luomista haastateltaville. Koskelan (2009) mukaan turvattomuus on sosiaalinen konstruktio, joka rakentuu median ja arkipäiväisen vuorovaikutuksen kautta. Puhe siitä, mikä on turvatonta ja miten turvallisuuteen pyritään, on samalla myös pelon sosiaalista tuottamista. (Koskela 2009, 37) Esimerkiksi katuväkivaltaa ei siis kannata ottaa haastattelussa puheeksi, mikäli haastateltava ei itse sitä nosta esille.

4 Tulokset

Tutkimusaineisto kerättiin kolmessa vaiheessa. Ensimmäisessä vaiheessa kartoitettiin ikääntyneiden palveluasumisen yksiköiden määrä, sijainti ja tyypit Helsingissä. Tämän kartoituksen perusteella voitiin muodostaa spatiaalinen yleiskuva nykytilanteesta. Kerätystä aineistosta muodostettiin myös otos toiseen vaiheeseen. Toisessa vaiheessa tehtiin havainnointikierrokset viiteen ikääntyneiden palveluasumisen lähiympäristöön. Havaintojen pohjalta muodostettiin yleiskuva ikääntyneiden palveluasumisen lähiympäristöjen laadun nykytilasta. Kolmannessa vaiheessa haastateltiin kolmea kaupunkisuunnittelun edustajaa suunnitteluprosessin eri vaiheista ja ikääntyneiden edustajaa. Haastattelujen avulla hahmotettiin ikääntyneiden palveluasumisen lähiympäristöjen suunnitteluprosessin kulku ja ikääntyneiden osallistumismahdollisuudet sekä suunnittelijoiden ja ikääntyneen näkemykset lähiympäristöjen laadun nykytilasta ja tulevaisuudesta teemoittain.

Ikääntyneiden palveluasumisen yksiköiden kartoitus

Tutkimusaineiston kerääminen aloitettiin kartoittamalla ikääntyneiden palveluasumisen yksiköiden määrä, sijainti ja tyypit Helsingissä. Palveluasumisen yksiköitä haettiin Internet-hauilla, ja hauilla löydettyjen yksiköiden Internet-sivustoilta kerätyt tiedot koostettiin taulukoksi. Hakua jatkettiin eri palveluasumisen käsitteillä, kunnes haku ei tuottanut enää uusia tuloksia. Tietojen keräys toteutettiin 29.–30.10.2019.

Jotta ikääntyneiden palveluasumisen nykytilasta Helsingissä voitaisiin muodostaa karkea yleiskuva, kerättiin taulukkoon kaikista löydettyistä yksiköistä tiedot yksikön nimestä, osoitteesta, palveluasumisen tyypistä, toimijasta ja asuntojen määrästä. Osoitteiden perusteella taulukkoon lisättiin myös tieto siitä, missä Helsingin aluejaon suurpiirissä kukin yksikkö sijaitsee. Suurpiirien avulla voidaan helpommin hahmottaa palveluasumisen yksiköiden maantieteellinen jakauma Helsingissä. Taulukkoon liitettiin myös lähdetiedoiksi yksiköiden Internet-sivujen osoitteet, joista taulukon tiedot on poimittu.

Ikääntyneille suunnattuja palveluasumisen kohteita ja senioritaloja löytyi yhteensä sata (liite 1). Todellisuudessa kohteita on kuitenkin todennäköisesti enemmänkin, ja esimerkiksi Saton kaikista seniorikohteista ei ollut saatavilla tietoja. Kerätyn aineiston mukaan vuonna 2019 Helsingissä toimii noin 77 palveluasumisen yksikköä julkiset ja yksityiset mukaan lukien. Pelkkiä palveluasuntoja niistä on noin kolmessakymmenessä yksikössä, ja pelkkiä ryhmäkoteja

noin 25 yksikössä. Noin kahdessakymmenessä yksikössä on yhdistetty palveluasumisen eri muotoja, esimerkiksi palveluasuntoja ja intensiivisempää hoivaa tarjoavia ryhmäkoteja. Senioritaloja, joissa asukkaiden alaikärajat vaihtelevat 48 ja 65 ikävuoden välillä, on yli kaksikymmentä. Helsingin kaupungin asuntojen (Heka Oy) kohteita niistä on neljätoista. Senioritalon ja palvelutalon piirteitä yhdistäviä kohteita on vain muutama. Kokonaisuutena arvioiden ikääntyneiden palveluasumisen eri muodot ovat määrällisesti mitattuna tasaisesti edustettuja Helsingissä.

Toiminnasta vastaa 29 yksikössä Helsingin kaupunki (sosiaali- ja terveystoimiala tai Heka Oy), 15 yksikössä säätiö, 13 yksikössä yhdistys ja yli 40 yksikössä yksityinen toimija. Yksiköiden asuntomäärät vaihtelevat 14 ja 264 asunnon välillä. Yksiköiden asuntomäärien keskiarvo on 62 ja mediaani 55 asuntoa. Yli sadan asunnon kohteita on kaksitoista. Kaikissa yksiköissä on yhteenlaskettuna yli 5 000 asuntoa. Kaikista kohteista ei ole saatavilla tarkkaa tietoa asuntojen määrästä.

Maantieteellisesti ikääntyneiden palveluasuminen on jakautunut epätasaisesti. Eteläisessä suurpiirissä yksiköitä on 9, läntisessä 29, keskisessä 17, pohjoisessa 7, koillisessa 11, kaakkoisessa 9, itäisessä 18 ja Östersundomissa ei yhtään. Läntisen suurpiirin yksiköiden suurta määrää selittää osittain vanhalla Tilkan sairaala-alueella toimivat kuusi Esperin Caren yksikköä, jotka ovat asuntomääriltään kuitenkin verrattain pieniä (14–42 asuntoa/yksikkö). Vaikka nämä kuusi naapuriyksikköä laskettaisiin yhdeksi, läntinen suurpiiri olisi 24 yksiköllään silti listan kärjessä. Ikääntyneiden palveluasumisen yksiköitä oli suurpiirin asukasmäärään (Vuori & Kaasila 2018, 39) suhteutettuna vähiten eteläisessä suurpiirissä (12 938 asukasta yksikköä kohden), ja eniten läntisessä suurpiirissä (3 769 asukasta yksikköä kohden).

Ikääntyneiden palveluasumisen yksiköiden kartoituksessa kerättyä aineistoa hyödynnettiin havainnointikierrosten tutkimusalueiden valinnassa. Kerättyjen palveluasumisen sijainti-, tyyppi-, toimija- ja asuntomäärätietojen perusteella muodostettiin harkinnanvaraisella otannalla mahdollisimman edustava otos Helsingin ikääntyneiden palveluasumisen yksiköistä havainnointikierroksia varten. Harkinnanvaraisessa otannassa hyödynnettiin välineenä taulukkolaskentaohjelman suodattimia.

Kohteet valittiin niin, että ne sijaitsisivat eri puolilla kaupunkia. Kohteet valittiin myös niin, että kaikki palveluasumisen tyypit ovat edustettuina. Näin myös toimintakyvyltään erilaiset

asukkaat tulevat edustetuiksi. Otokseen valittiin myös asuntomäärältään erikokoisia kohteita, sillä asuntojen määrä kertoo paitsi yksikön lähiympäristöä käyttävien ikääntyneiden määrästä, myös yksikön mahdollisesta painoarvosta lähiympäristön suunnittelussa. Myös palveluasumista tuottavien toimijoiden (kunta, yksityinen, yhdistys/järjestö) osalta otos pyrittiin pitämään kattavana, jotta mahdolliset toimijoiden väliset erot sijaintipäätöksissä pääsisivät nousemaan esiin. Taulukoiduilta ominaisuuksiltaan otosta yhtä hyvin täydentävien kohteiden välillä viimeisenä valintakriteerinä käytettiin yksiköiden lähialueiden rakennusajankohtaa niin, että otokseen jo valittuja yksiköitä paremmin täydentävä yksikkö valittiin. Harkinnanvaraisella otannalla havainnointitutkimuksen tutkimuskohteiksi valittiin viisi kohdetta (taulukko 2).

Taulukko 2: Havainnointitutkimuksen kohteet

Nimi	Suurpiiri	Katusoite	Tyyppi	Toimija	Asuntoja
Itäkeskuksen palvelutalo	Itäinen	Voikukantie 6	palveluasunto/ryhmäkoti	kunta	54
Palvelutalo Villa Ensi	Eteläinen	Merikatu 23	palveluasunto	yksityinen	16
Saga Palvelutalo Munkkiniemi	Läntinen	Dosentintie 12	palveluasunto	yksityinen	264
Maunulan Helander-koti	Pohjoinen	Suursuontie 29	palveluasunto/ryhmäkoti	säätiö	86
Helsingin Kotisatama-talo	Keskinen	Arielinkatu 8	senioritalo (48+)	yhdistys/asoy	63

Etelä-Helsingistä valittiin eiralaisessa jugendtalossa toimiva yksityinen pieni kuudentoista asunnon palvelutalo Villa Ensi (Palvelutalo Villa Ensi 2019). Läntisestä suurpiiristä valittiin yksityinen Saga Palvelutalo Munkkiniemi, jossa on 264 palveluasuntoa (Saga Care 2019). Se on asuntomäärältään Helsingin suurin palveluasumisen yksikkö. Keskisestä suurpiiristä valittiin Aktiiviset seniorit ry:n Kalasatamaan rakennuttama, 63 asunnon asunto-osakeyhtiömuotoinen senioritalo Kotisatama, jossa alaikärajana on 48 vuotta (Helsingin kaupungin asuntotuotantotoimisto 2014, 2; Aktiiviset seniorit ry 2019). Pohjoisesta valittiin Ilmari Helanderin Vanhusten Säätiön palveluasuntoja ja ryhmäkoteja yhdistävä 86 asunnon yksikkö Maunulasta (Ilmari Helanderin Vanhusten Säätiö 2019). Itä-Helsingistä valittiin

kunnallinen 54 asunnon Itäkeskuksen palvelutalo, jossa puolet asunnoista on ryhmäkodeissa ja puolet palveluasuntoja (Helsingin kaupunki 2019b).

Havainnointikierrokset

Havainnointikierrokseen valmistauduttiin tutustumalla kohteiden sijaintiin Helsingin karttapalvelun verkkopalvelussa. Karttapalvelussa kohteiden lähiympäristöstä tulostettiin myös kartat, joissa lähiympäristö on rajattu 500 metrin säteen ympyrällä palveluasumisen yksikön ympärille. Havainnointikierrosten alustavat reittisuunnitelmat tehtiin näiden karttojen ja paikallistuntemuksen perusteella kattamaan lähiympäristöksi rajatulta alueelta keskeiset kävelyreitit ja kohteet, kuten puistot ja palvelut. Havainnointikierrokset toteutettiin 15.–19.11.2019. Havainnointikierroksilla kerätty aineisto esitellään ensin kohteittain, kuvaillen tehtyjä havaintoja lähiympäristön yleisilmeestä, katutiloista, puistoista ja palveluista. Lopuksi havainnoista esitetään teemoittaiset yhteenvedot.

4.2.1 Eira, Palvelutalo Villa Ensin lähiympäristö

Eira on yksi Helsingin arvostetuimmista asuinalueista. Alueen rakennuskanta on pääasiassa peräisin 1900-luvun alusta. Arkkitehtuuri on yksityiskohtaista, julkisivut ovat melko lyhyitä, korttelikoko on perinteinen ja rakennusten korkeus on tyypillisesti noin kolme tai neljä kerrosta. Julkisivujen vaihtelevuuden lisäksi kivijalkojen liiketilojen näyteikkunat tarjoavat katseltavaa. Rakennukset ovat lähellä katua tai rajautuvat siihen.

Villa Ensi -palvelutalon lähiympäristössä (kuva 1) jalkakäytävät ovat pääasiassa riittävän leveitä ohittamiseen. Jalkakäytävien pinnoitteena on pääasiassa tasainen asfaltti ja lyhyempinä osuuksina epätasaisempaa kiveystä. Teiden varsilla on paljon puita. Näkymien pituus vaihtelee alueella paljon: Eirassa kadut ovat kaartuvia, kun taas Meripuistossa ja Ullanlinnan puolella näkymät ovat pitkiä suorina. Pitkillä suorilla kaduilla merituuli pääsee puhaltamaan hidasteita. Melua, hajuja ja roskia ei juurikaan ole alueen keskellä. Suojateillä on hyvin harvoin keskikorokkeita ja valo-ohjausta, pääasiassa vain Tehtaankadulla. Suojateitä on riittävän tiheästi, ja ajoradalla ylitettäviä kaistoja on tyypillisesti vain kaksi. Ainoa pyörätie on rannassa, ja autoliikenne on melko vähäistä ja rauhallista. Liikenne on vilkkaampaa Tehtaankadulla ja rannassa. Katuvalaistusta on tasaisesti alueen kaduilla ja puistoissa.

Kuva 1: Eiran Villa Ensi -palvelutalo lähiympäristöineen. Vaihtelevaa katukiveystä, puistoja, puistonpenkkejä ja monipuolisia palveluita.

Puistoissa on paljon penkkejä, joista suuressa osassa on käsinojat, puiset istuinosat ja näkymät merelle tai puistoon. Katujen varsilla istuimia on vain pysäkeillä. Palvelutalon kohdalla rannassa on julkinen wc, mutta muuten wc:itä on vain palveluiden yhteydessä. Alueella on useita avaria, klassisia puistoja. Puistojen reunoilla olevat puut luovat suojaista taustaa istuimille. Puistoissa on runsaasti istuimia, joilla voi levähtää katselemaan maisemia ja ihmisiä, mutta leikkipuistojen lisäksi niissä ei ole juurikaan muita aktiviteetteja tarjolla. Puistoissa epämuodollisen valvonnan voidaan katsoa toteutuvan hyvin, sillä puistot ovat avaria ja niillä on paljon käyttäjiä ja asuinrakennuksia lähellä.

Villa Ensi -palvelutalon lähiympäristössä on useita kauppiaita, ravintoloita ja muita palveluita kivijalkaliiketoimistoissa. Alueella ei ole julkisia palveluita. Esimerkiksi Meilahden sairaala-alueelle pääsee kuitenkin suoraan palvelutalon vierestä lähtevällä bussilinjalla. Yksityinen Eiran sairaala/lääkäriasema sijaitsee alueen reunalla. Alueen lukuisat puistot toimivat myös julkisina kohtaamispaikkoina, ja niissä on penkkejä keskustelun mahdollistavina ryppäinä. Kohtaamispaikkoja tarjoavat myös kahvilat ja ravintolat. Yhteisöllistä tilaa ja toimintaa tarjoaa myös muun muassa alueen reunalla sijaitseva Mikael Agricola -kirkko, johon on esteetön sisäänkäynti takakautta. Kävelyetäisyydeltä kulkee muutamia linja-autoja ja raitiovaunuja kohti

keskustaa. Lähin bussipysäkki on kulman takana ja lähin ratikkapysäkki on Tehtaankadulla alueen reunalla. Joukkoliikennepysäkeillä on useimmiten katos ja istuin.

4.2.2 Munkkiniemi, Saga Palvelutalo Munkkiniemen lähiympäristö

Saga Palvelutalo Munkkiniemen lähiympäristö (kuva 2) on kerrostalovaltaista aluetta, jonka rakennuskanta on vähitellen rakentunut useiden vuosikymmenten aikana 1930-luvulta lähtien. Mittakaavaltaan alueen näkymät, korttelit ja rakennusten korkeudet ovat pääasiassa inhimillisiä. Suuri osa rakennuskannasta on enintään nelikerroksista, kasvaen hieman Laajalahden aukiota kohti siirryttäessä. Katunäkymät ovat usein kaartuilevia ja vehreitä, ja rakennukset ovat lähellä katuja. Kokonaisuudessaan palvelutalon lähiympäristö on viihtyisä ja kiinnostavaa katseltavaa tarjoava alue.

Kuva 2: Munkkiniemen Saga Palvelutalo lähiympäristöineen. Paikoitellen kapeita ja jyrkkähköjä jalkakäytäviä, avara puisto ja palveluita kivijalassa.

Palvelutalo sijaitsee mäen päällä muuta lähiympäristöään selvästi korkeammalla. Lähiympäristössä liikuttaessa mäkisiä tieosuuksia ei siis voi kokonaan välttää, mutta reittivalinnoilla voi vaikuttaa nousun jyrkkyyteen. Palvelutalon rakennuksista yksi on rinteessä puiston ja yläpihan välillä, joten sisäkautta kautta kulkien nousun voi mahdollisesti taittaa hissillä. Palvelutalon lähiympäristön jalkakäytävät ovat pääasiassa asfalttipäällysteisiä, tasaisia, leveitä, valaistuja, siistejä ja vehreitä. Näkymät vaihtelevat kaartuvista korttelin mittaisista

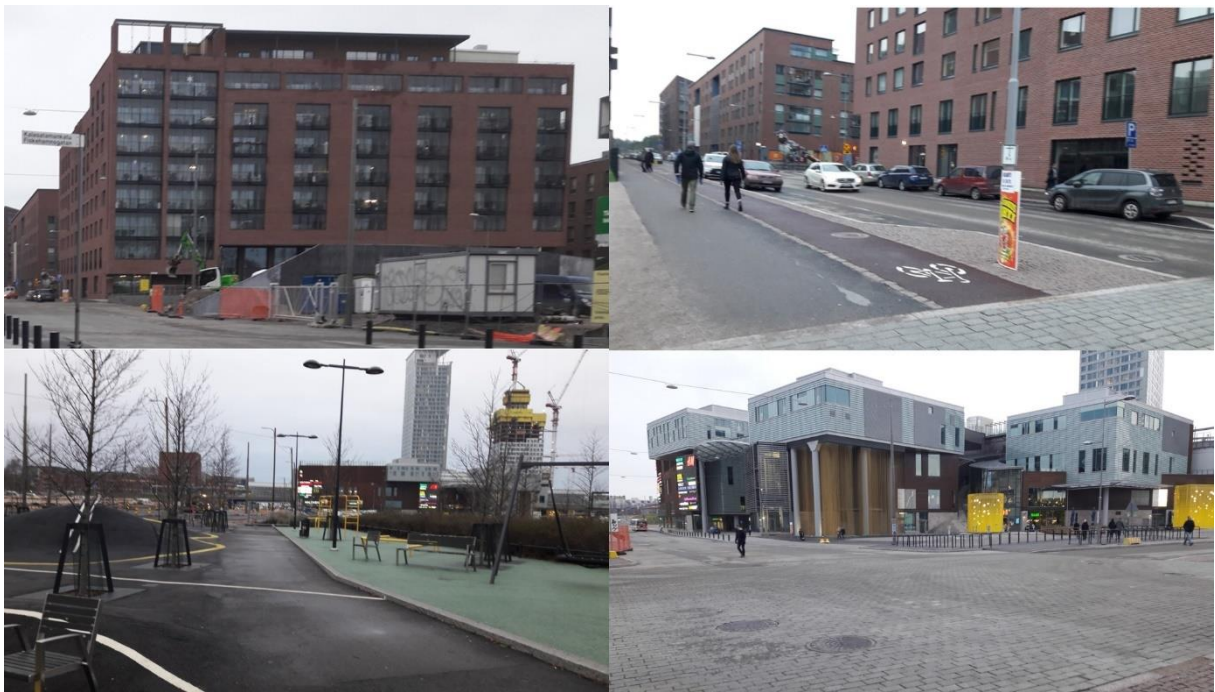
näkymistä pitkiin suoriin. Suojateitä on noin korttelin välein. Lähes kaikilla suojateilla on reunakiveyksessä luiska ja pitemmät ylitykset ovat keskikorokkeellisia. Liikennevaloja on vain vilkkaimpien teiden ylityksissä. Pyörätiet on erotettu omaksi kaistakseen viivalla isommilla kaduilla. Autoliikenne alueella on vähäistä ja rauhallista. Valaistus on kattava ja pienemmätkin hiekkatieosuudet on valaistu.

Istuimia on palvelurakennusten edustoilla ja hiekkateiden varsilla. Istuimista osassa on käsinojat, ja niiden kunto ja siisteys on yleisesti hyvä. Istuimien takana tai päällä on kuitenkin harvoin säänsuojaa. Istuimilta on näkymät puistoihin tai aukioille. Katualueilla penkkejä on harvoin, ja Munkinpuistossa palvelutalosta kauemman etelälaidan kävelytieltä istuimet puuttuivat kokonaan noin 250 metrin matkalta. Huonokuntoisemmat joutuvat siis puistokävelyllään kulkemaan samaa pohjoislaidan tienpätkeä edestakaisin. Saga Palvelutalo Munkkiniemi on asuntomäärältään Helsingin suurin ikääntyneiden palveluasumisen yksikkö (liite 1). Ikääntyneiden suuri määrä ei kuitenkaan näyttäisi vaikuttaneen viereisen puiston suunnitteluun ja istuinten määrään ja sijoitteluun. Alueella on wc:itä vain palveluiden yhteydessä. Laaja Munkinpuisto sijaitsee aivan palvelutalon vieressä. Yhdestä palvelutalon rakennuksesta on esteetön uloskäynti suoraan puistoon. Munkinpuisto on iso ja avara puisto, jossa on puustoa, istuimia ja kävelyteitä laajojen nurmikenttien reunoilla. Puiston frisbeegolfradat tarjoavat virikkeitä ja katseltavaa. Puistossa on myös leikkipuisto ja liikuntakenttiä. Puistossa ei ole säänsuojaa. Palvelutalon lähiympäristössä ei ole muita merkittäviä puistoalueita muutamaa puistomaista kävelytieltä lukuun ottamatta.

Noin sadan metrin päässä Saga Palvelutalo Munkkiniemestä sijaitsevat Munkkiniemen terveysasema sekä eläkeläisten ja työttömien palvelukeskus. Palvelutaloa vastapäätä toimii joogaa, pilatesta ja tanssia tarjoava sali. Lähiympäristöalueen rajalla, Laajalahden aukion tuntumassa sijaitsee useita kauppiaita, ravintoloita ja muita palveluita. Useimpien palveluiden sisäänkäynnit ovat esteettömiä. Pienempien kivijalkaliikkeiden sisäänkäynneissä on portaita, mutta muutamissa niistäkin esteettömyys on toteutettu jälkikäteen lisätyllä luiskalla. Alueen kohtaamispaikkoja ovat muun muassa kirkko, palvelukeskus, Munkinpuisto ja Laajalahden aukion ympäristö kahviloineen. Joukkoliikenteen saavutettavuus on kohtalainen. Palvelutalon edestä kulkee lähialueita kiertävä bussilinja, ja noin 150 metrin päästä kaksi poikittaislinjaa. Suoraan keskustaan kulkevien bussilinjojen lähimmälle pysäkillä on matkaa noin 400 metriä, ja raitiovaununlinjalle noin 500 metriä. Lähintä pysäkkiä lukuun ottamatta pysäkeillä on katos ja penkki.

4.2.3 Kalasatama, Senioritalo Kotisataman lähiympäristö

Kalasatama on uusi asuinalue, jonka rakentaminen on alkanut 2010-luvulla ja jatkuu edelleen. Rakennusten korkeus vaihtelee paljon kolmikerroksisesta kaupunkitalosta tornitaloihin. Suurin osa rakennuksista on tiiliverhoiltuja ja tyyliltään modernin pelkistettyjä (kuva 3). Osassa rakennuksista julkisivun monotonisuutta on pilkottu esimerkiksi vaihtelemalla tiiliverhouksen väriä. Koska kaikki rakennukset ovat uusia, myös esteettömyys on toteutettu niissä vähintään rakennusmääräysten mukaisella tasolla.

Kuva 3: Kalasataman senioritalo Kotisatama lähiympäristöineen. Tiiliverhoiltuja uusia rakennuksia, leveät katutilat, liikkumaan kannustava Kalasatamanpuisto ja noin sadan metrin päässä senioritalosta kauppakeskus Redin palvelut.

Kalasataman senioritalo Kotisataman lähiympäristössä katuverkko on nykyvaatimusten mukainen siellä, missä se on jo rakennettu. Jalkakäytävät ovat leveitä ja pääasiassa asfalttipäällysteisiä, ranta-alueilla ja aukioilla kiveystä. Päällysteet ovat tasaisia, mutta karheita. Kalasatama on vielä suurelta osin keskeneräinen alue. Rakenteilla olevilla alueilla Sompasaarella ja Koksikadun ympäristössä katualueet ovatkin vielä keskeneräisiä sorateitä, joilla liikkuminen on toistaiseksi vaikeaa ja turvatonta. Alueen keskeneräisyyden ja niemimäisyyden vuoksi kävelyyn soveltuvia alueita on lähiympäristössä niukasti. Senioritalon lähiympäristön kadut ovat tuuliaisia, näkymät usein pitkiä ja yleisilmettä pehmentävää kasvillisuutta on niukasti. Muutamilla aukioilla on taideteoksia. Kadut ovat siistejä.

Liikennemelu on häiritsevää vain suurten liikenneväylien läheisyydessä. Tie- ja rakennustyömaat aiheuttavat melu- ja hajuhaittoja. Suojateilla on reunakiveysten luiskat tai korotettu suojatie. Valo-ohjattuja suojateitä on vain Kalasataman keskustassa. Suojateitä on vähintään korttelin välein. Alueella on pyöräteitä, mutta niiden jatkuvuus ei ole aina selkeää. Asuinalueella liikenne on vähäistä ja rauhallista. Valaistus on alueella kattava. Kapeammilla kaduilla valaisimet roikkuvat keskellä katutilaa, ja valaistuksen kattavuutta tukee katutilan reunoilla rakennusten oma valaistus.

Lähes kaikki alueen julkiset istuimet ovat samanlaisia metallisia penkkejä ja tuoleja käsi- ja selkänojilla. Alueella on paljon näennäisen vapaasti aseteltuja tuoleja, jotka on kuitenkin pultattu paikoilleen. Merenrantanäkymien äärellä on usein myös epämuodollisia istumismahdollisuuksia portailla. Istuimia on paljon puistossa, aukioilla ja ranta-alueilla, mutta ei juurikaan muualla kadunvarsilla. Lähimmälle istuimelle on useimmiten alle sata metriä. Julkisia wc:itä on vain palveluiden yhteydessä, esimerkiksi kauppakeskuksessa. Uusissa rakennuksissa myös wc:t ovat esteettömiä. Alueen puistot ovat vasta rakenteilla. Puistoista suurin, Kalasatamanpuisto (kuvan 3 vasen alakulma) on kuitenkin jo suurilta osin valmis. Kalasatamanpuisto sijaitsee aivan senioritalon vieressä. Puiston valmiit kävelytiet ovat asfalttipäällysteisiä, ja istuimia on runsaasti ja tasaisin välein. Puisto on avara ja tuulinen. Puiston puut ja pensaat ovat nuoria ja niitä on vähän. Puistosta on näkymät merelle ja ympäröivään kaupunkiin. Puistossa on liikuntakenttä ja leikkipuisto, jonka välineistä osa sopii kaiken ikäisille. Paremmiin vehreän luonnon ympäröimäksi pääsee vain kävelemällä Isoisänsiltaa pitkin alueen ulkopuolelle, yli 500 metrin päähän Mustikkamaalle.

Lähiympäristön palvelutarjonta on laaja. Asuinalueen kivijalkaliiketilaisissa toimii muun muassa useita ravintoloita ja kaksi päivittäistavarakauppaa, kumpikin noin korttelin päässä senioritalosta. Ravintolat ovat keskittyneet alueen reunoille, merinäkymien ääreen. Noin kahdensadan metrin päässä on kauppakeskus Redi (kuvan 3 oikea alakulma) ja Kalasataman terveysasema. Alueen aukiot, puistot ja ravintolat tarjoavat kohtaamispaikkoja. Senioritalolla on omat yhteisölliset tilansa. Lähellä sijaitsee myös toinen seniorikoti, jonka kanssa voisi olla potentiaalia järjestää jaettua yhteisöllistä toimintaa. Julkisia harraste- ja yhteisötiloja tarjoaa kauppakeskuksessa muun muassa Kalasataman Vapaakaupunki Olohuone, jossa järjestetään muun muassa liikuntakursseja ja työpajoja. Joukkoliikenne on alueella vielä vähäistä. Kalasataman keskustassa, noin 200 metrin päässä joukkoliikenneyhteydet ovat kuitenkin runsaat.

4.2.4 Maunula, Maunulan Helander-kodin lähiympäristö

Maunulan Helander-kodin lähiympäristön (kuva 4) rakennuskannasta suuri osa on noin 1960-luvulla rakennettuja, ajalleen tyypillisen vähäeleisiä nelikerroksisia kerrostaloja melko väljillä tonteilla. Vanhat kerrostalomiljööt ovat avaria ja vehreitä. Suursuonpuiston reunoille levittäytyvä pientaloalue on tehokkaasti kaavoitettu ja täynnä uusia, ulkoerhousvärä ja materiaalia lukuun ottamatta hyvinkin samanlaisia erillis- ja rivitaloja. Maunula-talon ja ostoskeskuksen rakennus on uusi (valmistunut vuonna 2016), ja erityisesti Maunula-talon puoleinen julkisivu erottuu ympäristöstään modernilla tavallaan yhdistää lasia ja puuta suurina yhtenäisinä pintoina. Rakennukset ovat kautta alueen kohtuullisen lähellä katutilaa ja tarjoavat siten epämuodollista valvontaa ja katseltavaa kadulla kulkevalle.

Kuva 4: Maunulan Helander-koti lähiympäristöineen. 1960-luvun kerrostaloja ja pientaloalue, Vanhusten polku ja Maunula-talo.

Maunulan Helander-koti sijaitsee mäen päällä. Tasaisia kävelyreittejä on lähiympäristössä niukasti. Reittivalinnoilla voi vaikuttaa kuitenkin jonkin verran nousujen jyrkkyyteen. Sen lähiympäristön jalkakäytävät ovat enimmäkseen hyväkuntoisia, mutta uudella pientaloalueella jalkakäytävien jatkuvuudessa on puutteita. Suojatiet on toteutettu esteettömästi ja niitä on riittävän tiheästi. Pientaloalueen tonttikaduilla suojateitä ei kuitenkaan juurikaan ole. Jalkakäytävien ja suojateiden puutteen vuoksi käveleminen pientaloalueella on liikenteen vähäisyydestä huolimatta muita lähiympäristön katualueita turvattomampaa. Pyöräily on

erotettu omalle kaistalleen vain Pakilantiellä. Valaistus on kattava koko alueella kävelyreiteillä. Suursuonpuiston reunalla Patolaan johtava alikulku on kuitenkin hyvin hämärä.

Lähiympäristössä on istuimia niukasti muualla kuin palvelurakennusten edustoilla ja Vanhusten polulla. Katutilassa etäisyys istuimien välillä on pisimmillään yli 200 metriä. Istuimet ovat puisia ja kohtuullisen hyväkuntoisia, mutta kaikissa ei ole käsinoja. Wc:itä on vain palveluiden yhteydessä. Aivan palvelutalon vieressä oleva Suursuonpuisto koostuu metsä- ja niittyalueista, joita halkovat hiekkatiet. Lähinnä palvelutaloa olevassa puiston kulmassa on vanhuksille suunniteltu polku. Vanhusten polku (kuvan 4 vasen alakulma) on noin 250 metriä pitkä metsäinen kävelyreitti, jossa on tasainen ja valaistu hiekkatie, kaide koko matkalla ja istuinryhmiä noin kahdenkymmenen metrin välein. Vanhusten polun opasteissa on huomioitu myös sokeat. Metsäiset puistoalueet ovat hoidettuja ja viihtyisiä. Suursuonpuiston niittyalue on pitkien heinätupasten peitossa, eikä sellaisena kutsu viettämään aikaa hiekkateiden ulkopuolelle. Puistosta palvelutalolle palattaessa vastassa on ylämäki, jonka jyrkkyys riippuu reittivalinnasta. Puistoalueiden hiekkatiet ovat hyväkuntoisia, leveitä ja valaistuja, ja niillä on mahdollisuus nauttia luonnon ja pientaloalueen maisemista. Tuusulanväylän melu kantautuu vain vaimeana alueelle.

Maunulan Helander-kodin lähiympäristössä sijaitsevat muun muassa Suursuon terveysasema ja sairaala, joihin on pientä mäkisyyttä lukuun ottamatta esteettömät sisäänkäynnit. Palvelutalolta hieman pitemmän kävelymatkan (tai lyhyen bussimatkan) päässä Pakilantien varressa on useita esteettömiä liiketiloja, joissa muun muassa apteekki, päivittäistavarakauppa ja kampaamo. Samassa palvelukeskityksessä ja rakennuksessa toimii myös Maunula-talo (kuvan 4 oikea alakulma), jossa on muun muassa kirjasto, työväenopisto ja kahvila. Maunula-talossa mainostetaan olevan monenlaisia tapahtumia alueen asukkaille. Lähiympäristön kohtaamispaikkoihin lukeutuu muun muassa Vanhusten polku penkkiryhmineen, joka osana alueen lähivirkistysalueita mahdollistaa kohtaamiset alueen muidenkin asukkaiden kanssa. Maunula-talo tarjoaa monenlaista asukastoimintaa. Molemmat kohteet ovat esteettömiä ja avoimia. Joukkoliikenteen saavutettavuus on kohtalainen. Palvelutalon edessä sijaitsevalta bussipysäkiltä kulkee yksi poikittaislinja ja noin viidensadan metrin kävely- tai bussimatkan päästä Pakilantien pysäkeiltä useita linjoja muun muassa kohti keskustaa. Pysäkeillä on penkit ja lähintä pysäkkiä lukuun ottamatta myös katos.

4.2.5 Itäkeskus, Itäkeskuksen palvelutalo

Itäkeskuksen palvelutalon lähiympäristössä (kuva 5) on pääasiassa enintään nelikerroksisia rakennuksia, poikkeuksina yksi tornitalo ja suuret kauppakeskukset. Korttelikoko on asuinalueella inhimillinen. Katutilassa on kuitenkin pitkiä näkymiä ja suuria aukioita ja avaria parkkipaikkoja, jotka lisäävät alueen tuulisuutta ja suurentavat jalankulkuympäristön koettua mittakaavaa. Suurin osa kerrostaloista on rakennettu 1970–80-luvuilla, ja niiden julkisivuja hallitsee betonielementtien ja punatiilen vähäeleinen yhdistelmä. Rakennukset ovat lähellä katua, mutta muutamaa julkisivun sisäänvetoa ja terassia lukuun ottamatta asuinrakennusten suhde katutilaan on niukka. Kauppakeskuksista Itis on mittakaavaltaan valtava, monotoninen rakennusmassa, jonka suhde katutilaan on hyvin sulkeutunut palvelutalon suunnalta tarkasteltuna. Eastonin kauppakeskus on myös mittakaavaltaan suuri ja pinnoiltaan melko monotoninen, mutta katutasen isot ikkunat ja ravintolat kadulle levittäytyvine terasseineen pehmentävät vaikutelmaa. Puistoalueen toisella puolella olevalla Marjaniemen vehreällä ja tiiviillä pientaloalueella on monen ikäisiä rakennuksia.

Itäkeskuksen palvelutalon lähiympäristön kävelyreitit ovat pääasiassa valaistuja, leveitä ja tasaisia. Pinnoitteina on käytetty asfalttia, kiveystä ja hiekkaa. Asfalttipinnoite on muutamassa paikassa hyvinkin muhkurainen tai ajan hapertama. Kerrostaloalueella tiet ovat leveitä ja suoria, ja kadunvarsipuut tuovat vehreyttä muuten monotonisen ankeaan ympäristöön. Pientaloalueella katutilankin mittakaava on pienempi. Melua on vain suurten teiden välittömässä läheisyydessä. Kadut ovat siistejä, eikä ravintoloiden tuoksumailma leviä juurikaan kadulle. Suojateitä on lähiympäristössä riittävän tiheästi, ja niissä on reunakiveyksen luiskat ja usein myös keskikorokkeet. Liikenne ei ole erityisen vilkasta tai nopeaa, ja autoilijat antavat tietä suojatien ylittäjälle vaihtelevasti. Kauppakartanonkadulla (kokoojakatu) pyörätiet on erotettu jalkakäytävästä viivalla ja erilaisella pinnoitteella tien molemmin puolin, mutta alueen reunalla Meripellontiellä pyörätie on erotettu viivalla vain tien (palvelutalosta kauemmalla) pohjoispuolella. Kävelyreittien valaistus on alueella kattava.

Kuva 5: Itäkeskuksen palvelutalon lähiympäristössä on leveitä katutiloja, metsäinen Ystävyyden puisto ja kauppakeskus Eastonin palvelut.

Ystävyyden puistossa (kuvan 5 vasen alakulma) on puisia, käsinojallisia istuimia tasaisin välein, ja seuraava istuin on usein näköetäisyydellä. Katutilassa istuimia on kuitenkin vähän, esimerkiksi kävelymatkalla Itikseen vain noin 200 metrin välein. Istuimet tarjoavat levähdyspaikan, mutta eivät tarjoa juurikaan säänsuojaa tai mielenkiintoisia näkymiä. Yleisiä wc-tiloja on lähiympäristössä vain kauppakeskuksissa. Ystävyyden puisto on metsäinen lähivirkistysalue, jonka reunalla on myös leikkipuisto. Puiston kävelytiet ovat tasaisia, leveitä ja valaistuja hiekkateitä. Puiston kävelyteiden varrella on tasaisin välimatkoin istuimia, ja kävelyteiden verkostosta voi halutessaan valita myös lyhyemmän ja tasaisemman reitin (ei kuitenkaan opasteita).

Itäkeskuksen palvelutalon lähiympäristössä noin kahdensadan metrin päässä sijaitsee Eastonin kauppakeskus (kuvan 5 oikea alakulma), ja noin viidensadan metrin päässä Itiksen kauppakeskus. Alueella on myös muutamia kivijalkaliiketiloihin, joissa toimii esimerkiksi ravintoloita. Kaupalliset palvelut ovat siis lähiympäristössä varsin kattavat. Lähiympäristössä ei kuitenkaan ole julkisia palveluita. Itäkeskuksen palvelutalon lähiympäristössä ainoita kohtaamispaikkoja ovat puisto, kahvilat ja ravintolat. Joukkoliikenteen saavutettavuus on kohtalaisen hyvä. Noin kahdensadan metrin päässä olevalta pysäkiltä pääsee useilla linjoilla Itiksen kauppakeskukseen ja Itäkeskuksen metroasemalle, jonka luota lähtee myös useita bussilinjoja eri puolille kaupunkia.

Havainnointitulokset teemoittain

Jotta havainnointikierrosten tuloksia voitaisiin helpommin vertailla tutkielman haastatteluosuuden tulosten kanssa, tehdään havainnoista vielä teemoittaiset yhteenvedot. Nämä aiemmassa kirjallisuudessa esiin nousseet teemat (taulukko 1) ovat esteettömyys, viihtyisyys, toiminnallisuus ja turvallisuus. Lähiympäristön laatua arvioidaan teemoittain, verraten niihin liittyvistä kaupunkiympäristön elementeistä tehtyjä havaintoja aiemman kirjallisuuden perusteella laadittuun listaan lähiympäristön laatuksikriteereistä (taulukko 1). Lähiympäristöjen laadusta esitetyt arviot perustuvat siis taulukossa 1 esitettyihin kriteereihin ja lähteisiin.

4.3.1 Esteettömyys

Esteettömyyden kannalta keskeisiä jalankulkuympäristön ominaisuuksia ovat muun muassa jalkakäytävän leveys, luiskat, pinnoitteen tasaisuus ja pito sekä esteistä vapaat kulkuväylät (Gehl 2010, 121–131; World Health Organization 2007, 18–19). Kaikissa havainnoituissa ikääntyneiden palvelutalojen lähiympäristöissä jalkakäytävät ovat pääsääntöisesti riittävän leveitä ohittamiseen ja liikennemääriin nähden, ja esteitä (kuten valopylväitä) oli hyvin harvoin keskellä jalkakäytävää (kuva 6). Pinnoitteina on kaduilla pääasiassa asfaltti, puistoissa ja puistomaisilla kävelyteillä hiekka. Kiveyksen määrä ja tasaisuus vaihtelivat alueittain. Vähiten kiveystä on käytetty vanhemmissa lähiöissä (Maunula, Itäkeskus). Uusilla ja uudelleenjärjestellyillä katualueilla kiveys on tasaista ja kiveyksen raot matalia. Epätasaista noppakiveä on käytetty vain pieninä alueina, ja epätasaista mukulakiveä on käytetty vain Eirassa joidenkin vanhojen kiinteistöjen edustoilla. Pääsääntöisesti jalkakäytävien pinnoitteet ovat tasaisia ja hyvässä kunnossa, mutta alueiden välillä on eroja. Lähiympäristön maaston korkeuserot vaikuttavat kävelyreittien jyrkkyyteen. Jyrkät mäet rajoittavat ikääntyneiden liikkumista lähiympäristössään (Rantakokko 2011, 66–67). Maunulassa ja Munkkiniemessä palvelutalot sijaitsivat mäellä, jolloin täysin tasaisten kävelyreittien valinta on mahdotonta. Kaikilla alueilla reittivalinnalla voi kuitenkin vaikuttaa nousujen määrään, pituuteen ja jyrkkyyteen. Lähiympäristöjen jalkakäytävien määrässä ja jatkuvuudessa on puutteita vain pientaloalueilla, joissa osalla tonttikaduista liikennemuotoja ei ole erotettu.

Kuva 6: Jalkakäytävien esteettömyys. Kuvassa vasemmalla on Itäkeskuksen esteetön jalkakäytävä, jossa on hyvin tilaa kävellä, liikennemuodot on erotettu toisistaan ja kadun pinnoite on tasainen. Oikealla on kapea jalkakäytävä Eirassa.

Esteettömän suojatien ominaisuuksia ovat määrän ja sijoittelun lisäksi kiveyksen reunaluiska, keskikoroke, valo-ohjaus ja äänisignaalit (World Health Organization 2007, 18–19). Tällaisia esteettämiä suojateitä oli havainnoiduissa lähiympäristöissä erityisesti vilkkaammin liikennöityjen teiden varsilla (kuva 7). Kaikissa havainnoiduissa ikääntyneiden palveluasumisen lähiympäristöissä suojateitä on vähintään korttelin välein ja niissä on kiveyksen reunaluiska. Keskikorokkeita tai muita vastaavia järjestelyjä on useimpien isojen teiden (enemmän kuin kaksi kaistaa) ylityksissä. Valo-ohjausta ja siihen liittyviä äänisignaaleja on käytetty vain vilkkaimmilla teillä, eikä niissäkään kaikilla suojateillä. Havainnointiin valituista palvelutaloista mikään ei sijaitse ison, vilkkaan tien varrella, mutta sellainen on niistä jokaisen lähiympäristössä, tyypillisesti palvelukeskittymän läheisyydessä. Lähiympäristöjen suurimmat puutteet suojateissa ovat tyypillisesti pientaloalueilla.

Kuva 7: Esteetön suojatie Munkkiniemen Saga Palvelutalon lähiympäristössä. Suojatiellä on valo-ohjaus, reunaluiskat ja keskitasanne.

Esteettömyyden kannalta istuimissa ensisijaista ovat lyhyet välimatkat ja nojat, joihin tukeutua istuessa ja noustessa (Gehl 2010, 137, 140–143, 146; World Health Organization 2007, 18–19). Istuimien määrässä ja etäisyyksissä on suurta vaihtelua havainnoiduissa lähiympäristöissä. Kaikilla alueilla istuimia on eniten puistoissa, aukioilla ja palveluiden sisäänkäynneillä. Palveluasumisen yksikön koolla ei ollut yhteyttä sen lähiympäristön istuinten määrään ja sijoitteluun. Kalasatamassa istuimia on runsaasti niin puistossa, aukioilla kuin muuallakin katutilassa, ja lähimmälle istuimelle on yleensä matkaa alle sata metriä. Muissa tutkituissa lähiympäristöissä istuintiheys vaihtelee enemmän reittivalinnan mukaan. Esimerkiksi Maunulassa lähipuiston Vanhusten polulla istuimia on noin 20 metrin välein, mutta matkalla palvelukeskittymään istuinten etäisyys on yli 200 metriä. Kalasatamassa käytettyä istuinmallia lukuun ottamatta lähes kaikissa istuimissa istuinosa on puuta, mikä lisää käyttömukavuutta erityisesti äärilämpötiloissa. Lähes kaikissa istuinmalleissa on selkänöja ja useimmissa istuimista on myös käsinojat (kuva 8). Nojattomat penkit olivat selkeästi yksittäistapauksia tai suosituilla paikoilla istuintarjontaa täydentäviä, epämuodollisempia istumapaikkoja.

Kuva 8: Erilaisia istuimia havainnoiduissa lähiympäristöissä. Useimmat istuimet olivat selkä- ja käsinojallisia, mutta myös epämuodollisempia istumapaikkoja oli tarjolla.

Mahdollisuus löytää nopeasti wc on tärkeää monille ikääntyneille myös kaupunkiympäristössä liikkeellä ollessa (World Health Organization 2007). Wc:itä on havainnoiduissa lähiympäristöissä vain palveluiden yhteydessä, tyypillisesti noin 200–500 metrin päässä palvelutalolta. Ainoa julkinen, palveluista erillään oleva wc oli Eiran Meripuistossa, noin sadan metrin päässä palvelutalosta.

Lähiympäristöjen palveluiden sisäänkäyntien esteettömyydessä on paljon vaihtelua. Uusissa rakennuksissa ja suuren kävijämäärän palveluissa (kuten päivittäistavarakaupat) sisäänkäynnit olivat esteettömiä (luiska tai sisäänkäynti kadun tasalla, sähköisesti avautuvat ovet). Sisäänkäyntien esteitä havainnoiduissa lähiympäristöissä ovat tyypillisesti kivitajaliikkeiden muutamien portaat ovelle tai sen jälkeen. Muutamissa liiketiloissa sisäänkäynnin esteettömyyttä on parannettu jälkikäteen lisätyllä luiskalla (esimerkiksi kahvila Munkkiniemessä, kuva 2).

Kaikissa havainnoiduissa lähiympäristöissä etäisyys lähimpään puistoon on alle sata metriä, joten päiväkävelyllä lähteminen on helppoa. Etäisyydessä palveluihin on kuitenkin suurta

vaihtelua. Kalasataman senioritalo on aivan Kalasataman keskustan monipuolisten palveluiden vieressä, ja Itäkeskuksessa Eastonin kauppakeskus on melkein yhtä lähellä. Myös Eirassa on monipuolisesti kaupallisia palveluita lähikortteleissa. Itäkeskuksen ja Eiran lähiympäristöissä ei kuitenkaan ole julkisia palveluita. Maunulassa ja Munkkiniemessä kunnalliset terveysasemat ovat lähellä, mutta kaupalliset palvelut ja julkiset kohtaamispaikat ovat aivan lähiympäristöalueen reunalla. Mitä kauempana palvelut ovat, sitä suurempi on kynnys käyttää niitä itsenäisesti ja samalla osallistua yhteisölliseen toimintaan alueella. Havainnoitujen ikääntyneiden palveluasumisen lähiympäristöjen välillä on siis eroja aktiivisen ja itsenäisen toimijuuden mahdollisuuksissa.

4.3.2 Toiminnallisuus

Toiminnallisuutta ja sosiaalisuutta tukevia kaupunkiympäristön elementtejä ovat muun muassa palveluryppäät, liikunnan ja luovuuden mahdollistavat rakenteet sekä keskustelun mahdollistavat istuinryhmät (Gehl 2010, 22–25, 239; World Health Organization 2007, 18–19). Puistojen tarjoamat pääasialliset aktiviteetit ovat käveleminen ja istuminen näkymistä nauttien. Nämä ovat myös ikääntyneiden arvostamia aktiviteetteja (Laitalainen, Helakorpi & Uutela 2008, 11; Kohijoki & Koistinen 2018, 7–9). Munkkiniemessä ja Kalasatamassa puistojen liikuntamahdollisuudet sopivat osittain myös parempikuntoisten ikääntyneiden käyttöön. Maunulan Suunsuonpuisto on puistoista ainoa, jossa on erityisesti ikääntyneiden tarpeisiin suunniteltu kävelyreitti, Vanhusten polku. Vanhusten polun kaiteet ja lyhyet etäisyydet istuinten välillä mahdollistavat ulkoilun myös ikääntyneistä heikkokuntoisemmille. Puistot ovat kaikissa tutkituissa lähiympäristöissä myös tärkeitä julkisia kohtaamispaikkoja. Muita kaikille kaupunkilaisille avoimia kohtaamispaikkoja on tutkituissa lähiympäristöissä vain Maunulassa Maunula-talo ja Kalasatamassa Vapaakaupunki Olohuone. Istuimia on myös hyvin niukasti muualla kuin puistoissa (poikkeuksena Kalasatama). Kohtaamiset muiden väestöryhmien kanssa tapahtuvat siis useimmiten puistonpenkillä.

Julkisten palveluiden saavutettavuudessa on suuria eroja tutkittujen lähiympäristöjen välillä. Julkiset terveystalvelut sijaitsevat lähiympäristössä vain Kalasatamassa, Maunulassa ja Munkkiniemessä. Maunulassa lähiympäristössä on myös kirjasto. Itäkeskuksessa ja Munkkiniemessä kirjastot rajautuivat täpärästi lähiympäristöalueen ulkopuolelle. Eirassa ja Kalasatamassa ei ole kirjastoa lainkaan. Harrastepalveluita on tutkituissa lähiympäristöissä vaihtelevasti. Maunula-talossa voi osallistua muun muassa työväenopiston järjestämiin

tapahtumiin. Kalasataman Vapaakaupungin Olohuoneessa on tarjolla monenlaista ilmaista ja kaikille avointa toimintaa, esimerkiksi liikuntaa, askartelua ja taideharrastuksia, ja tapahtumia voi järjestää myös itse. Munkkiniemessä, Eirassa ja Itäkeskuksessa harrastepalvelut ovat yksityisten toimijoiden (tai esimerkiksi kirkon) tarjoamia. Helsingin kaupunki on asettanut lähipalveluiden saavutettavuuden tavoitteeksi 500 metriä todellisia jalankulkureittejä pitkin, mutta tavoite toteutuu vain 58 prosentilla helsinkiläisistä (Helsingin palveluverkkoselvitys ja tavoiteverkko 2050 2013). Kaupallisten palveluiden tarjonnan laajuudessa ja etäisyydessä palveluasumisen yksikköön on suuria eroja tutkittujen lähiympäristöjen välillä. Kattavimmin ja lähimpänä kaupallisia palveluita on Itäkeskuksessa ja Kalasatamassa, joissa palveluasumisen yksiköt sijaitsevat lähellä isoja kauppakeskuksia. Munkkiniemessä ja Eirassa kaupallisten palveluiden tarjonta on monipuolista, mutta myös laajalle alueelle levittäytynyttä. Maunulassa kaupallisia palveluita on vähiten, ja ne sijaitsevat lähiympäristön reunalla ryppäänä. Kaikissa lähiympäristöissä on kuitenkin tarjolla vähintään tyypillisimmät kaupalliset palvelut: päivittäistavarakauppa, apteekki, kampaamo ja ravintola tai kahvila.

4.3.3 Viihtyisyys

Kaupunkiympäristön viihtyisyyteen ikääntyneiden näkökulmasta vaikuttavat muun muassa vehreys, rakennusten visuaalinen mielenkiinto, inhimillinen mittakaava, siisteys ja säänsuoja (Gehl 2010, 239; Kohijoki & Koistinen 2018, 7–9; World Health Organization 2007, 18). Viihtyisyys on siis monen tekijän summa, mutta vaikeasti mitattavissa. Gehl (2010) on käyttänyt kaupunkitilan viihtyisyyden mittarina ihmisten siinä viettämää aikaa. Tämän tutkielman puitteissa tällaiseen mittaukseen ei kuitenkaan ollut resursseja. Viihtyisyyteen vaikuttavia tekijöitä tutkittiin siis muiden teemojen tapaan laadullisella havainnoimalla.

Kaikki tutkitut lähiympäristöt ovat pääsääntöisesti siistejä, eikä häiritseviä hajuja juuri ole. Epäsiisteyttä luovat vain muutamat töhrityt istuimet ja muutamat roskat maassa. Ympäristön siisteyttä edistämään on jokaisella alueella sijoitettu jätteastioita, erityisesti palveluiden, pysäkkien ja istuimien läheisyyteen. Melua on vain vilkkaiden teiden tai työmaiden välittömässä läheisyydessä. Havainnoitujen lähiympäristöjen välillä (ja sisälläkin) on suurta vaihtelua muun muassa rakennetun ympäristön mittakaavassa ja vehreydessä (kuva 9). Lähiympäristöt ovat Kalasatamaa lukuun ottamatta vehreitä. Munkkiniemessä, Maunulassa ja Itäkeskuksessa on laajat puistoalueet, ja pihoiden ja kadunvarsilla on paljon puita, istutuksia ja nurmialueita. Kaikilla alueilla suurin osa puista oli kuitenkin lehtipuita, jotka tarjoavat

vehreyttä vain noin puolet vuodesta. Havainnointikierrokset tehtiin marraskuussa, jolloin kasveista vain nurmikat ja havukasvit ovat enää vihreänä. Näitä kumpaakin on käytetty hyvin vähän Kalasatamassa. Muissa havainnoiduissa lähiympäristöissä tilanne oli hieman parempi, ja vihreää näkyi harmaasta vuodenaajasta huolimatta. Osittain Kalasataman vehreyden puute johtunee sen keskeneräisyydestä: puistojen rakentaminen on kesken ja katupuut ovat vielä pieniä. Kalasataman kantakaupunkimaisen tiiviissä katu ympäristöjä hallitseva materiaaleja ovat kuitenkin kivi, tiili ja asfaltti, ja näitä kovia pintoja pehmentävää kasvillisuutta ei muutamia korotettuja istutuksia ja katupuita lukuun ottamatta juurikaan ole. Myös Eirassa lähiympäristö on kantakaupunkimaisen tiivis, mutta sen ilmettä pehmentävät ja vehreyttävät muun muassa lukuisat puistot (marraskuussakin vihertävine) nurmikenttineen ja suuremmiksi varttuneet katupuut.

Kuva 9: Tyypillisiä katutiloja havainnoiduissa lähiympäristöissä. Vasemmalta oikealle: Maunula, Munkkiniemi, Kalasatama, Itäkeskus ja Eira/Ullanlinna. Alueiden välillä on eroja muun muassa rakennetun ympäristön mittakaavassa ja vehreydessä.

Eirassa katujen viihtyisyyteen vaikuttavat myönteisesti myös rakennusten julkisivujen yksityiskohtaisuus ja inhimillinen mittakaava. Rakennusten ja katutilojen mittakaava kasvaa hieman Ullanlinnan puolelle siirryttäessä, mutta pysyy edelleen inhimillisenä ja viihtyisanä. Kalasatamassa on käytetty osittain samoja keinoja, mutta modernilla tyylillä. Esimerkiksi korttelien julkisivuja on usein pilkottu visuaalisesti vaihtelemalla tiilen väriä ja lisäämällä

erilaisia koristelaattoja ja ulokkeita. Myös kivijalkaliikkeiden näyteikkunat tuovat visuaalista mielenkiintoa katunäkymiin näillä kantakaupungin alueilla. Munkkiniemessä, Maunulassa ja Itäkeskuksessa lähiympäristöjen kaupunkirakenne on väljempi. Talojen julkisivut eivät ole näillä alueilla tyypillisesti kovinkaan yksityiskohtaisia, mutta vehreät piha-alueet ja valaistut ikkunat luovat jokseenkin kiinnostavaa katseltavaa kadunvarsille. Kokoojakadut ovat näillä alueilla näkymiltään kaikkein monotonisimmat, mutta niiden varrella sijaitsevien palvelukeskittymien ihmisvilinä elävöittää näkymää ainakin paikallisesti. Eniten inhimillisestä mittakaavasta poikkeavia korkeita tai muuten suuria rakennusmassoja on Itäkeskuksessa ja Kalasatamassa. Itäkeskus ja Kalasatama ovat suuria aluekeskuksia metroradan varressa, mikä selittää niiden kauppakeskusrakennusten mittakaavaa ja korkeaa rakentamista. Kummallakin alueella rakentamisen mittakaava muuttuu kuitenkin nopeasti inhimillisemmäksi siirryttäessä keskustoimintojen alueelta asuinalueille.

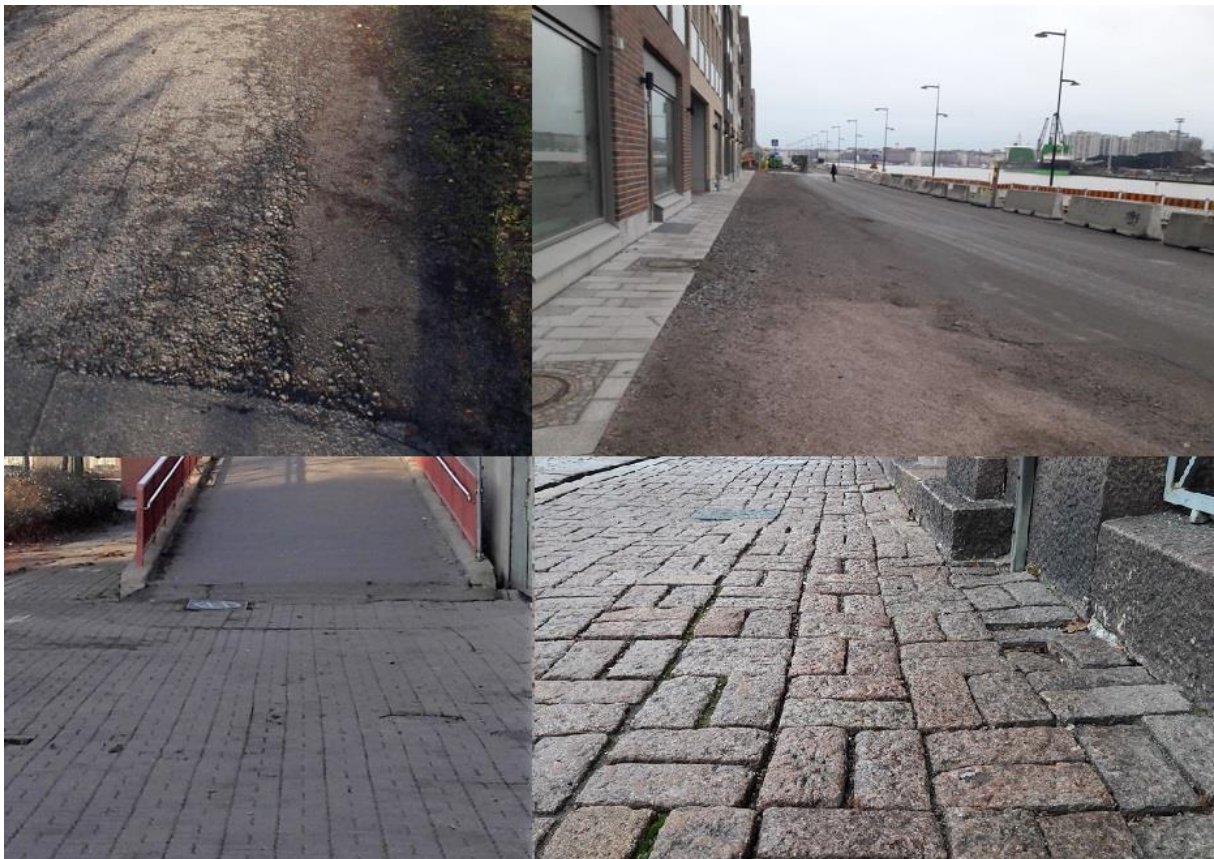
Puistot ovat tutkituissa lähiympäristöissä hyvin erilaisia. Eirassa puistot ovat pieniä klassisia puistikoita rannan avaraa puistokokonaisuutta lukuun ottamatta, kun taas Kalasataman puisto on moderni ja liikuntapainotteinen. Munkkiniemen Munkinpuisto on avaraa nurmikenttää, Maunulassa Suursuonpuisto on metsää ja niittyä, ja Itäkeskuksessa Ystävyiden puisto on suurimmaksi osaksi metsää. Kaikkien puistojen huoltotaso on hyvä, ja ne ovat omilla tavoillaan viihtyisiä.

Säänsuojaa on melko kehnosti tarjolla missään tutkituista lähiympäristöistä. Istuimista hyvin harvat ovat katettuja, ja osassa selustassakin on avointa kenttää. Kaikissa lähiympäristöissä on myös varjossa olevia istuimia, mutta ei jokaisessa puistossa. Merituuli pääsee puhaltamaan kylmästi Kalasataman ja Eiran/Ullanlinnan pitkillä, suorilla kaduilla. Myös muilla alueilla on omat pitkät, suorat ja ympäristöään tuulisemmat kokoojakatunsa. Eirassa kylmää merituulta pääsee pakoon valitsemalla päiväkävelypaikoikseen Eiran puolen kiemuraisemmat (ja mäkisemmät) kadut ja suojaisimmat puistot. Kalasatamassa tuulta pääsee kunnolla pakoon vain umpikorttelien sisään jäävillä puolijulkisilla yhteispihoilla, joille on kuitenkin useimmiten kadulta tultaessa pitkät portaat.

4.3.4 Turvallisuus

Ikääntyneille lähiympäristössä liikkumisen keskeisimpiä turvallisuusriskejä ovat kaatuminen, muu liikenne ja rikollisuus (Kohijoki & Koistinen 2018, 6–7). Kaatumisriskin minimoimiseksi

kävelyreittien pinnoitteen tulisi olla tasainen (kompastuminen), mutta siinä pitäisi olla riittävästi pitoa (liukastuminen). Kaatumisriskin minimoimisen kannalta myös talvikunnossapito on keskeistä, mutta sen toteutustasoa ei voitu arvioida tämän tutkielman puitteissa. Kaikissa havainnoiduissa lähiympäristöissä jalkakäytävien ja muiden kävelyreittien pinnoitteet ovat pääsääntöisesti tasaisia ja pidon kannalta riittävän karheita. Pinnoitteen epätasaisuudet johtuivat tyypillisesti asfaltin routavaurioista, tietöistä tai vanhantyylisestä mukulakiveyksestä (kuva 10).

Kuva 10: Esimerkkejä lähiympäristöissä havaituista pinnoitteiden vioista ja puutteista. Hapertunut asfaltti ja epätasaisesti painuneet katukivet lisäävät kompastumisriskiä. Keskeneräisillä teillä pinnoitteet voivat olla epätasaisia, eikä jalankulkijan turvana ole liikennemuotoja toisistaan erottavaa reunakiveystä.

Suojateilla turvallisuutta voidaan parantaa muun muassa keskikorokkeilla ja valo-ohjauksella (World Health Organization 2007, 18–19). Keskikorokkeita on käytetty kaikissa havainnoiduissa lähiympäristöissä vähintään niillä suojateilla, joissa on ylitettävänä enemmän kuin kaksi ajokaistaa (esimerkkitapaus turvallisesta suojatiestä kuvassa 7). Muutamissa paikoissa keskikorokkeita on myös lyhyemmillä suojateilla. Osa suojateista on myös

korotettuja. Havainnoiduissa lähiympäristöissä suojateitä on vähiten läheisillä pientaloalueilla (kuva 11). Samoilla alueilla myös jalkakäytävät puuttuvat osalta kaduista. Jalkakäytävien ja suojateiden puutetta selittävät pientaloalueiden tonttikatujen liikenteen vähyys ja matalat nopeusrajoitukset. Jalankulkijalta tällaiset ympäristöt kuitenkin vaativat erityistä tarkkaavaisuutta, minkä vuoksi ne eivät ole kaikille ikääntyneille turvallisia jalankulkuympäristöjä.

Kuva 11: Suursuon pientaloalueella jalkakäytävä jatkuu mutkassa tien toisella puolella, mutta suojatietä ei ole. Kadun liikennemäärä ja nopeusrajoitus ovat kuitenkin alhaisia.

Kävely-ympäristön kattava valaistus lisää turvallisuuden tunnetta ja vähentää riskejä niin kaatumisten, liikenneonnettomuuksien kuin rikollisuuden osalta (World Health Organization 2007, 18–19; Gehl 2010, 121–133). Hyvin valaistulla jalankulkualueella tienpinnan epätasaisuudet ja liukkaus on helpompi havaita. Hyvin valaistussa kävely-ympäristössä kävelijä tulee myös paremmin nähdä esimerkiksi tietä ylittäessään tai rikoksen uhriksi joutuessaan. Havainnoitujen lähiympäristöjen valaistus on kattava. Puistotiet ja katutilat on valaistu tasaisin välein. Vaikka katuvalaistus on toteutettu tutkituissa lähiympäristöissä kattavasti, jää

valaisinten välille aina hämärämpiäkin kohtia, ja esimerkiksi osa suojateistä on talven pimeydessä edelleen hyvin hämää. Katuvalaisimet eivät aina sijaitse suojateiden läheisyydessä, minkä vuoksi suojateiden välillä on eroja valaistuksen tuomassa turvassa. Valaistus auttaa myös vain silloin, kun se on toimintakunnossa ja kytketty päälle oikeaan aikaan. Esimerkiksi Kalasatamassa kauppakeskuksen ja metroaseman välissä sijaitseva suojatie oli havainnointikierroksella auringonlaskun aikaan hyvin hämää, kun katetun tilan kattovalaisimet eivät olleet vielä päällä (kuva 12).

Kuva 12: Hämää ja vilkasliikenteinen tienylityspaikka kauppakeskus Redin edustalla. Laskeva aurinko ei enää valaise riittävästi katettua katutilaa, mutta katuvalaistus ei ole vielä kytketty päälle.

Gehlin (2010) mukaan kaupunkiympäristön turvallisuutta voidaan tukea valaistuksella, valvonnalla ja epämuodollisella valvonnalla. Turvallisuutta tukevaa epämuodollista valvontaa ovat muut ihmiset kaduilla ja ikkunoissa. Ympäröivien rakennusten läheisyys ja ympärivuorokautinen käyttö vahvistavat epämuodollisen valvonnan läsnäoloa. (Gehl 2010, 98–99) Koskela on kyseenalaistanut näistä menetelmistä epämuodollisen valvonnan vaikutusmahdollisuudet suomalaisissa kaupungeissa (Koskela 2009, 181). Epämuodollisen valvonnan muotoja esiintyi havainnoiduissa lähiympäristöissä hyvin vaihtelevasti. Rakennukset ovat useimmilla alueilla lähellä katua. Eirassa ja Kalasatamassa rakennukset rajautuvat tyypillisesti katuun. Munkkiniemessä, Itäkeskuksessa ja Maunulassa rakennusten

etäisyys kadusta vaihteli enemmän, mutta useimmiten etäisyys katuun oli enintään kymmenen metriä. Havainnoiduissa lähiympäristöissä ei ollut katuja, joissa tien molemmiin puolin olisi ollut vain iltaisin tyhjinä olevia rakennuksia (esimerkiksi toimistorakennuksia). Turvaa tuovia muita kadunkäyttäjää oli eniten liikenteellisesti lähiympäristöjen vilkkaammilla alueilla, kuten palveluiden läheisyydessä. Päiväaikaan tehdyillä havainnointikierroksilla vähiten ihmisiä oli näkyvissä pientaloalueilla ja metsäisemmillä puistoalueilla, joissa puut rajoittavat näkymiä. Nämä olivatkin havainnoiduissa lähiympäristöissä epämuodolliselta valvonnaltaan puutteellisimpia alueita. Jos epämuodollisen valvonnan muotojen vaikuttavuutta kuitenkin pidetään kyseenalaisena (Koskela 2009), on valaistuksen ohella ainoa turvallisuutta ja turvallisuuden tunnetta lisäävä keino muodollinen valvonta. Poliisipartioiden kaltaisen muodollisen valvonnan lisääminen voi myös lisätä ikääntyneiden turvallisuuden tunnetta (Kohijoki & Koistinen 2018, 6–7; World Health Organization 2007, 18–19). Muodollista valvontaa edustavan poliisin läsnäolo ei ollut näkyvää millään havainnointikierroksista. Kalasatamassa kauppakeskuksen ulkopuolella vastaan tuli vartija.

Haastattelujen tulokset teemoittain

Ikääntyneitä ja kaupunkiympäristöä koskevista teemoista haastateltiin kolmea kaupunkisuunnittelun edustajaa suunnitteluprosessin eri vaiheista ja yhtä ikääntyneiden edustajaa. Helsingin kaupungin kaupunkiympäristön toimialan edustajina haastateltiin yleiskaavasuunnittelija Satu Tarulaa ja esteettömyysasiamies Pirjo Tujulaa. Asemakaavoittajan ja samalla myös toisessa kunnassa työskentelevän näkökulmaa teemaan tuotiin haastatteleamalla Espoon kaupungin asemakaavapäällikkö Ossi Kerästä. Helsingin vanhusneuvoston jäsenen suosituksesta ikääntyneiden edustajana oli Georg Terskij, aktiivinen ikääntynyt Itä-Helsingistä. Itsenäisesti kotona asuva Terskij kertoi omista kokemuksistaan, mutta ajoittain viittasi myös heikommassa kunnossa olevien ja palvelutaloissa asuvien tuttaviansa kokemuksiin. Lisäksi hän arvioi vastauksissaan, miten tulevaisuudessa mahdollisesti heikkenevä toimintakyky voisi vaikuttaa esimerkiksi esteettömyyden kokemukseen ja edellytyksiin jatkaa aktiivista, osallistuvaa elämää.

Haastattelut toteutettiin teemahaastatteluina. Aihepiiriä lähestyttiin ensin laaja-alaisella kysymyksellä, jonka tarkoituksena oli selvittää haastateltavien näkökulmasta keskeisimpiä teemoja ikääntyneisiin ja kaupunkiympäristöön liittyen. Sen jälkeen käytiin läpi

esteettömyyden, viihtyisyyden, toiminnallisuuden ja turvallisuuden teemat. Lopuksi käsiteltiin kaavoitusprosessia ja osallistamista.

Tarulan, Tujulan ja Keräsen haastattelut tehtiin heidän työpaikoillaan, ja Terskij'n haastattelu tehtiin hänen kotonaan. Haastattelut tehtiin 7.1.–5.2.2020. Haastattelut nauhoitettiin haastateltavien luvalla ja nauhoitukset litteroitiin. Tulokset kirjoitettiin haastattelu kerrallaan teemoittain jäsennettyinä, ja lopuksi kaikkien haastattelujen tulokset yhdistettiin teemoittain.

4.4.1 Ikääntyvä väestö ja kaupunkiympäristö

Väestön ikääntymisen tuomia muutostarpeita pohditaan myös kaupunkisuunnittelijoiden keskuudessa. Tarula pitää ikääntymistä yhtenä isoimmista megatrendeistä Suomessa. Kaupunkisuunnittelun roolia pidetään tärkeänä huoltosuhteen muutokseen varautumisessa. Suunnittelijat arvioivat väestön ikääntymisen vaikuttavan kaupunkisuunnitteluun esimerkiksi talouden ja palveluiden kysynnän kautta. Väestörakenteen muuttuessa voi Keräsen mukaan olla kannattavaa muuttaa esimerkiksi tarpeettomiksi jääviä päiväkotitonttivarauksia ikääntyneiden hoidon toimintojen tonteiksi. Suunnittelijoiden mukaan väestön ikääntyminen tekee kaupunkitilojen esteettömyydestä myös entistä tärkeämpää.

Haastattelujen perusteella Helsingin kaupunkiympäristön toimialalla väestön ikääntymiseen on alettu varautua niin rakennusten kuin kaupunkitilojen suunnittelussa, ja väestörakenteen kehitykseen suhtaudutaan rauhallisesti. Tarula arvelee huoltosuhteen kehityksen olevan Helsingissä monia muita kuntia tasapainoisempaa. Hänen arvionsa mukaan Helsingissä alueiden väliset erot ikääntyneiden määrässä eivät myös ole kovinkaan suuria, vaikka asuntokannan elinkaaren kannalta pieniä alueellisia eroja onkin voinut muodostua. Esimerkiksi 1960- ja 1970-luvuilla rakennetuissa lähiöissä voi tällä hetkellä asua keskimääräistä enemmän ikääntyneitä. Tarula muistuttaa kuitenkin alueilla asuvan ja liikkuvan myös paljon muun ikäistä väkeä. Ikääntyneiden määrää alueittain on kaavoituksessa mietitty lähinnä kartoitettaessa ikääntyneiden palvelukeskusten nykyisen palveluverkoston mahdollisia katvealueita ja tarvetta.

Suunnittelijoiden mielestä ikääntyneiden huomioinnin kannalta keskeisin teema on esteettömyys. Suunnittelijoiden vastauksissa korostui erityisesti kaupunkitila toiminnan tilana ja liikkumisen mahdollistajana. Tilan kokemiseen liittyvissä viihtyisyyden ja turvallisuuden teemoissa ikääntyneiden toiveiden ja tarpeiden arveltiin olevan pääpiirteissään samankaltaisia

kuin muillakin väestöryhmillä. Tämä oletus on linjassa aiemman kirjallisuuden kanssa (muun muassa World Health Organization 2007; Gehl 2010; Davies & James 2016; Kohijoki & Koistinen 2018). Suunnittelijoiden mukaan kaavoituksessa on mielekkäämpää asettaa tavoitteeksi kaikkien väestöryhmien palveleminen kuin keskittyä ikääntyneiden kaltaisen yksittäisen väestöryhmän tarpeisiin – tehdä siis esimerkiksi esteettömyydestä osa normaalitoimintaa, ei vain ekstratoimintaa. Ikääntyneiden tarpeista moniin vastataan kuitenkin samalla kun luodaan kaikille laadukasta, esteetöntä, viihtyisää ja turvallista kaupunkiympäristöä.

Ikääntyneitä edustava Terskij on yleisesti ottaen hyvin tyytyväinen kaupunkiympäristöön. Päälimmäisenä kaupunkiympäristön kehittämisestä hänelle tulevat kuitenkin mieleen kaupunkirakenteen tiivistämiseen liittyvät teemat, eikä esimerkiksi esteettömyys tai muut perinteisesti ikääntyneitä mietityttäväksi mielletyt teemat. Kaikista käsitellyistä teemoista hänellä oli kuitenkin esittää joitain kehitysideoita. Ikääntyminen ei siis välttämättä typistä kaupunkisuunnittelussa kiinnostavia kysymyksiä, mikä on syytä muistaa myös ikääntyneiden osallistamisessa.

4.4.2 Esteettömyys

Ikääntyneitä edustava Terskij on yleisesti ottaen tyytyväinen katujen esteettömyyteen ja kunnossapitoon. Hän toivoisi esteetömiä suojateitä olevan kuitenkin tiheämmin. Katutöiden järjestelyt ovat hänen mielestään nykyään hyvällä tasolla esteettömyyden ja turvallisuuden osalta, ja ainoana haittana hän mainitsee kiertoreitit. Talvikunnossapitoa hän on joutunut pienellä asuinkadullaan joskus odottelemaan, mutta pitää isompien joukkoliikennekatujen priorisointia perusteltuna. Kaduille asetettavia mainoskylttejä Terskij pitää näkövammaisten kannalta ongelmallisina. Puistoissa hänen liikkumistaan rajoittavat vain maastonmuodot. *”Se on vaan että ne mäet rupee kasvamaan. Mä oon huomannu että ennen vanhaan sitä kulki noin vaan. Sitten se on kasvanu niin että joutuu pysähtymään, ottamaan henkeä.”* Julkisia wc:itä tai pisuaareja hän kaipaasi myös enemmän, mutta kokee esimerkiksi metroasemien wc-tilojen lukitusmekanismin liian tekniseksi, ja välttääkin niitä lukkojen taakse jäämisen pelossa.

Kaikki suunnittelijat nostivat ikääntyneiden huomioinnissa tärkeimmäksi teemaksi esteettömyyden. Yli 65-vuotiaiden määrä alueittain on Tujulan mukaan ollut esimerkiksi yksi priorisointiperuste sille, mille Helsingin alueille on tehty alueellinen esteettömyyssuunnitelma.

Suunnittelijat arvelevat ikääntyneiden määrän kasvun korostavan esteettömyysnormien tärkeyttä kaavoitustyössä, kun yhä suurempi osa väestöstä tarvitsee esteettömyyttä. Muutokseen on varauduttu jo ennakoon esimerkiksi asuntojen esteettömyysvaatimuksilla ja kaupunkitilan eri esteettömyystasoilla. Rakennusten esteettömyyden lisäksi myös matkaketjujen esteettömyyttä esimerkiksi kotiovelta lähipalveluihin pidetään tärkeänä.

Suunnittelijoiden mukaan esteettömyyden toteutumiseen voidaan kaavoituksessa vaikuttaa lähinnä suunnitteluprosessin myöhemmillä tasoilla, esimerkiksi asemakaavamääräyksillä. Esteettömyyden toteutumista ohjaavat rakennusten ja katutilojen osalta suunnitteluohjeet ja rakennusmääräyskokoelman määräykset, ja poikkeustapauksissa voidaan asemakaavassakin vielä erikseen asettaa määräyksiä.

Ikääntyneiden määrän kasvu näkyy suunnittelijoiden työssä erityisesti esteettömyyden vaatimuksen kautta. Keräsen mukaan maasto voi joskus asettaa haasteita esteettömyyden toteuttamiselle. Jyrkät mäet ovatkin myös ikääntyneiden liikkumista lähiympäristössään rajoittava este (Rantakokko 2011, 66–67). Yleensä esteetön reitti pyritään toteuttamaan suorinta mahdollista reittiä luiskilla. Joskus maaston korkeuserot ja tontin ahtaus pakottavat kuitenkin käyttämään muita ratkaisuja, kuten hissejä. Tujulan mukaan Helsingissä uusien alueiden suunnittelussa tavoitteena on suunnitella erityistasoa edellyttävät kohteet sellaisiin paikkoihin, että erityistason esteettömyysvaatimukset ovat toteutettavissa myös pituuskaltevuuden osalta. Väestön ikääntymisen seurauksena kasvanut esteettömyyden tarve vaikuttaa siis palveluiden sijoittamiseen kaavoituksessa.

SuRaKu-projektissa (lyhenne sanoista suunnittelu, rakentaminen, kunnossapito), jossa Tujula itsekin oli mukana, laadittu ohjeisto esteettömyyden toteuttamisesta ulkoalueilla on otettu valtakunnaisesti käyttöön. Tujula kertoo, että Helsingissä tätä ohjeistoa noudattavat katutilojen tyyppipiirustukset ja kaupunkitilaohje, joiden perusteella suunnitellaan ja toteutetaan esimerkiksi kaikki uudet katutilat ja puistot. Kaupunkiympäristöjen suunnittelulle on määritetty kaksi esteettömyyden tavoitetasoa: erikoistaso ja perustaso. Erikoistasoisiksi määritellään esimerkiksi palvelutalojen ja terveysasemien ympäristöt, ja sellaiset alueet, missä liikkuu paljon ihmisiä yleisesti tai erityisen paljon ihmisiä, joilla on liikkumisen kanssa haasteita. Esteettömällä reitillä esimerkiksi kadun pituuskaltevuus on erityistason alueella enintään 5 % ja perustason alueella enintään 8 %. Tujula korostaa jatkuvuuden tärkeyttä: rakennuksen esteettömyys ei yksinään riitä, vaan esteettömyyden on toteuduttava koko matkalta sinne

saavuttaessa – kävellen, joukkoliikenteellä tai henkilöautolla, itsenäisesti tai saatettuna. Myös katutilojen työmaiden esteettömyyttä ohjataan SuRaKu-ohjeistolla, ja niiden toteutumista valvotaan. SuRaKu-ohjeistossa (Helsingin kaupunki 2019a) on määritelty yksityiskohtaisesti esimerkiksi suojateiden rakenne, mitoitus ja päällysteet. Ohjeisto on linjassa aiemmassa tutkimuskirjallisuudessa (muun muassa Ruonakoski et al. 2005, 61; Gehl 2010, 121–133) esitettyjen esteettömyyden kriteerien kanssa.

Keräsen mukaan esteettömyyden jatkuvuuden toteutumisessa voi olla haasteita myös saattoliikenteessä. Uudet, aiempaa suuremmat invataksit eivät välttämättä mahdu korkeudestaan vanhoihin parkkihalleihin, eikä saattoliikenne ole aina esteetöntä ulkotiloissakaan. Esimerkiksi kauppakeskuksissa sisäänkäyntejä suojaavat ajoesteet rajoittavat saattoliikennettä ulkokautta, jolloin matka invataksilta sisäänkäynnille voi talvella muodostua esteeksi. Alun perin esteetön kaupunkitila voi siis maailman muuttuessa muuttua esteellisemmäksi.

Esteettömyyden tarpeita määrittävät ensisijaisesti yksilön toimintakyvyn rajoitteet, ei ikä. Esimerkiksi näkövammainen ikääntynyt voi Tujulan mukaan toivoa suojatien kohdalle suoraa reunatukea, kun taas rollaattoria käyttävää auttaisi enemmän luiskareunatuki. Suunnittelijoiden haastatteluissa ja aiemmassa tutkimuskirjallisuudessa (muun muassa Ruonakoski et al. 2005; Kohijoki & Koistinen 2018) esteettömyyden osatekijöistä korostuvat ikääntyneiden toiveissa erityisesti istuinten määrä ja sijoittelu. Ikääntyneet kaipaavat usein kävelyreittiensä varrelle levähdyspaikkoja. Tujulan mukaan suunnittelussa tavoitetasona pidetään sitä, että erikoistason reiteillä (kuten ikääntyneiden palvelutalon läheisyydessä) istuinten väli olisi 50 metriä, ja perustason reiteillä 250 metriä. Kaikissa havainnoiduissa lähiympäristöissä nämä tavoitteet eivät täyttyneet keskeisillä reiteillä. Istuinten välisen etäisyyden lisäksi tärkeää on myös niiden sijainti ja viihtyisyys (muun muassa Gehl 2010). Tujulan mainitsi tästä positiivisina esimerkkeinä keskustakirjasto Oodin ja Kalasataman terveystaseman, joissa taksiaan odottava vierailija voi istua sisällä lämpimässä ja tarkkailla ikkunasta, milloin hänen kyytinsä saapuu saattoliikenteen paikalle. Tällaisissa ratkaisuissa yhdistyvät toisiaan tukevalla tavalla esteettömyys ja viihtyisyys.

4.4.3 Toiminnallisuus

Terskij hyödyntää joukkoliikennettä paljon ja on tyytyväinen sen palvelutasoon. Hän käy joukkoliikenteellä muun muassa kaupassa, kirkossa ja ikääntyneiden palvelukeskuksissa eri puolilla kaupunkia. Terskij ei koe etäisyyttä palveluihin ja harrastuspaikkoihin esteenä, eikä kaipaa mitään erikoisesti lähiympäristöönsä. Vaikka lähin päivittäistavarakauppa on noin 200 metrin päässä, hän käy useammin isommassa kaupassa käyttäen bussia ja metroa. Terskij'n elinpiiri ei siis ole rajautunut vain lähiympäristöön hyvän toimintakyvyn ja toimivan joukkoliikenteen ansiosta.

Suunnittelijoiden vastauksissa sen sijaan ikääntyneiden palveluasumisen ideaalisijaintia määrittää erityisesti palveluiden läheisyys. Lähipalveluista puhuttaessa Tarula nostaa esiin Redin kaltaiset hybridihankkeet, joissa kauppakeskusten yhteyteen rakennetaan myös asuntoja. Myös pienempien ostoskeskusten laaja uudistaminen (tuoreimpana esimerkkinä Puotila) avaa uusia mahdollisuuksia tuoda lisää asumista palveluiden lähelle. Tarulan mukaan palveluiden saavutettavuus on myös jossain määrin valintakysymys, ja mahdollinen muuttopäätös kannattaisi tehdä riittävän ajoissa. Tarulan mukaan Helsingissä on ikääntyneillekin tarjolla paljon omistussuhteeltaan ja palvelutasoltaan erilaisia asumismuotoja palveluvalikoimaltaan erilaisissa ympäristöissä, joista ikääntyneet voivat arvostustensa mukaan valita itselleen parhaiten sopivan. Huomiotta jäi kuitenkin ikääntyneiden taloudellisten resurssien vaikutus asumismuodon ja asuinpaikan valintaan.

Terskij kokee, että Helsingissä on ikääntyneille hyvin harrastusmahdollisuuksia, kun vain on itse aloitteellinen. Eläkeläisen pienistä tuloista huolimatta hinnat eivät ole rajoittaneet hänellä harrastuksiin osallistumista, sillä palvelukeskusten toimintaan osallistuminen on ilmaista ja senioriyhdistyksenkin retket ovat olleet melko edullisia. Kaupungin tarjoamista harrasteista Terskij löytää hyvin tietoa Helsinki Info -lehden kautta, mutta muiden toimijoiden tarjoamista harrastusmahdollisuuksista hän toivoisi aktiivisempaa tiedotusta paperimuodossa.

Terskij'n vastauksessa korostui itsenäisen kaupassakäynnin lisäksi erityisesti harrastusten tärkeys. Mikäli itsenäinen liikkuminen joukkoliikenteellä kävisi hänelle fyysisesti mahdottomaksi, toivoisi hän saavansa taksimatkoja harrastusten jatkamista varten. Mahdollisuus jatkaa itselle tärkeitä harrastuksia oli hänelle myös ainoa selkeä huolenaihe palveluasumiseen liittyen. Tuttaviensa kertoman perusteella hän arvelee palvelutalojen

sisäisten harrastemahdollisuuksien olevan kuitenkin usein hyviä. Myös kaupunkisuunnittelijoiden vastauksissa korostuivat palveluiden saavutettavuus ja harrastusmahdollisuuksien monipuolisuus. Keränen arvioi ikääntyneiden kaipaamien harrastusten kirjon kasvavan sen myötä, kun monipuolisempaan harrastustarjontaan tottuneet sukupolvet ikääntyvät. Kun palveluasumista sijoitetaan keskusta-alueelle, ovat lähiympäristön harrastusmahdollisuudetkin monipuolisemmat. Ikääntyneille tarjoavat Keräsen mukaan harrastusmahdollisuuksia esimerkiksi vanhushuonekeskukset ja työväenopistot. Kirjastojen ja koulujen tiloista suunnitellaan myös entistä monikäyttöisempiä, mikä avaa mahdollisuuksia tarjota niissä myös ikääntyneille suunnattua harrastustoimintaa.

Tarulan vastauksissa toiminnallisuus linkittyy vahvasti myös viihtyisyyteen siten, että toiminnallisuutta tukevat harrastus- ja kokoontumispaikat lisäävät myös lähiympäristön viihtyisyyttä. Erityisesti ikääntyneille suunnatuista toiminnallisista kohteista Tarula mainitsee esimerkkinä Maunulassa Helander-kodin vieressä sijaitsevan Vanhusten polun. Muita vastaavanlaisia hankkeita hän ei muista Helsingissä toteutetun viime vuosina. Tujula näkee esteettömyyden vaikuttavan myös sosiaalisuuden mahdollistavien paikkojen houkuttelevuuteen ikääntyneille. Esimerkkinä hän mainitsee ja levähdyspaikkojen penkit, joiden viereen on jätetty tilaa pyörätuolissa istuvalle juttuseuralle.

Ikääntyneiden harrastusmahdollisuuksista suunnittelijoiden vastauksissa korostuu erityisesti lähiliikuntamahdollisuudet. Keräsen mukaan hyvässä kunnossa pysymistä voitaisiin tukea luomalla kaupunkiympäristöä, jossa esimerkiksi mukava ja turvallinen kävelyretki onnistuisi lähiympäristössä. *”Mitä enemmän liikkuu, niin sitä pitempään pystyy liikkumaan.”* Liikunnalla onkin todettu olevan monia terveyshyötyjä, ja sillä voidaan tukea ikääntyneiden toimintakyvyn säilymistä (Cutler-Riddick 2016, 6–7). Ikääntyneiden suomalaisten yleisin liikuntamuoto on kävely (Laitanen, Helakorpi & Uutela 2008), joten kävely-ympäristöihin panostamalla voidaan tukea myös ikääntyneiden liikkumista. Liikunnan terveyshyödyt ja toimintakykyä ylläpitävä vaikutus vähentävät välillisesti myös ikääntyvän väestön rasitetta sosiaali- ja terveyspalveluille. Liikuntamahdollisuuksiin panostamisen taustalla voi kunnissa olla siis myös taloudellisia intressejä.

Tujulan mukaan osana Helsingin kaupungin liikkumisohjelmaa on pyritty parantamaan tiedottamista liikuntapaikoista niin, että myös ikääntyneet löytäisivät tiedon alueensa liikuntamahdollisuuksista. Lähiliikuntapaikat ja niiden esteettömyystiedot on merkitty

Helsingin kaupungin palvelukarttaan. Tujula kuitenkin muistuttaa, että useat ikääntyneet eivät käytä Internetiä, joten myös paperisille esitteille on edelleen tarvetta. Matkalipun hinta voi Tujulan mukaan rajoittaa kauempana olevien liikuntapaikkojen hyödyntämistä. Senkin vuoksi olisi siis tärkeää, että liikuntapaikkoja olisi kaikille tarjolla myös kävelymatkan päässä.

Alueellisia esteettömyyssuunnitelmia luotaessa on myös kysytty asukkailta, missä he haluaisivat liikkua, ja näitä reittejä on priorisoitu kaupunkitilojen esteettömyyden kehittämisessä. Ikääntyneiden yleisin liikuntaharrastus on kävely (Laitanen, Helakorpi & Uutela 2008), joten tällainen lähiympäristöjen viihtyisien kävelyreittien esteettömyyteen panostaminen on mielekäs tapa tukea ikääntyneidenkin liikuntamahdollisuuksia. Tujulan mukaan monet ikääntyneet hyödyntävät mielellään lähiliikuntapaikkoja. Lähiliikuntapaikoille on pyritty löytämään sellaisia välineitä, joita myös ikääntyneet pystyvät käyttämään. Harvoin kehittämishankkeita voidaan kuitenkaan perustella vain yhden kohderyhmän tarpeilla. Ikääntyneille räätälöityjen liikuntapaikkojen sijaan ikääntyneiden liikuntamahdollisuuksia voidaan tukea kehittämällä liikuntapaikkojen esteettömyyttä, mistä hyötyvät myös monet muut ryhmät. Esteettömässä leikkipuistossa taas tasainen leikkialusta ja leikkivälineiden lähelle sijoitettu penkki mahdollistavat Tujulan mukaan sen, että ikääntynyt voi tulla yhdessä lapsenlapsensa kanssa leikkipuistoon, vaikka tarvitsisikin liikkumiseen esimerkiksi rollaattoria. Eri sukupolvien kohtaamista voitaisiin tukea Tarulan mukaan myös esimerkiksi sijoittamalla ikääntyneiden palveluasumista ja päiväkoteja lähekkäin, jolloin vaikkapa yhteisten satutuokioiden järjestäminen olisi helpompaa.

4.4.4 Viihtyisyys

Terskij kuvailee olevansa urbaani. Hän kokee kaupunkivihreän olevan kyllä miellyttävää, mutta ihmisasutus menee hänellä arvoissa luonnon edelle kaupunkialueiden suunnittelussa. Palveluasumisen ympäristöltä Terskij arvelee kaipaavansa samanlaista ympäristöä kuin nykyisessä kodissaan: hieman vehreyttä, rauhallista ja turvallista istumapaikkaa, ja joukkoliikennettä. Hän kaipaasi kaupunkitilaan enemmän istuimia, mutta toisaalta arvelee istuinten määrän kasvaessa myös epätoivottujen käyttäjien, ”jengien” määrän kasvavan. Turvattomuuden kokemuksista puhuttaessa Terskij ei kuitenkaan maininnut enää näitä epätoivottuja käyttäjiä.

Keränen nostaa puistojen läheisyyden, esteettömyyden ja turvallisuuden tunteen ikääntyneiden viihtymisen kannalta keskeisiksi tekijöiksi. Tarula arvelee lähiympäristön viihtyisyyden olevan avainasemassa siihen, haluaako ikääntynyt lähteä ulkoilemaan. Tarulan mukaan viihtyisästä lähiympäristöstä puhuttaessa asukkaiden toiveissa nousee hyvin usein esille istuinten tärkeys. Mahdollisuus istua ja levähtää kauppamatkan varrella on tärkeä. Tujula viittaa myös 2019 Helsingissä toteutettuun osallistavaan budjetointiin, jossa asukkaat äänestivät toteutettavien hankkeiden joukkoon penkkihankintoja Herttoniemessä, jossa asuu myös paljon ikääntyneitä. Tujulan mukaan asukkaat pitäisi ottaa mukaan myös penkkien tarkempaa sijoittelua mietittäessä. Myös roskaisuudesta saadaan paljon palautetta. Nämä toiveet puistoista, istuimista ja siisteydestä on mainittu myös ikääntyneiden toiveita kartoittaneissa tutkimuksissa, mutta myös kaupunkiympäristön esteettiset tekijät vaikuttavat ikääntyneidenkin viihtyvyyteen (World Health Organization 2007; Kohijoki & Koistinen 2018).

Viihtyisä ympäristö voi tarkoittaa ihmisille myös hyvin erilaisia asioita. Tarulan mukaan virikkeellistä katseltavaa voivat tarjota vaikkapa valaistus, kiveys tai istutukset. Ikääntyneet ovat maininneet näistä tekijöistä erityisesti valaistuksen ja istutukset (Kohijoki & Koistinen 2018). Tujulan mukaan kasvillisuus voi vaikuttaa ikääntyneiden kokemaan viihtyisyyteen paitsi tuulisuuden ja melunhallinnan kautta, myös kasvien hoitamisen ja niihin liittyvien muistojen tuoman ilon kautta. Esimerkiksi muistisairaille vanhat, kenties omaltakin pihalta tutut kasvit voivat tuoda muistoja mieleen. Tarulan mukaan viihtyisä kaupunkiympäristö houkuttelee myös viipymään ja olemaan sosiaalinen kaupunkitilassa pelkän läpikulkusuoritteen sijaan. Tämä kaupunkiympäristön laadun yhteys siellä vietettyyn aikaan on myös Gehlin (2010) teorian ydin. Viihtyisyyttä voidaan lisätä myös luomalla julkisia, ilmaisia paikkoja, jotka tarjoavat mahdollisuuden harrastaa ja tehdä yhdessä. Esimerkiksi petanquen pelaamisen sopivan hiekkakentän kaltaisilla pienilläkin panostuksilla voidaan edistää viihtyisyyttä. Suomen ilmastossa tärkeää on mahdollisuus harrastaa ja kokoontua myös sisätiloissa, kuten asukastiloissa tai kirjastoissa. Havainnointikierroksilla tällaisia sisätiloissa olevia julkisia kokoontumispaikkoja oli kuitenkin vain kahdessa lähiympäristössä.

4.4.5 Turvallisuus

Terskij arvioi suurimmaksi turvallisuusriskiksi kaatumisen sellaisessa paikassa, jossa ei saa tukea nousemiseen esimerkiksi kaiteesta tai muilta ihmisiltä. Hän on kokenut turvattomuuden tunnetta pimeällä esimerkiksi öisessä keskustassa ja puistossa. Terskij kokee valaistuksessa

olevan parannettavaa pienemmillä kaduilla, kävelykaduilla ja puistoissa. Hän kokee kattavan valaistuksen auttavan sekä kaatumisten ehkäisyyn että turvallisuuden tunteeseen. Viihtyisyyttä lisäävistä istuimista puhuessaan hän mainitsi epätoivotut ”jengit”, mutta ei määritellyt niiden aiheuttamaa häiriötä tarkemmin. Vaikka kyse ei olisikaan suoranaisesti turvattomuuden tunteesta, heijastelee vastaus Koskelan (2009) mainitsemaa tapaa luoda turvallisuuden tunnetta järjestyksenpidon ja kontrollin kautta (Koskela 2009, 44). Terskij arveleekin, että turvallisuuden tunnetta voitaisiin lisätä jalan liikkuvilla poliisipartioilla ja vartijoiden valtuuksia laajentamalla. Liikenneturvallisuus ei noussut hänen vastauksissaan esille merkittävänä huolena. Myös katutyömaiden järjestelyjen hän kokee olevan turvallisuudeltaan hyvällä tasolla.

Turvallisuuskysymysten osalta ikääntyneet eivät Keräsen mielestä juurikaan erotu muista väestöryhmistä. Turvallisuutta ja turvallisuuden tunnetta on Keräsen mukaan pyritty tukemaan kaupunkisuunnittelussa välttämällä valvomattomien katvealueiden muodostumista. Epämuodollisen valvonnan luominen kaupunkitilaan toteutuu kaupunkisuunnittelussa Tarulan mukaan pääasiassa toimintojen sekoittamisen kautta. Yleiskaavassakin urbaaniin kaupunkiympäristöön pyritään sekoittamalla esimerkiksi asumista ja toimistotiloja niin, että alue olisi eläväinen vuorokauden ympäri. Asuinlähiöt voivat olla päivisin melko hiljaisia paikkoja, ja niitä voitaisiin elävöittää täydennysrakentamalla niihin myös toimitiloja. Tiivistyvä kaupunkirakenne voisikin Tarulan mukaan myös osaltaan edistää turvallisuutta. Tarula muistuttaa turvallisuuden kokemuksen olevan myös hyvin subjektiivinen.

Suunnittelijoiden vastauksissa korostui Jacobsin (1984) ja Gehlin (2010) esittämä ajatus epämuodollisen valvonnan luomasta turvallisuudesta kaupunkitilassa. Kuten Jacobs ja Gehl, myös Tarula piti toimintoja sekoittavaa ja siten ympäri vuorokauden aktiivista kaupunkiympäristöä turvallisuutta tukevana suunnitteluperiaatteena. Keräsen mainitsemat valvomattomat katvealueet noudattavat samaa ajattelutapaa. Tällainen rikosentorjunta tilaisuusrakenteisiin vaikuttamalla, eli esimerkiksi poistamalla kaupunkiympäristöstä rikollisille suotuisia katvealueita, heijastaa Koskelan (2009) mukaan pyrkimystä hallita epämääräiseksi koettua turvattomuuden aihetta konkreettisten kohteiden ja toimien kautta. Samalla huomiotta jää kuitenkin ongelman ydin, eli yhteiskunnan rakenteelliset ongelmat. (Koskela 2009, 44) Suunnittelijoiden työnkuvan huomioiden on luontevaa, että heidän vastauksissaan järjestyksenpito ja rikosentorjunta ovat tilallistettuja. Samalla he ilmaisivat kuitenkin olevansa tietoisia kaupunkisuunnittelun keinojen vaikutuksen rajallisuudesta rikollisuuden ehkäisyssä. Ikääntyneiden edustajan vastauksessa puolestaan tuli esiin

Koskelankin (2009) mainitsevat turvattomuuden kokemuksen kohteen epämääräisyys ja turvallisuuden parantaminen kontrollia lisäämällä. Poliisin läsnäoloa pitivät ratkaisuna myös aiemmissa tutkimuksissa haastatellut ikääntyneet (World Health Organization 2007, 18–19; Kohijoki & Koistinen 2018, 6–7). Kaupunkitilan suunnittelijoiden vastauksissa turvallisuutta ja turvallisuuden kokemusta siis voidaan tukea epämuodollisella valvonnalla, ja kaupunkitilan iäkkäiden käyttäjien vastauksissa turvallisuutta tuetaan parhaiten muodollisella valvonnalla. Turvallisuuden yhteiskunnallinen ulottuvuus jäi vähäiselle huomiolle kaikissa vastauksissa, mikä saattoi osittain johtua myös kysymysten muotoilusta.

Turvallisuuden toinen suuri teema on liikenneturvallisuus. Ikääntyneiden näkökulmasta liikenneturvallisuutta voidaan tukea muun muassa liikennemuotojen erottelulla sekä suojateiden keskikorokkeilla, valo- ja ääniohjauksella ja riittävällä ylityssajalla (Ruonakoski et al. 2005, 61; World Health Organization 2007, 18–19). Keräsen mukaan liikenteen lisääntyminen on myös nostanut asukkaiden huolta liikenneturvallisuudesta, mutta ikääntyneiden osuutta näistä huolestuneen palautteen antajista hän ei tiedä. Liikenneturvallisuutta on pyritty parantamaan katusuunnittelulla, jossa liikennettä pyritään hidastamaan ja rytmittämään esimerkiksi päiväkotien ja ikääntyneiden palveluasumisen lähiympäristöissä. Katutyömaiden järjestelyjen turvallisuus ja turvallisuuden tuntu jalankulkijan näkökulmasta ovat Keräsen mukaan myös tärkeitä kaikille väestöryhmille. Turvallisuuden teemaan liittyvistä kaupunkisuunnittelun hankkeista Helsingissä Tarula ja Tujula mainitsivat vuoden 2019 lopulla julkaistun suojatieprojektin. Suojatieprojektissa käytiin läpi kaikki Helsingin suojatiet, ja etsittiin niiden joukosta sellaiset ylityspaikat, joissa esimerkiksi ikääntyneet eivät ehtisi tai uskaltaisi ylittää tietä katutilan leveyden vuoksi. Turvattomimmat suojatiet poistetaan käytöstä. Tujulan mukaan suojateiden turvallisuutta on yleisesti pyritty parantamaan laskemalla nopeusrajoituksia ja remontoimalla tai poistamalla käytöstä suojateitä, joissa on ylitettävänä monta kaistaa ilman keskisaareketta ja/tai liikennevaloja. Tujulan mukaan erikoistason alueilla, joihin palvelutalojen lähiympäristökin kuuluvat, on pyritty parantamaan suojateiden turvallisuutta esimerkiksi liikennevalojen ääniopastuksella ja pidennetyllä ylityssajalla. Nämä suunnittelijoiden mainitsevat toimet Helsingin suojateiden turvallisuuden parantamiseksi ovat linjassa aiemmassa kirjallisuudessa esitettyjen, ikääntyneille turvallisempien suojateiden määritelmien kanssa (Ruonakoski et al. 2005, 61; World Health Organization 2007, 18–19).

Turvallisuuden kannalta keskeistä on myös pimeään ja liukkauteen varautuminen (Ruonakoski et al. 2005, 61; World Health Organization 2007, 18–19; Kohijoki & Koistinen 2018, 6–9). Myös Terskij mainitsi valaistuksen tärkeyden kaatumisten ehkäisyssä. Tujulan mukaan esteetön reitti on aina valaistu. Valaistuksella kävelytiellä voi nähdä vastaantulijan kasvot, mikä lisää myös iäkkäiden turvallisuuden tunnetta. Kävelyreitit valaistaan myös perustason reiteillä, mutta erikoistason reiteillä sen laatuun panostetaan Tujulan mukaan hieman enemmän. Tujulan mukaan joillain erityistason alueilla, kuten Esplanadilla, on katulämmitys, minkä avulla voidaan ehkäistä talvikelien liukkaudesta johtuvia kaatumisonnettomuuksia. Tujulan vastausten perusteella valaistuksen tavoitetaso on siis ikääntyneiden palvelutalojen lähiympäristöjen kaltaisilla alueilla perustasoa korkeampi. Suunnittelijat mainitsivat myös talvikunnossapidon olevan tärkeää ikääntyneiden liikkumisen kannalta, mutta liukkauden ehkäisy jäi muuten vähäiselle huomiolle.

4.4.6 Kaavoitusprosessi ja osallistuminen

Vanhuspalvelulaki velvoittaa ottamaan ikääntyneet huomioon myös kaupunkiympäristöjen suunnittelussa (Finlex 2013). Helsingin kaupungissa velvoite on huomioitu muun muassa Stadin ikäohjelmalla, jonka tuottamat aineistot on sittemmin integroitu osaksi nykyistä, laajempaa hyvinvointisuunnitelmaa. Tarulan mukaan ikääntyneiden palveluasumisen lähiympäristön tarpeet eivät merkittävästi eroa muusta asumisesta. Tarulan mukaan palvelutalojen sijaintia mietittäessä on huomioitava useita asioita, kuten saavutettavuus sekä joukkoliikennepysäkkien ja palveluiden läheisyys. Lopullisiin tontinluovutus päätöksiin vaikuttaa kuitenkin moni muukin asia. Tarulan mukaan yksityisiltä toimijoilta tulevia aloitteita joudutaan toisinaan hylkäämään palveluasumisen kaltaiseen herkkään asumiseen soveltumattoman sijainnin vuoksi. Tarula huomauttaa myös, että vaikka sijainti lähellä palveluita ja hyviä kulkuyhteyksiä olisi ikääntyneiden palveluasumisen kannalta ihanteellista, ei se näiden sijaintien suuren kysynnän vuoksi ole aina mahdollista.

Tarulan mukaan asemanseutuja ja muita lähikeskustoja kehitettäessä tarkastellaan kuitenkin aina myös asuntokannan monipuolisuutta. Monipuolinen asuntokanta mahdollistaa osaltaan myös elinkaariasumisen samalla asuinalueella, eli ikääntynyt voi löytää asumistarpeisiinsa paremmin sopivan uuden kodin samasta, tutusta ympäristöstä. Tämä Tarulan mainitsema elinkaariasumisen malli vastaa ageing in place -ajattelua (Hynynen 2015, 12–13). Keräsen mukaan palveluasumista pyritään Espoossakin sijoittamaan aluekeskustoihin tai muuten hyvin

saavutettaviin paikkoihin. Ikääntyneiden palveluasumisen sijoittaminen syrjään, rauhalliseen metsänlaitaan ei ole enää tätä päivää.

Keräsen mukaan palveluasumista keskitetään myös mielellään niin, että samasta palvelukeskuksesta voidaan palvella useampaa palvelutaloa. Myös Tarula nostaa esiin ikääntyneiden asumispalveluiden keskittämisen uutena kehityssuuntana. Tällainen ikääntyneiden palveluasumisen keskittäminen noudattaa Ympäristöministeriön raportissa esiteltyä palvelualuemallia (Hynynen 2015, 27). Pääkaupunkiseudulla toteutetut ikääntyneiden palvelukeskukset noudattavat siis valtiorahallinnon esittämää mallia. Tarula mainitsee esimerkkinä uudesta tuetun asumisen mallista Pohjois-Haagassa sijaitsevan Riistavuoren palvelukeskuksen, jonka palveluita voivat tulevaisuudessa hyödyntää myös sen ympärille täydennysrakennettavien senioriasuntojen asukkaat. Ikäohjelman työryhmässä käytiin Tarulan mukaan ideatasolla läpi myös palveluasumisen uusia konsepteja maailmalta. Yhtenä esimerkkinä näistä Tarula nostaa esiin muistikylät, jotka olisivat yksi mahdollinen tapa vastata muistisairaiden määrän kasvuun.

Tarulan mukaan ikääntyneiden palveluasumisen kaavoitusprosessi lähtee käyntiin useimmiten kaupungin sosiaali- ja terveystoimialan tai yksityisen toimijan aloitteesta. Yksityiset toimijat lähestyvät kaavoittajia useimmiten asemakaavavaiheessa, joko yhden hankkeen laajuista asemakaavamuutosta hakien tai hakeutumalla mukaan laajempaan asemakaavan muutosprosessiin. Myös Keränen kertoo palveluasumisen yksikön kaavoitusprosessin käynnistyvän yleensä hankkeen aloitteesta. Kyseisen alueen aluetiimi kaavoituksessa tekee lähtötietoselvityksen, jossa käydään läpi muun muassa maakunta- ja yleiskaavat, aluetta koskevat aiemmat päätökset sekä ympäristön riskit ja suojelutarpeet. Asuntotoimistolta ja sosiaalitoimelta pyydetään myös lausunnot. Mikäli näiden selvitysten perusteella hankkeelle ei ole estettä, hanke voi edetä poikkeuslupahakemukseen tai kaavamuutosehdotukseen. Keräsen mukaan kaavoituksessa harvoin varataan palveluasumiselle tontteja ennakkoivasti. Kaupunki vaikuttaa kuitenkin välillisesti palveluasumisen sijoittumiseen, kun asuntotoimisto miettii kaavoituksen yhteydessä, mihin voitaisiin sijoittaa ARA-rahoitteisia kohteita, joita intensiivisen hoivan palveluasumisen kohteet tyypillisesti ovat. Suunnittelijoiden haastattelujen perusteella kaavoituksen rooli ikääntyneiden palveluasumisen sijaintipäätöksissä ei ole aloitteellinen. Suunnittelijoiden mukaan ikääntyneiden palveluasumista koskevat kaavoituksen näkökulmasta pääsääntöisesti samat sijainnin ja lähiympäristön laadun kriteerit kuin muutakin asumista. Suunnittelijoiden mainitsevat keskeinen sijainti, palveluasumisen keskittäminen ja alueellinen

tarve olivat myös palveluasumisen tuottajien mainitsemia tontinvalintakriteerejä (Åkerblom & Åkerblom 1994, 93). Tämän perusteella ei olekaan yllättävää, että kaavoitus ei ole useimmissa palveluasumisen rakennushankkeissa ollut esteenä (Åkerblom & Åkerblom 1994, 93–94).

Keräsen mukaan ikääntyneiden palveluasuminen jakautuu kaavoituksen näkökulmasta kahteen ryhmään palveluintensiivisyyden perusteella. Palveluintensiivisissä, esimerkiksi ympärivuorokautista hoivaa tarjoavissa palvelutaloissa, kaavamerkinnäksi tulee ainakin Espoossa yleensä jokin Y-alkuinen (yleishyödyllinen), ja niillä on pienempi autopaikkavelvoite. Vähemmän tai ei ollenkaan palveluja tarjoavat ikääntyneiden palveluasumisen kohteet ovat kaavoituksen näkökulmasta normaalia asumista. Keräsen mukaan tässä erottelussa on opittu tarkoiksi kantapään kautta, kun alennetun autopaikkavelvoitteen seurauksena ikääntyneille suunnatun palveluasumisen lähiympäristössä kadunvarret ja jopa puistoalueet olivat täynnä autoja. Ikääntyneille suunnattuun palveluasumiseen voi päästä asumaan jo esimerkiksi 55 vuotiaana, jolloin ihmiset ovat tyypillisesti työelämässä ja varakkaimmillaan, joten heillä todennäköisesti on myös auto. Ikääntyneiden palveluasumisen rakennushankkeet voivat siis myös välillisesti heikentää lähiympäristönsä laatua. Tällaisten tapausten estämiseksi on kaavoituksesta vastaavien suunnittelijoiden tunnettava erilaisten palveluasumisen muotojen tarpeet. Keräsen mukaan palveluasumisen määrittely ei kuitenkaan ole vielä aivan yksiselitteistä kaavoituksen näkökulmasta.

Esteettömyyden huomiointi alkaa Tujulan mukaan kaavaprosessissa viimeistään asemakaavavaiheessa. Yleiskaava on luonteeltaan niin yleispiirteinen, että esteettömyyttä joudutaan siinä miettimään lähinnä palveluiden sijoittamisessa. Asemakaavavaiheessa esteettömyyteen voidaan vaikuttaa esimerkiksi ohjeistamalla katujen mitoitus sekä rakennusten ja katujen välistä suhdetta. Tujulan mukaan kaikki lähtee kaavoituksesta. *”Jos kaavoitus ei ota huomioon esteettömyyttä, niin katusuunnitteluvaiheessa se on liian myöhäistä.”* Tujulan mukaan erityisesti esteettömien reittien jatkuvuus on tärkeää varmistaa jo kaavoitusvaiheessa.

Kun ikääntyneiden palveluasumista rakennetaan täydennysrakentamisena vanhalle alueelle, voidaan lähiympäristön parannuksia joutua Tarulan mukaan odottelemaan vuosia. Tujulan mukaan lähiympäristön keskeiset reitit (lähipuistoon, lähipalveluihin) pyritään päivittämään erikoistasolle. Tarulan ja Tujulan mukaan yksittäinen hanke ei nopeuta katutilojen korjausvuoroon tulemistä, ja muutokset toteutetaan yleensä vasta katujen tullessa

peruskorjausikään. Tujulan mukaan kompastumis-, törmäys- tai putoamisvaaraa aiheuttavat puutteet korjataan kuitenkin mahdollisimman nopeasti, jopa tunneissa. Tarula arvelee, että alueen kokonaisvaltainen parantaminen täydennysrakentamisen yhteydessä voisi olla houkutteleva lisähyöty asukkaille täydennysrakentamisesta neuvoteltaessa. Investointien keskittäminen aina yhdelle alueelle kerrallaan on kirjattu myös Helsingin yleiskaavan toteuttamisohjelmaan.

Mikäli ikääntyneiden palveluasumista rakennetaan vanhalle alueelle Espoossa, saatetaan Keräsen mukaan katutilaan suunnitella ja toteuttaa liikenneturvallisuutta lisääviä parannuksia. Yleisesti katutilojen muutostarpeita voi muodostua Keräsen mukaan myös vähitellen aikojen muuttuessa. Esimerkiksi kolmekymmentä vuotta sitten rakennettu katu on voinut vastata aikansa tarpeita, mutta ei enää nykypäivän vaatimuksia. Kaikkien tällaisten muutostöiden toteuttaminen ei kuitenkaan käytännössä onnistu hetkessä.

Tarulan mukaan kaavoittajat tekevät paljon yhteistyötä kaupunginkanslian kanssa, kun mietitään ikääntyneiden asumisen kehitystarpeita eri alueilla. Tarulan mukaan täydennysrakentamisen yhteydessä tehtävän kokonaisvaltaisen kaupunki uudistuksen toteuttamiseksi koko kaupunkiympäristön toimialan eri palvelualueiden tulisi muodostaa yhtenäinen ketju. Eri toimintojen välinen yhteistyö ja palaverit ovatkin Tarulan mukaan osa virkamiesten normaalia työtä. Organisaatiomuutoksen myötä palvelualueiden (entisten virastojen) väliset lausuntopyynnöt ovat Tarulan mukaan vähentyneet ja korvautuneet palaverilla. Myös Tujula arvioi eri vaiheiden suunnittelijoiden yhteistyön tiivistyneen jossain määrin saman toimialan alle siirtymisen myötä, ja arvelee sen helpottuvan entisestään, kun koko kaupunkiympäristön toimiala pääsee muuttamaan saman katon alle. Tujulan ja Keräsen mukaan esteettömyyden kaltaiset teemat on nykyään jo integroitu hyvin kaupunkisuunnittelun prosesseihin osaksi normaalia toimintaa, eikä niiden huomiointi ole yksittäisten henkilöiden kiinnostuksen varassa. Haastattelujen muiden osuuksien perusteella esteettömyys vaikuttaisi kuitenkin olevan lähiympäristön laadun teemoista ainoa, joka on määritelty järjestelmällisesti ja integroitu kiinteäksi osaksi suunnitteluprosessia.

Ikääntyneiden edustaja Terskij kokee, että Helsingin kaupunki tiedottaa kaavahankkeista hyvin. Terskij kokee keskustelun kasvokkain osallistumistavoista mielekkäimmäksi, ja onkin osallistunut elämänsä aikana muutamiin asukastilaisuuksiin. Terskij'n mukaan osallistamistilaisuuden ei tarvitse välttämättä olla lähellä, jos sinne pääsee joukkoliikenteellä.

Hän toivoisi osallistamistapahtumien käsittelevän pienempiä aluekokonaisuuksia, esimerkiksi osa-aluetta. Esimerkiksi Roihuvuoren ja Herttoniemen yhdistänyttä asukastilaisuutta hän piti liian suurena kokonaisuutena, jossa eri alueiden asukkaiden välillä saattaa myös muodostua vastakkainasettelua. Terskij kokee ikääntyneiden osallistumismahdollisuuksien olevan vain omasta aktiivisuudesta kiinni: *”Pääsee jos vaan katot lehtee, ja viitsit lähtee”*. Koskiahon mukaan osallistumisaktiivisuuteen vaikuttaa käytettävissä olevien osallistumiskanavien lisäksi muun muassa yksilön intressit, tietomäärä ja elämäntilanne (Koskiahon 2002, 50). Kuten Terskij’kin arvelee, kaikilla ikääntyneillä ei siis välttämättä ole kiinnostusta osallistua lähiympäristönsä suunnitteluun. Hyvällä osallistumiskanavien ja tiedotuksen suunnittelulla voidaan kuitenkin varmistaa, että osallistuminen on mahdollista siitä kiinnostuneille ikääntyneille. Terskij kokee kuitenkin, että ikääntyneiden mielipiteet saatetaan usein ohittaa vähättelevästi. Terskij’n kokemus ikääntyneiden mielipiteiden väheksymisestä heijastelee myös kirjallisuudessa esitettyä huolta ikääntyneiden ja muiden heikommassa asemassa olevien ryhmien mielipiteiden sivuuttamisesta kaupunkisuunnittelussa (Bäcklund, Häkli & Schulman 2002, 12; Buffel, Phillips & Scharf 2012). Ikääntyneiden yleisimmiksi palautteenaiheiksi Terskij arvelee valaistuksen, esteettömyyden ja turvallisuuden. Terskij’n mielestä ikääntyneiden tyytyväisyys kaupunkitiloihin on osittain myös asennekysymys.

Keränen arvioi, että asukaspalautteiden aiheiden ja osallistumisaktiivisuuden kannalta asukkaan ikää oleellisempaa on asumismuoto. Asuntonsa omistaville lähiympäristön muutoksilla on tyypillisesti suurempi merkitys kuin vuokralla asuville. Ikä voi kuitenkin vaikuttaa välillisesti muuttohaluttomuuden kautta osallistumisaktiivisuuteen. Ikääntyneet useammin ajattelevat asuvansa nykyisessä asunnossaan elämänsä loppuun asti, kun nuoremmille muutto on todennäköisempi mahdollisuus. Ikääntyneiden sitoutuneisuus asuinalueeseensa voisi siis lisätä heidän kiinnostustaan osallistua lähiympäristöään koskevaan päätöksentekoon.

Tarula, Tujula ja Keränen ovat yksimielisiä siitä, että ikääntyneiden osallisuus toteutuu kaupunkiympäristöjen suunnitteluprosesseissa. Asukkaille järjestetään alueellisia tilaisuuksia, joissa esitellään suunnitelmia, ja joissa ihmiset voivat kasvokkain kertoa suunnittelijoille toiveitaan. Tarulan mukaan ikääntyneillä on aikaa ja kokemusta aktiiviseen osallistumiseen, ja ikääntyneet ovat usein jopa yliedustettuina perinteisissä asukastilaisuuksissa. Internet-pohjaisissa karttakyselyissä heidän osuutensa vastaa Tarulan mukaan kuitenkin paremmin todellista asukasrakennetta. Tujula pitää tärkeänä tarjota muitakin vaikuttamiskanavia kuin

tietokoneella täytettävät karttakyselyt. Keräsen mukaan Espoon kaavoituksessa digitaaliset osallistumismahdollisuudet on kaavoituksessa otettu varovaisesti käyttöön perinteisten tapojen rinnalla, ei niiden korvaajina. Teknisen osaamisen puute ei siis ole este osallistumiselle. Perinteisten ja digitaalisten osallistumiskanavien rinnakkaista käyttöä on suositeltu myös osallistamista käsittelevässä kirjallisuudessa. Digitaaliset osallistumistavat asettavat osalliset eriarvoiseen asemaan tietoteknisten valmiuksiensa kautta, kun taas perinteisissä, kasvokkain järjestettävissä osallistumistilaisuuksissa ujous tai tapahtumapaikan saavutettavuus voivat hankaloittaa tasavertaista osallistumista (Staffans, Väyrynen, Huisko & Melama 2009, 182–184). Osallistumiskanavien valikoima on kuitenkin varsin niukka niille ikääntyneille, joille sekä tietotekniikan käyttö että osallistumistilaisuuksiin saapuminen on haasteellista.

Palvelutalojen asukkaiden osallistumisaktiivisuudesta Tarulalla ei ole tarkempaa tietoa, mutta hän arvelee heidän osallistumismahdollisuuksiensa voivan olla muita ikääntyneitä rajoittuneempia. Hän ei myös muista palvelutaloilta tulleen yhteydenottoja asukaspalautteen välittämiseksi. Tujulan mukaan palvelutalot auttavat tarvittaessa asukkaitaan osallistumaan. Palvelutalojen asukkaiden osallisuuteen on kuitenkin Tarulan mukaan panostettu jonkin verran menneinä vuosina. Esimerkiksi Stadin ikäohjelman yhteydessä kierrettiin pitämässä palvelutaloissa tietoisukuja. Keräsen mukaan kaavoittajia harvoin pyydetään vierailemaan osallistamistarkoituksessa palvelutaloissa, ja palvelutaloja koskien aktiivisimpia palautteen antajia tuntuvat usein olevan palvelutalohankkeita vastustavat naapurit. Palvelutalossa asuvista ikääntyneistä toimintakyvyltään ja tietoteknisiltä valmiuksiltaan rajoittuneimpien osallistumismahdollisuudet ovat siis useimmiten palvelutalojen tarjoaman avun varassa. Palvelutaloissa asuvien, toimintakyvyltään heikommassa asemassa olevien ikääntyneiden osalta naapurusto-osallistumisen paradoksi näyttäisi siis pitävän paikkansa: naapurustossa eniten aikaa viettävät pääsevät osallistumaan naapurustoa koskevaan päätöksentekoon kaikkein vähiten (Buffel, Phillips & Scharf 2012).

Yleisten osallistamistoimien lisäksi erityisesti iäkkäiden näkökulmaa on Tujulan mukaan pyritty saamaan mukaan muun muassa Stadin ikäohjelman ja vanhusneuvoston kautta. Keräsen mukaan ikääntyneiden osallistamiseksi ei ole Espoossa tehty erityisiä toimia, eikä niille ole koettu kaavoituksessa erityistä tarveakaan – ikääntyneet kun ovat tavallisissakin asukastilaisuuksissa vahvasti edustettuina. Tujula kertoo saavansa ikääntyneiltä yhteydenottoja myös sähköpostilla. Tujula mainitsee ottavansa mielellään yhteyttä erityisesti järjestöihin tai vanhusneuvostoon, mikäli kaipaa ikääntyneiden ideoita ja lausuntoa. Keränen on mukana

Rakennetaan kaikille -työryhmässä, jossa Espoon kaupungin ja vammaisjärjestöjen edustajat käsittelevät kaupunkitilojen esteettömyyteen liittyviä kysymyksiä. Keränen koee vammaisjärjestöjen kanssa keskustelun antoisaksi myös ikääntyneiden tarpeiden huomioon ottamisesta. Kaikki ikääntyvät, ja ikääntymisen myötä lisääntyvät esteellisyttä aiheuttavat ongelmat.

Suunnittelijoiden vastauksissa ikääntyneitä käsitellään yhtenä, yhtenäisenä ryhmänä. Ikääntyneiden kerrotaan osallistuvan suunnitteluprosessiin aktiivisesti asukastilaisuuksissa ja erilaisten järjestöjen kautta. Kuten on muissakin ikäryhmissä, aktiiviset ikääntyneet eivät edusta kaikkia ikääntyneitä. Keräsenkin mukaan osallistumisaktiivisuutta selittää ikää paremmin asumismuoto. Osallistumisaktiivisuutta selittävät muun muassa intressit, tietomäärä ja elämäntilanne (Koskiahho 2002, 50). Kysymykseksi jääkin, miten tavoitetaan ne ikääntyneet, joilla ei ole asunnonomistajan intressejä tai koulutuksen tuomaa tietopohjaa osallistumiseen? Asukastilaisuudet ja järjestöjen kuuleminen eivät välttämättä tuo heidän ääntään kuuluviin.

Osallistumismahdollisuuksiensa osalta heikoimmassa olevien ikääntyneiden osallistamiseksi on koitettu tehdä kuitenkin jotain ainakin tiedotuksen muodossa. Osallistamisen lisäksi tiedotukseen on panostettu Tujulan mukaan entistä enemmän. Tujula kertoo, että kotihoidon kanssa on myös yritetty viedä tietoa ikääntyneille asukkaille, ja muidenkin toimialojen kanssa haluttaisiin viritellä yhteistyötä esimerkiksi esitteiden jakamisen ja neuvonnan muodossa. Tiedotusta ja osallistumista tukevana toimijoina Tujula mainitsee myös Stadiluotsit ja asukastalot.

5 Pohdinta

Ikääntyneiden määrän kasvu on Suomessa merkittävä trendi. Vuoden 2018 lopussa joka viiden suomalainen oli vähintään 65-vuotias (Suomen virallinen tilasto 2019). Helsingissä asui vuoden 2019 alussa yli 110 000 ikääntynyttä eli 65 vuotta täyttäneitä henkilöä, mikä on noin 17,1 prosenttia Helsingin asukkaista (Ikääntyneet Helsingissä 2019). Haastattelun yleiskaavasunnittelija Tarulan mukaan Helsingissä ja pääkaupunkiseudulla laajemminkin ikääntyneiden suhteellisen osuuden ei odoteta kasvavan yhtä dramaattisesti kuin monissa muissa kunnissa, mutta ikääntyneiden absoluuttinen määrä tulee kasvamaan myös pääkaupunkiseudulla. Suunnittelijoiden haastattelujen perusteella ikääntyneiden määrän kasvuun on alettu varautua jo panostamalla rakennusten ja kaupunkitilan esteettömyyteen. Tämä tavoite on esitetty myös Helsingin yleiskaavan 2016 palveluverkkoselvityksessä (Helsingin palveluverkkoselvitys ja tavoiteverkko 2050 2013, 56).

Jotta yhteiskunta selviäisi ikääntyneen väestön suhteellisen osuuden kasvusta taloudellisesti, on valtion ja kuntien tasolla alettu panostaa kotona asumisen mahdollistamiseen (Ikääntyneiden asumisen kehittämisohjelma 2013–2017 2017; Helsingin palveluverkkoselvitys ja tavoiteverkko 2050 2013, 56). Kaupunkitilojen kannalta tämä on tarkoittanut ennen kaikkea esteettömyyden kehittämistä, mikä kävi ilmi myös suunnittelijoiden haastatteluissa. Taloudellisia intressejä voidaan nähdä myös terveyttä ja toimintakyvyn ylläpitoa edistävän liikunnan (Rantakokko 2011, 66–67; Cutler-Riddick 2016, 6–7) mahdollisuuksiin panostamisessa. Liikunnan, erityisesti kävelyn (Laitalainen, Helakorpi & Uutela 2008, 11), mahdollistamisen tärkeys lähiympäristöjen suunnittelussa korostui myös suunnittelijoiden haastatteluissa. Myös palveluiden läheisyyttä pitävät tärkeänä ikääntyneille niin hallinto (Palvelut ja asuinympäristöt 2017), suunnittelijat kuin ikääntyneet itse (Davies & James 2016, 118).

Ikääntymiseen liittyvä elinpiirin kutistuminen kasvattaa lähiympäristön merkitystä ikääntyvän elämässä (Buffel, Phillips & Scharf 2012, 601–602). Lähiympäristön laatu voi vaikuttaa ikääntyneiden elämänlaatuun ja -pituuteen (Takano, Nakamura & Watanabe 2002, 917; Rantakokko 2011, 66–67). Ikääntyneille laadukas lähiympäristö on esteetön, viihtyisä, turvallinen ja tarjoaa mahdollisuuksia monenlaiseen toimintaan ja sosiaalisuuteen (World Health Organization 2007; Gehl 2010; Rantakokko 2011; Davies & James 2016; Kohijoki &

Koistinen 2018). Ikääntyneiden lähiympäristön laatuun panostaminen hyödyttäisi monin tavoin siis myös ikääntyneitä itseään, ei vain yhteiskuntaa.

Tarulan haastattelun mukaan Helsingissä ikääntyneet asuvat pääsääntöisesti itsenäisesti kotona ja muiden väestöryhmien tapaan tasaisesti ympäri kaupunkia. Tässä tutkielmassa esitetyn kartoituksen mukaan myös ikääntyneiden palveluasumisen yksiköitä on melko tasaisesti ympäri kaupunkia. Vaikka tässä tutkielmassa onkin tarkasteltu erityisesti ikääntyneiden palveluasumisen lähiympäristöjä, joissa asukkaiden tarpeet esimerkiksi esteettömyyden osalta ovat keskimääräistä vaativammat, ovat useimmat muutkin asuin ympäristöt joidenkin ikääntyneiden lähiympäristöjä. Lähiympäristön laatu kriteerit ikääntyneiden näkökulmasta tulisi siis ottaa suunnittelussa huomioon koko kaupungin alueella, ei vain ikääntyneiden palveluasumisen lähiympäristöissä.

Esteettömyys

Ikääntymiseen usein liittyvä fyysisen toimintakyvyn heikkeneminen asettaa ikääntyneiden palveluasumisen lähiympäristölle esteettömyyteen liittyviä laatuvaatimuksia. Jalkakäytävillä ja suojateilla on voitava liikkua sujuvasti rollaattorillakin. Mahdollisuus istahtaa lepäämään on myös osa esteettömyyttä. Jalkakäytävien esteettömyyden kannalta keskeisimpiä ominaisuuksia ovat jalkakäytävän leveys, luiskat, tiepinnoitteen tasaisuus ja pito sekä esteistä vapaat kulkuväylät (Gehl 2010, 121–131; World Health Organization 2007, 18–19). Suojateiden määrän ja sijoittelun lisäksi esteettömyyden kannalta tärkeitä ovat myös suojateiden reunaluiskat, keskikorokkeet, valo-ohjaus ja äänisignaalit (World Health Organization 2007, 18–19). Esteettömyyden kannalta istuimissa ensisijaista ovat lyhyet välimatkat sekä selkä- ja käsinojat, joihin tukeutua istuessa ja noustessa (Gehl 2010, 137, 140–143, 146; World Health Organization 2007, 18–19). Lähiympäristön esteettömyyteen liittyy monien ikääntyneiden näkökulmasta myös mahdollisuus löytää julkinen wc nopeasti (World Health Organization 2007).

Laadukkaan lähiympäristön teemoista suunnittelijoilla on eniten vaikuttamismahdollisuuksia esteettömyyteen, ja he pitävätkin esteettömyyttä ikääntyneiden kannalta tärkeimpänä. Esteettömyyden huomiointi on jo vahvasti integroitu suunnittelu- ja korjausprosesseihin. Kaupunkiympäristöjen esteettömyyttä ohjataan SuRaKu-ohjekorteissa määriteltujen yksityiskohtaisten katu- ja puistotilaohjeiden kautta. SuRaKu-ohjekortit (Helsinki 2009a) ovat

linjassa aiemmassa kirjallisuudessa (Ruonakoski et al. 2005, 61; World Health Organization 2007, 18–19; Gehl 2010, 121–133) esitettyjen esteettömyyden kriteerien kanssa. Esteettömyys on kuitenkin huomioitava jo asemakaavaa suunniteltaessa, jotta se olisi toteutettavissa myös katusuunnittelun tasolla. Katu- ja puistotilaohjeet on laadittu erikseen esteettömyyden perus- ja erikoistasoille. Esteettömyyden erityistason alueita ovat esimerkiksi keskustapalveluiden, terveyskeskusten ja palveluasumisen lähiympäristöt. Katutilojen korjaaminen esteettömyysvaatimuksia vastaaviksi voi tapahtua joko heti tai useiden vuosien viiveellä. Esteettömyyden kriteerien muuttuessa ajan myötä voi myös ilmaantua tarvetta päivittää ohjeita ja korjata vanhoja rakenteita. Esteettömästä kaupunkiympäristöstä hyötyvät iäkkäiden lisäksi muissakin elämäntilanteissa olevat asukkaat, kuten liikuntarajoitteiset ja pienten lasten kanssa liikkuvat. Suunnittelijoiden keskuudessa pidetäänkin tavoitteena suunnitella laadukasta ja toimivaa kaupunkiympäristöä kaikille, ei vain tiettyä väestöryhmää ajatellen. Käytännössä esteettömyys sisältyy oleellisesti näihin laadun ja toimivuuden tavoitteisiin erityisesti heikommassa asemassa olevien, kuten ikääntyneiden ja liikuntarajoitteisten, näkökulmasta.

Havainnointikierrosten perusteella esteettömyys oli otettu huomioon ikääntyneiden palveluasumisen lähiympäristöissä Helsingissä. Katutilat, suojatiet ja puistot olivat pääsääntöisesti esteettämiä – myös vanhoilla alueilla. Haastateltujen mukaan ikääntyneiden liikkumista kaupunkiympäristössä voivat hankaloittaa tai jopa kokonaan estää istuinten ja talvikunnossapidon puutteet sekä jyrkät mäet. Nämä ovat ikääntyneiden lähiympäristön esteettömyyden kannalta keskeisimpiä tekijöitä myös aiempien tutkimusten mukaan (Ruonakoski et al. 2005, 61; Rantakokko 2011, 66–67). Havainnointikierroksilla istuinten puute ja kävelyreittien jyrkkyys nousivat esteettömyyden kannalta keskeisimmiksi puutteiksi. Palveluasumisen yksikön koolla ei havaintojen perusteella ole yhteyttä lähiympäristön istuinten määrään ja niiden välisiin etäisyyksiin. Havainnoiduissa lähiympäristöissä tiheimmin istuimia oli Kalasatamassa, joka on alueista uusin. Vanhemmilla alueilla istuimista oli puutetta erityisesti katutilassa. Uudessa kaupunkirakentamisessa vastataan siis jo istuinten kasvavaan kysyntään, mutta vanhoilla alueilla olisi vielä parantamisen varaa.

Jyrkät mäet ovat yksi keskeisimmistä ikääntyneiden lähiympäristössä liikkumista rajoittava tekijä (Ruonakoski et al. 2005, 61; Rantakokko 2011, 66–67). Myös ikääntyneiden edustaja mainitsi haastattelussaan jyrkkien mäkien haastavuuden. Suunnittelijoiden mukaan maastonmuodot voivat asettaa haasteita nousukaltevuudeltaan esteettömien reittien toteuttamiselle. Havainnointikierrosten perusteella kävelyreittien esteettömyys riippuu monilla

alueilla reittivalinnasta. Maunulassa ja Munkkiniemessä palvelutalot sijaitsevat mäellä, joten nousua ei voi välttää kokonaan. Suunnittelijoiden mukaan uusia palvelutaloja tai esteettömyyden erikoistasoa edellyttäviä kohteita kaavoitettaessa esteettömien reittien toteutuminen pyritään varmistamaan esimerkiksi välttämällä niiden sijoittamista suurten korkeuserojen alueille. Ikääntyneiden palveluasumista ei siis enää kaavoiteta mäen päälle. Suunnittelijat korostivat myös esteettömyyden jatkuvuuden tärkeyttä. Matka palvelutalosta lähikirjastoon rollaattorin kanssa voi jäädä tekemättä, jos matkan varrella on yksikin esteellinen tienylitys tai lumenen, auraamaton jalkakäytävä.

Toiminnallisuus

Toiminnallisuutta ja sosiaalisuutta tukevia kaupunkiympäristön elementtejä ovat muun muassa palveluryppäät, liikunnan ja luovuuden mahdollistavat rakenteet sekä keskustelun mahdollistavat istuinryhmät (Gehl 2010, 22–25, 239; World Health Organization 2007, 18–19). Suunnittelijoiden haastatteluissa nousi esiin lähiliikuntamahdollisuuksien tärkeys ikääntyneille. Liikuntatarpeiden tyydyttämistä tukeva lähiympäristö edistää ikääntyneiden terveyttä, toimintakykyä ja elämänlaatua (Rantakokko 2011, 66–67). Ulkokuntoilulaitteita ei havainnoiduissa lähiympäristöissä ollut. Kaikissa havainnoiduissa lähiympäristöissä oli kuitenkin puisto aivan palvelutalon välittömässä läheisyydessä. Puistojen hyvä saavutettavuus on palveluasumisen ikääntyneiden hyvinvoinnin kannalta tärkeää, sillä kävely on suomalaisten ikääntyneiden suosituin liikuntamuoto (Laitalainen, Helakorpi & Uutela 2008, 11), ja vehreiden kävely-ympäristöjen läheisyyden on todettu pidentävän elinikää urbaaneissa ympäristöissä (Takano, Nakamura & Watanabe 2002, 917).

Lähes kaikissa havainnoitujen lähiympäristöjen puistoissa oli istuimia, ja niitä oli sijoitettu erityisesti palvelutalojen läheisyyteen. Vanhusten polku Maunulassa oli ainoa selkeästi huonokuntoisten ikääntyneiden tarpeisiin suunniteltu puistoalue. Muissakin puistoissa oli huonokuntoisemmillekin sopivia tasaisia reittejä ja käsinojallisia istuimia, mutta istuinten etäisyydet saattoivat olla hyvinkin pitkiä. Istuinten sijoittelu tuki sosiaalisuuden toteuttamista ihmisten tarkkailun, mutta ei keskusteluyhteyksien luomisen osalta (Gehl 2010, 140, 155). Puistojen lisäksi muita kaikille avoimia, ilmaisia kohtaamispaikkoja ja harrastustiloja oli lähiympäristöissä niukasti, vain Maunula-talo ja Kalasataman Vapaakaupunki Olohuone. Tällaisten avoimien yhteisöllisten sisätilojen puuttuminen muista lähiympäristöistä rajoittaa ikääntyneiden ja muiden alueen asukkaiden kohtaamisia erityisesti kylmempinä vuodenaikoina.

Lähiympäristöjen suunnittelussa on siis huomioitu alueen asukkaiden liikunnalliset tarpeet, mutta sosiaalisuuden toteuttamista ei ole juurikaan huomioitu.

Havainnoiduissa ikääntyneiden palveluasumisen lähiympäristöissä oli suuria eroja palvelutarjonnassa. Kaikissa lähiympäristöissä on tarjolla vähintään tyypillisimmät kaupalliset palvelut, kuten päivittäistavarakauppa, kampaamo, apteekki ja kahvila tai ravintola. Julkisten palveluiden valikoimassa ja saavutettavuudessa oli suurempia eroja. Etäisyydet palvelutalolta lähiympäristön palvelukeskittymään vaihtelivat noin kahdestasadasta viiteensataan metriin. Maunulassa ja Munkkiniemessä palveluasumisen yksiköt olivat mäellä, palvelukeskittymät olivat aivan lähiympäristön laidalla, ja matkan varrella oli niukasti istuimia. Tällaisissa paikoissa kävelymatkaa palveluiden luo hankaloittavat niin jyrkät mäet, levähdyspaikkojen puute, että pitkät etäisyydet (Ruonakoski et al. 2005, 61; Rantakokko 2011, 66–67). Haastateltu ikääntyneiden edustaja kokee palveluiden olevan helposti saavutettavissa joukkoliikenteellä, mikäli ikääntyneen toimintakyky vain riittää itsenäiseen liikkumiseen. Palvelutalon asukkaana hän kuitenkin arvelisi kaipaavansa tuettuja taksimatkoja tai palvelutalon omia harrastusmahdollisuuksia. Suunnittelijoiden mukaan ikääntyneiden palvelutalojen asukkaiden mahdollisuuksia hyödyntää lähiympäristönsä palveluita voidaan tukea kaupunkisuunnittelussa parhaiten sijoittamalla palvelutalot lähelle palveluita tai jopa samaan rakennukseen niiden kanssa. Asumista ja palveluja on yhdistetty saman katon alle jo esimerkiksi Kampissa ja Redissä, ja haastatellun yleiskaavasunnittelija Satu Tarulan mukaan samaa hybridikonseptia voitaisiin soveltaa myös pienempien aluekeskusten ostoskeskusten uudistamisen ja täydennysrakentamisen yhteydessä. Tällaiset hybridikonseptit mukailevat palvelukorttelimallin (Verma 2017) konseptia, joka on esitelty ympäristöministeriön tuottamassa julkaisussa. Konseptille on siis kannatusta niin valtiohallinnon kuin kaupunkisuunnittelijoiden keskuudessa. Tämä malli poistaisi muun muassa pitkien etäisyyksien muodostaman esteen ikääntyneiden ja palveluiden väliltä. Idean soveltamista rajoittanee kuitenkin Tarulankin mainitsema kilpailu keskeisten sijaintien tonteista.

Viihtyisyys

Ikääntyneiden näkökulmasta kaupunkiympäristön viihtyisyyteen vaikuttavat muun muassa vehreys, rakennusten visuaalinen mielenkiinto, inhimillinen mittakaava, siisteys ja säänsuoja (Gehl 2010, 239; Kohijoki & Koistinen 2018, 7–9; World Health Organization 2007, 18). Nämä kriteerit ovat hyvin samanlaisia myös muille väestöryhmille. Yleisten viihtyisän

kaupunkiympäristön kriteerien lisäksi haastateltavien vastauksissa nousi esiin esteettömyyden, toiminnallisuuden ja turvallisuuden vaikutus viihtyisyyteen. Viihtyisyys on siis monen tekijän summa, ja siten onnistuneen kaupunkiympäristön mittari. Viihtyisyys on samanaikaisesti sekä yleisluontoista että subjektiivista, ja siksi vaikeasti määriteltävissä ja mitattavissa. Laadullisen arvioinnin lisäksi viihtyisyyttä voidaan tutkia esimerkiksi Gehlin (2010) tapaan mittaamalla ihmisten kaupunkitilassa viettämää aikaa. Suunnittelijoiden vastauksissa viihtyisyys ei saanut yhtä paljon painoarvoa kuin esimerkiksi esteettömyys, joka on viihtyisyyttä yksiselitteisemmin määriteltävissä ja toteutettavissa teknisen kaupunkisuunnittelun kautta.

Suunnittelijoiden vastauksissa korostuivat liikkumisen esteettömyys ja mukavuus, istuimet ja viihtyisyyttä lisäävät esteettiset seikat. Viihtyisyyteen liittyvien esteettisten arvostusten mainittiin myös olevan hyvin yksilöllisiä: toinen ihastelee kiveystä, toinen istutuksia. Myös toiminnallisten mahdollisuuksien nähtiin liittyvän tiiviisti viihtyisyyteen. Ikääntyneiden edustajan toiveet olivat myös samanhenkisiä: vehreyttä, mukavaa yhdessä tekemistä, istumapaikkoja levähtämiseen ja wc. Haastateltavien mukaan viihtyisyyden resepti ei siis ole kovin monimutkainen, eivätkä ikääntyneiden toiveet poikkea kovinkaan paljon muiden väestöryhmien toiveista. Myös kirjallisuuden (muun muassa Kohijoki & Koistinen 2018, 7–9; World Health Organization 2007, 18) perusteella ikääntyneiden kaupunkitilan viihtyisyyteen liittämät toiveet ovat hyvin samanlaisia kuin Gehlin (2010) esittämät yleiset viihtyisyyden kriteerit.

Havainnoidut lähiympäristöt olivat enimmäkseen siistejä, ja meluhaittaa oli vain alueiden reunoilla vilkkaiden teiden ja työmaiden välittömässä läheisyydessä. Kalasatamaa lukuun ottamatta kaikki lähiympäristöt olivat myös vehreitä ja palveluasumisen lähellä oli laajoja puistoalueita. Lähiympäristöjen rakennuskannan ja muun rakennetun ympäristön tarjoama visuaalinen mielenkiinto vaihteli alueittain. Inhimillisen mittakaavan toteutuminen vaihteli paljon myös alueiden sisällä. Säänsuojaa tarjoavissa paikoissa olevia istuimia oli vähän kaikissa lähiympäristöissä. Julkinen wc oli vain yhdessä lähiympäristössä – muualla wc:itä oli vain palveluiden yhteydessä.

Havainnoidut ikääntyneiden palveluasumisen lähiympäristöt olivat keskimäärin viihtyisiä niin kirjallisuuden kuin haastateltavienkin asettamiin kriteereihin verrattuna. Eniten kehitettävää on säänsuojan ja wc:iden tarjonnassa. Lähiympäristön viihtyisyydessä oli paljon vaihtelua alueiden sisällä, joten reittivalinnoilla on viihtymisen kannalta merkitystä. Kaikissa

lähiympäristöissä ikääntyneillä on myös jossain määrin mahdollisuus valita päiväkävelyilleen rauhallinen ja luonnonläheinen reitti tai vilkkaampaa kaupunkielämää tarjoava reitti. Lähiympäristöt sijaitsivat myös keskenään hyvin erilaisissa, rakentamisen eri aikakausia edustavissa kaupunginosissa. Ikääntyneillä on Helsingissä siis ainakin teoreettinen mahdollisuus valita palveluasumisen yksikkö itselleen viihtyisästä kaupunkiympäristöstä. Käytännössä valinnanvapautta rajoittaa kuitenkin esimerkiksi ikääntyneen taloudellinen tilanne.

Turvallisuus

Ikääntyneiden lähiympäristön laatu voi vaikuttaa heidän turvallisuuden tunteeseensa. Turvattomuuden tunnetta lisääviä lähiympäristön tekijöitä ovat muun muassa mäet, huonokuntoiset tiet ja liikennemelu. Nämä tekijät lisäävät turvattomuuden tunnetta myös hyväkuntoisilla ikääntyneillä. Turvattomuuden tunne voi rajoittaa ikääntyneiden liikkumista lähiympäristössään, ja siten välillisesti kutistaa heidän elinpiiriään ja heikentää heidän elämänlaatuaan. (Rantakokko 2011, 66–67)

Ikääntyneille lähiympäristössä liikkumisen keskeisimpiä turvallisuusriskejä ovat kaatuminen, muu liikenne ja rikollisuus (Kohijoki & Koistinen 2018, 6–7). Haastatellut kaupunkisuunnittelijat olivat tietoisia näistä riskeistä ja kaupunkisuunnittelun keinoista ehkäistä niitä. Havainnoiduissa lähiympäristöissä nämä riskit oli myös pääsääntöisesti huomioitu. Haastatellulle ikääntyneelle turvallisuuden kokemuksen kannalta keskeisimpiä kaupunkiympäristön kehityskohteita olivat valaistus ja kaatumiseen liittyvät tekijät, kuten kaiteiden tai auttajien puute. Rikollisuuteen liittyvää turvattomuuden tunnetta hän oli kokenut pimeällä niin vilkkaassa keskustassa kuin hiljaisissa puistoissa.

Havainnoiduissa ikääntyneiden palveluasumisen lähiympäristöissä turvallisuuden tunteeseen vaikuttavista elementeistä valaistus oli toteutettu kattavasti, mutta väljemmin rakennetuilla asuinalueilla ja metsäisissä puistoissa muiden ihmisten läsnäolon tuomaa turvaa ja epämuodollista valvontaa oli vähemmän. Kaiteita oli tasaisilla katuosuuksilla vähän. Ongelmallisimpia alueita olivat lähiympäristöjen pientaloalueet, joiden suojateissa oli puutteita ja katualueilla ei aina ollut eroteltu liikennemuotoja toisistaan. Lähipalveluiden luokse pääseminen edellytti myös usein vilkkaan ja monikaistaisen kokoojakadun ylittämistä. Kaikissa havainnoiduissa lähiympäristöissä esiintyi joitain turvallisuusriskejä, kuten epätasaisia katupinnoitteita, hämäriä suojateita ja epämuodollisen valvonnan katvealueita. Nämä

riskialueet olivat reittivalinnoilla kierrettävissä. Ikääntymiseen liittyvä toimintakyvyn heikkeneminen lisää turvallisuuden merkitystä esimerkiksi reittivalinnoissa (Frank et al. 2003, 88–92). Lähtökohtaisesti lähiympäristöjen tulisi kuitenkin olla kauttaaltaan turvallisia, eikä tällaiseen pelon maantieteeseen tulisi olla tarvetta. Ikääntyneiden palveluasumisen lähiympäristöjen turvallisuudessa olisi siis Helsingissä vielä parannettavaa.

Rikollisuuteen liittyvä turvattomuuden tunne ei aina vastaa todellista riskiä. Koskelan mukaan Suomessa turvattomuuden tunteen voidaan sanoa olevan suurempi ongelma kuin rikollisuus, sillä myös mielikuvat vaikuttavat ihmisten hyvinvointiin (Koskela 2009, 38). Todellisten riskien minimoinnin lisäksi on siis perusteltua panostaa turvallisuuden tunnetta tukevan kaupunkiympäristön suunnitteluun. Rikoksentorjuntaan liittyvissä turvallisuuskysymyksissä suunnittelijat korostivat tilallisia menetelmiä, kuten katvealueiden poistamista ja epämuodollisen valvonnan muodostamista tiiviillä ja toimintoja sekoittavalla kaupunkirakenteella. Epämuodollisen valvonnan merkitystä todellisen ja koetun turvallisuuden kannalta ovat korostaneet myös muun muassa Jane Jacobs (1984) ja Jan Gehl (2010). Ikääntyneiden toiveita kartoittaneissa aiemmissa tutkimuksissa (World Health Organization 2007, 18–19; Kohijoki & Koistinen 2018, 6–9) ja ikääntyneiden edustajan haastattelussa puolestaan korostuivat valaistuksen tärkeys sekä turvallisuuden lisääminen järjestyksenpidon ja valvonnan kautta esimerkiksi lisäämällä poliisin läsnäoloa. Kumpikin ratkaisutapa perustuu kontrollin lisäämiseen, ei rikollisuuden taustalla olevien yhteiskunnan rakenteellisten ongelmien ratkaisemiseen (Koskela 2009, 44).

Kaavoitusprosessi

Ageing in place -ajatteluun pohjautuen suunnitellussa asuinympäristössä ihmiset voivat ikääntyä turvallisesti tutussa ympäristössä ilman, että joutuvat toimintakykynsä heikentyessä muuttamaan pois asunnostaan tai naapurustostaan (Hynynen 2015, 12–13). Yleiskaava-suunnittelija Satu Tarula käytti tästä mallista käsitettä elinkaariasuminen. Tarulan mukaan elinkaariasumista voidaan kaupunkisuunnittelussa tukea esimerkiksi monipuolistamalla alueen asuntokantaa täydennysrakentamisen kautta, minkä ansiosta ikääntynyt voi löytää muuttuviin tarpeisiinsa paremmin sopivan asunnon tutusta ympäristöstä. Jotta ikääntynyt ei joutuisi luopumaan tutusta asuinympäristöstä palvelutarpeensa kasvaessa, tulisi palveluasumista sijoittaa tasaisesti ympäri kaupunkia muun asumisen joukkoon.

Tässä tutkielmassa tehdyn ikääntyneiden palveluasumisen yksiköiden kartoituksen mukaan ikääntyneiden palveluasuminen on Helsingissä jakautunut spatiaalisesti epätasaisesti. Helsingin kaupungin (sosiaali- ja terveystoimiala tai Heka Oy) kohteet olivat jakaantuneet melko tasaisesti, mutta muiden toimijoiden (yhdistykset, säätiöt ja yksityiset) kohteet jakautuivat epätasaisemmin. Ikääntyneiden palveluasumisen spatiaalista jakaumaa ja sen suhdetta esimerkiksi ikääntyneiden määrään alueittain tulevaisuudessa voitaisiinkin tutkia vielä tarkemmin, jotta elinkaariasuminen tutuissa lähiympäristöissä olisi mahdollista yhä useammalle ikääntyneelle.

Kaavoittajien näkökulmasta ikääntyneiden palveluasuminen ei juurikaan eroa muusta asumisesta sijaintikriteereiltään. Suotuisimpana sijaintina he pitävät aluekeskuksia ja tai muuten hyvin saavutettavia ja lähiympäristön erikoistason esteettömyyden mahdollistavia paikkoja. Tarulan mukaan asumista ja palveluita yhdistävää hybridikonseptia voitaisiin soveltaa myös palveluasumiseen aluekeskusten ostoskeskusten uudistuksissa ja täydennysrakentamisessa. Palveluasumista on alettu myös keskittää niin, että sama palvelukeskus voi palvella useampaa palvelutaloa ja muita alueella itsenäisemmin asuvia ikääntyneitä. Esimerkiksi Riistavuoren palvelukeskuksen ympärille ollaan täydennysrakentamassa senioritaloja, joiden asukkaat voivat hyödyntää palvelukeskuksen palveluita. Uudentyyppisiä palveluasumisen kokonaisuuksia olisivat myös muistikylät, joilla voitaisiin vastata väestön ikääntymisen myötä kasvavaan muistisairaiden määrään. Myös palveluasumisen rakennuttajilla toiveissa korostuivat tontin keskeinen sijainti ja yhteistyömahdollisuudet lähellä olevien palvelutalojen kanssa (Åkerblom & Åkerblom 1994: 93, 127). Kirjallisuudessa ja valtiorahallinnon julkaisuissa esitettyjä ideoita ageing in placesta (Davies & James 2016), palvelualuemallista (Hynynen 2015) ja palvelukortteleista (Verma 2017) on siis jo alettu soveltaa Helsingin kaupunkisuunnittelussa myös käytännössä.

Suunnittelijoiden mukaan ikääntyneille suunnatun asumisen kaavoitusprosessissa aloitteellinen on yleensä yksityinen palveluntuottaja tai rakennusalan yritys. Joskus näitä hakemuksia joudutaan hylkäämään esimerkiksi herkkään asumiseen sopimattoman sijainnin vuoksi. Palveluasumiselle voidaan kaavassa määritellä tavallista asumista pienempi parkkipaikkavelvoite. Senioritaloille tai muille vähemmän palveluintensiivisille kohteille on kuitenkin realistisempaa soveltaa asumisen tavallista parkkipaikkannormia. Kaavoituksessa ikääntyneiden palveluasuminen nähdään sijaintitarpeiltaan pääasiallisesti samanlaisena kuin

muukin asuminen. Saavutettavuuden ja esteettömyyden osalta kriteerit voivat kuitenkin olla normaalia tiukempia.

Palveluasumisen rakentaminen voi luoda muutostarpeita lähiympäristöön. Esimerkiksi katutila voi olla tarpeen muuttaa vastaamaan esteettömyyden erikoistasoa. Kun lähiympäristön esteettömyys huomioidaan jo asemakaavoituksessa, sujuvoituu myös sen toteuttaminen katu- ja puistosuunnittelussa ja käytännön toteutuksessa. Lähiympäristöön tehtävien muutostöiden toteutusaikatauluissa on suunnittelijoiden mukaan suurta vaihtelua. Ihanteellista ja joskus myös kustannustehokkainta olisi toteuttaa muutokset samanaikaisesti kohteen rakentamisen kanssa. Vanhoissa kohteissa lähiympäristö on voinut myös jäädä jälkeen nykypäivän esteettömyysvaatimuksista. Vähemmän kiireelliset muutostyöt saattavat kuitenkin toteutua vasta katu- tai puistotilan seuraavan peruskorjauksen yhteydessä.

Suunnittelijoiden mukaan kaupunkisuunnittelussa on alettu panostaa entistä enemmän kaavoituksen ja muiden toimijoiden väliseen yhteistyöhön. Kaavoittajat tekevät yhteistyötä kaupungin muiden toimialojen kanssa miettiessään palveluasumisen sijaintia palveluverkoston ja asuntotuotannon kannalta. Asemakaavaa suunniteltaessa kaavoittajat tekevät yhteistyötä katu- ja puistosuunnittelusta vastaavien suunnittelijoiden kanssa, jotta esimerkiksi lähiympäristön esteettömyyden toteuttaminen olisi mahdollisimman sujuvaa. Esteettömyyden huomiointi on sisäänrakennettu suunnitteluprosessiin esimerkiksi suunnitteluohjeiden muodossa, jolloin sen huomioiminen ei ole kiinni yksittäisen suunnittelijan perehtyneisyydestä. Esteettömyyteen suhtaudutaan Helsingin kaupunkisuunnittelussa nykyään siis välttämättömyytenä. Muiden laadukkaan lähiympäristön teemojen toteuttamiseen suunnittelijat eivät kuitenkaan maininneet olevan samanlaisia ohjeistuksia ja prosesseja. Esteettömyydellä on erityinen asema myös huoltosuhteen muutokseen varautumisen strategioissa valtiohallinnossa ja kunnissa (muun muassa Saikkonen 2012, 39; Helsingin palveluverkkoselvitys ja tavoiteverkko 2050 2013, 56). Voidaankin pohtia, johtuuko esteettömyyden saama erikoisasema suunnitteluprosessissa ennen kaikkea sen määrittämisen yksiselitteisyydestä ja suunnittelun teknisyydestä, vai poliittisesti asetetuista tavoitteista.

Haastateltujen suunnittelijoiden ja ikääntyneen mielestä ikääntyneillä on hyvät osallistumismahdollisuudet lähiympäristönsä suunnitteluprosessiin ja he ovat myös aktiivisia osallistumaan. Perinteisissä asukastilaisuuksissa ikääntyneet ovat suunnittelijoiden mukaan usein jopa yliedustettuina. Kuten kaikilla väestöryhmillä, myös ikääntyneillä

osallistumisaktiivisuuteen vaikuttavat heidän intressinsä, tietomääränsä, elämäntilanteensa sekä käytettävissä olevat osallistumiskanavat (Koskiahio 2002, 50). Ikääntyminen voi kuitenkin Keräsen mukaan vähentää muuttohalukkuutta, ja siten välillisesti lisätä kiinnostusta nykyisen lähiympäristön kehitykseen. Tämä ikääntyneiden sitoutuneisuus asuinalueeseensa voi osaltaan selittää ikääntyneiden suurta määrää asukastilaisuuksissa.

Sekä digitaaliset että kasvokkain tapahtuvat osallistumistavat voivat asettaa osallistujat eriarvoiseen asemaan (Staffans, Väyrynen, Huisko & Melama 2009, 182–184). Suunnittelijoiden mukaan Internet-kyselyt eivät ole vielä kokonaan korvanneet perinteisiä osallistumistapoja, vaan niitä on vähitellen alettu hyödyntää vanhojen tapojen rinnalla. Osallistumistapojen valikoima on kuitenkin niukka niille ikääntyneille, joille sekä tietotekniikka että osallistumistilaisuuksiin saapuminen ovat haastavia. Ikääntyneille palveluasumisen asiakkaille kohdennettua osallistamista on Helsingissä tehty vain muutamia kertoja, ja osalle heistä osallistuminen voikin olla palvelutalojen tarjoamasta avusta riippuvaista. Palvelutaloissa asuvien, toimintakyvyltään heikommassa asemassa olevien ikääntyneiden osalta naapurusto-osallistumisen paradoksi (Buffel, Phillips & Scharf 2012) näyttäisi siis pitävänsä paikkansa. Yleisen osallistamisen lisäksi ikääntyneiden näkökulmaa on haettu suunnitteluun esimerkiksi Stadin ikäohjelman, vanhusneuvoston ja järjestöjen kautta. Näiden kanavien kautta ei kuitenkaan tavoiteta niitä ikääntyneitä, joilla ei ole asunnonomistajan intressejä tai koulutuksen tuomaa tietopohjaa aktiiviseen osallistumiseen.

Ikääntyneiden lähiympäristöjen tulevaisuus ja tutkimustarpeet

Tässä tutkielmassa havainnoidut ikääntyneiden palveluasumisen lähiympäristöt Helsingissä täyttävät pääpiirteissään lähiympäristön laatukriteerit (taulukko 1). Lähipuistoon ja lähimmälle joukkoliikennepysäkillä on usein lyhyt matka. Jalankulkuympäristöt ovat pääsääntöisesti esteettömiä ja turvallisia myös vanhemmilla alueilla. Rakennusten ja jalankulkuympäristöjen esteettömyyttä on parannettu jo pitkään, ja suojateitä on äskettäin alettu järjestelmällisesti muuttaa turvallisemmiksi. Istuimia tarvittaisiin kuitenkin lisää katujen varsille, jotta huonommassakin kunnossa oleva ikääntynyt voisi liikkua lähiympäristössään. Kaikissa havainnoiduissa lähiympäristöissä ikääntyneiden on ylitettävänä leveä ja vilkasliikenteinen katu matkalla palvelukeskittymään. Tällaisia tilanteita voitaisiinkin pyrkiä välttämään uusien palveluasumisen yksiköiden sijaintia suunniteltaessa.

Ikääntyneiden palveluasumista on Helsingissä niin urbaanien aluekeskusten sydämissä kuin luonnonläheisten lähiöiden reunamilla. Näin ollen myös ikääntyneiden palveluasumisen etäisyyksissä palvelukeskittymiin ja lähiympäristöjen palvelutarjonnassa on suuria eroja niin julkisten kuin yksityisten palveluiden osalta. Suunnittelijoiden keskuudessa ideaalisijaintina pidetään aluekeskuksia tai muuten saavutettavuudeltaan hyviä paikkoja. Näistä tonteista kilpailevat kuitenkin monet muutkin toiminnot, eikä tonttien saatavuus ole ainoa sijaintipäätökseen vaikuttava tekijä. Helsingin kaupungilla on kuitenkin kaavoittajana ja merkittävänä maanomistajana hyvät edellytykset vaikuttaa siihen, millaisiin ympäristöihin ikääntyneiden palveluasumista rakennetaan.

Ikääntyneiden toiveita palveluasumisen lähiympäristön kaupunkimaisuudesta, palvelutarjonnasta ja muista viihtyisyyttä lisäävistä elementeistä ei ole Suomessa juurikaan tutkittu. Ikääntyneiden palveluasumisen kysynnän kasvaessa aiheen toivoisi kuitenkin kiinnostavan niin julkisen kuin yksityisenkin sektorin toimijoita. Ikääntyneiden palveluasumisen kysyntä tulee kasvamaan huomattavasti lähitulevaisuudessa (Andersson 2007: 13–14), joten nyt olisi oikea aika kysyä ikääntyneiltä itseltään, millaista lähiympäristöä he toivoisivat palveluasumiseltaan. Tällaista tutkimusta tai osallistamista suunniteltaessa on kuitenkin muistettava, että ikääntyneetkään eivät ole homogeeninen ryhmä. Kuulemalla vain aktiivisesti järjestöjen tai osallistamistilaisuuksien kautta osallistuvia ikääntyneitä jää kokonaiskuva ikääntyneiden toiveista vahaaksi. Arvokasta kokemustietoa voitaisiin kerätä myös nykyisiltä palveluasumisen ikääntyneiltä asukkailta.

Tässä tutkielmassa on keskitytty tarkastelemaan Helsingin ikääntyneiden palveluasumisen lähiympäristöjen nykytilaa ja tulevaisuutta. Tutkielmassa esiteltyjä lähiympäristön laatukriteerejä voidaan kuitenkin soveltaa myös muissa kunnissa. Monilta osin myös lähiympäristöjen nykytila saattaa olla hyvinkin samankaltainen muissakin Suomen kunnissa, sillä esimerkiksi esteettömyyden toteuttamista ohjataan valtakunnallisella lainsäädännöllä ja ohjeistuksilla. Tuloksia soveltaessa on kuitenkin hyvä muistaa, että Helsinki on useimpia muita Suomen kuntia tiiviimpi, asukasmäärältään suurempi ja ikäjakauman kehitykseltään tasapainoisempi. Laadukkaan lähiympäristön luomisen realiteetit ja toisaalta myös asukkaiden toiveet voivat olla hyvinkin erilaisia muissa kunnissa. Paikallisille lisätutkimuksille on siis tarvetta.

Lähiympäristöjen laatuun vaikuttavia tekijöitä on tutkittu melko paljon yleisellä tasolla. Ikääntyneiden näkökulmasta aihetta on tutkittu jonkin verran globaalisti ja hyvin paikallisesti, mutta ei juurikaan Suomessa valtakunnallisesti tai yksittäisten kuntien tasolla. Kun yhä suurempi osa suomalaisista on ikääntyneitä ja yhä useamman ikääntyneen toivotaan pärjäävän itsenäisesti kotonaan (Ikääntyneiden asumisen kehittämisohjelma 2013–2017 2017), tulee lähiympäristöjen laadusta yhä tärkeämpää. Laadukkaassa lähiympäristössä ikääntynyt voi toimia itsenäisesti, ylläpitää toimintakykyään ja elämänlaatuaan (Rankakokko 2011, 66–67; Cutler-Riddick 2016, 6–7) ja olla aktiivinen toimija paikallisyhteisössään – asui hän sitten itsenäisesti kotona tai tuetusti palveluasumisen piirissä. Ikääntyneiden lähiympäristön laadun tutkimus ja kehittäminen olisivat siis hyvä keino panostaa samanaikaisesti sekä yhteiskunnan huoltosuhteeseen kestävyYTEEN että ikääntyvän väestön elämänlaatuun.

Lähteet

- Aktiiviset seniorit ry (2019) Kotisatama <<https://www.aktiivisetseniorit.fi/kotisatama/>>. 13.11.2019
- Andersson, S. (2007) Palveluasuntoja ikäihmisille. Palveluasumisen nykytilanne ja tuleva tarve. *Stakesin raportteja* 2007:14.
- Bäcklund, P., Häkli, J. & Schulman, H. (2002) Osallisuuden jäljillä. Teoksessa Bäcklund, P., Häkli, J. & Schulman, H. (toim.) *Osalliset ja osajat. Kansalaiset kaupungin suunnittelussa*, 7–17. Gaudeamus, Helsinki.
- Buffel, T., Phillipson, C. & Scharf, T. (2012) Ageing in the urban environments: Developing ‘age-friendly’ cities. *Critical Social Policy* 32(4), 597–617. <<https://doi.org/10.1177/0261018311430457>>
- Cutler-Riddick, C. (2016) The Importance of physical activity and recreation to ageing well: Unveiling research findings and take away ideas. Teoksessa Humberstone, B. & Konstantaki, M. (toim.) *Ageing, physical activity, recreation and wellbeing*. Cambridge Scholars Publishing, Newcastle upon Tyne.
- Davies, A. & James, A. (2016) Geographies of ageing. Social processes and the spatial unevenness of population ageing. Routledge, New York.
- Finlex (2013) Vanhuspalvelulaki tuli voimaan 1. heinäkuuta 2013. 4.7.2013. <<https://www.finlex.fi/fi/uutiset/249>>. 13.5.2020
- Frank, L. D., Engelke, P. & Schmid, T. L. (2003) *Health and community design: the impact of the built environment on physical activity*. Island Press, Washington DC.
- Gehl, J. (2010) *Cities for People*. Island Press, Washington DC.
- Haas, W. H., Bradley, D. E., Longino, C. F., Stoller, E. P. & Serow, W. J. (2006) In retirement migration, who counts? A methodological question with economic policy implications. *The Gerontologist* 46(6) 815–820.
- Harper, S. & Laws, G. (1995) Rethinking the geography of ageing. *Progress in human geography* 19(2) 199–221. <<https://doi.org/10.1177/030913259501900203>>
- Helsingin kaupungin asuntotuotantotoimisto (2014) Kotisatama <<https://www.att.hel.fi/sites/default/files/digiesite/omistusasunnot/kotisatama/files/assets/common/downloads/publication.pdf>>. 13.11.2019
- Helsingin kaupunki (2019a) Esteettömän rakentamisen ohjeet 11.2.2019 <<https://www.hel.fi/helsinkikaikille/fi/ohjeita-suunnitteluun/esteettoman-rakentamisen-ohjeet>> 22.05.2020.

- Helsingin kaupunki (2019b) Itäkeskuksen palvelutalo <<https://www.hel.fi/sote/toimipisteet-fi/aakkosittain/itakeskus-pt/>>. 13.11.2019
- Helsingin kaupunki (2020) Senioritalot ja senioriasumisoikeusasunnot
<<https://www.hel.fi/seniorit/fi/elamantilanteet/asuminen/senioritalot/>>.
11.5.2020
- Helsingin palveluverkkoselvitys ja tavoiteverkko 2050 (2013) *Helsingin kaupunkisuunnitteluviraston yleissuunnitteluosaston selvityksiä* 2013:10.
- Hirsjärvi, S., Remes, P. & Sajavaara, P. (2000) Tutki ja kirjoita. 5. painos. Tampere: Tammi
- Hirsjärvi, S. & Hurme, H. (2006) Tutkimushaastattelu – Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. 4. painos. Helsinki: Yliopistopaino
- Hynynen, R. (2015) (toim.) Palvelualueen ja ikäystävällisen asuinalueen kehittäminen. *Ympäristöministeriön raportteja* 2015:5. 12.4.2017. <http://www.ymparisto.fi/fi-FI/Asuminen/Ikaantyneiden_asuminen/Palvelualueen_ja_ikaystavallisen_asuinalueen_32990>
- Ikääntyneet Helsingissä (2019) Väestörakenne. Helsingin kaupunki.
<https://ikaantyneethelsingissa.fi/vaesto_rakenne>. 18.12.2019.
- Ikääntyneiden asumisen kehittämisohjelma 2013–2017 (2017) Ympäristöministeriö.
12.4.2017. <http://www.ymparisto.fi/fi-FI/Asuminen/Ikaantyneiden_asuminen/Ikaantyneiden_asumisen_kehittamisohjelma_20132017>
- Ilmari Helanderin Vanhusten Säätiö (2019) Maunulan Helander-koti
<<http://www.ilmarihelanderinvanhustensaatio.fi/cms/palvelukodit/maunulan-helander-koti>>. 13.11.2019
- Jacobs, J. (1984) The death and life of great American cities – The failure of town planning. Peregrine Books, Harmondsworth.
- Kansaneläkkeen lajit (2017) Kansaneläkelaitos. 12.4.2017. <<http://www.kela.fi/kansanelake>>
- Kohijoki, A.-M., & Koistinen, K. (2018) Kaupunkikeskusta vetovoimaisena ostosympäristönä – ikääntyvien kuluttajien näkökulma. *Tutkimuskatsauksia* 6/2018. Turun kaupunki, Turku.
- Kokko, O. (2009) Seniorikoti voi olla pelkkää rahastusta. *Taloussanomat*. 12.4.2017.
<<http://www.is.fi/taloussanomat/oma-raha/art-2000001573169.html>>
- Koskela, H. (2009) Pelkokierre: Pelon politiikka, turvamarkkinat ja kamppailu kaupunkitilasta. Helsinki: Gaudeamus Helsinki University Press.

- Koskiahio, B. (2002) Onko osallisuus vahvaa demokratiaa? Maankäyttö- ja rakennuslain soveltamisesta. Teoksessa Bäcklund, P., Häkli, J. & Schulman, H. (toim.) *Osalliset ja osajat. Kansalaiset kaupungin suunnittelussa*, 36–57. Gaudeamus, Helsinki.
- Kvale, S. (1996) Interviews. An introduction to qualitative research interviewing. Sage, Lontoo.
- Laakso, S. & Loikkanen, H. A. (2004) Kaupunkitalous. Johdatus kaupungistumiseen, kaupunkien maankäyttöön sekä yritysten ja kotitalouksien sijoittumiseen. Gaudeamus, Helsinki.
- Laitalainen, E., Helakorpi, S. & Uutela, A. (2008) Eläkeikäisen väestön terveyskäyttäytyminen ja terveys keväällä 2007 ja niiden muutokset 1993–2007: Health behaviour and health among Finnish elderly, Spring 2007, with trends 1993–2007. Helsinki: Kansanterveyslaitos.
- Laitoshoito (2017) Sosiaali- ja terveysministeriö. 13.4.2017. <<http://stm.fi/laitoshoito>>
- Laki ikääntyneen väestön toimintakyvyn tukemisesta sekä iäkkäiden sosiaali- ja terveyspalveluista (2017) Oikeusministeriön Finlex-Internet-palvelu. 12.4.2017. <<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2012/20120980>>
- Löyskä, P., Damski, A., Hamari-Jaatinen, E-L. & Pesola, K. (1997) Vanhusten palvelutalot ja keskukset Uudellamaalla 1990-luvulla. *Teknillisen korkeakoulun arkkitehtiosaston julkaisuja* 1997/43.
- Maankäyttö- ja rakennuslaki (2020) Oikeusministeriön Finlex-Internet-palvelu. 17.4.2020. <<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990132#L1P4>>
- Mäki, N. & Vuori, P. (2019) Helsingin väestö vuodenvaihteessa 2018/2019 ja väestömuutokset vuonna 2018: *Helsingfors befolkning vid årsskiftet 2018/2019 och befolkningsförändringar år 2018*. Helsingin kaupungin tietokeskus, Helsinki.
- Palvelut ja asuinympäristöt (2017) Ympäristöhallinnon yhteinen verkkopalvelu. 13.4.2017. <http://www.ymparisto.fi/fi-FI/Asuminen/Ikaantyneiden_asuminen/Palvelut_ja_asuinymparistot>
- Palvelutalo Villa Ensi (2019) Palvelutalo Villa Ensi <<https://villaensi.fi/>>. 13.11.2019
- Peiponen, A., Lammi, R., Muurinen, S. & Kotajärvi, A. (2002) Yksityisten ylläpitämä vanhusten palveluasuminen Helsingissä 2002. Helsingin kaupungin sosiaalivirasto. *Selvityksiä* 2002:20.

- Rakentaminen Helsingissä 2016 sekä rakentamisen aikasarjoja (2017) Helsingin kaupungin tietokeskus. *Tilastoja* 2017:10. 13.4.2017.
<http://www.hel.fi/hel2/tietokeskus/julkaisut/pdf/17_03_08_Tilastoja_10_Rauni_omaa.pdf>
- Rantakokko, M. (2011) Outdoor environment, mobility decline and quality of life among older people. University of Jyväskylä, Jyväskylä.
- Ruonakoski, A., Somerpalo, S., Kaakinen, J. & Kinunnen, R. (2005) Esteettömyys ja ikääntyneiden palvelutarve. Helsinki 2005. *Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä* 2005:11.
- Saga Care (2019) Saga Palvelutalo Munkkiniemi, Helsinki <<https://www.sagacare.fi/saga-palvelutalo-munkkiniemi-helsinki>>. 13.11.2019
- Saikkonen, J., Jaakkola, T., Salmi, A. & Tähtinen, V. (2012) Helsingin seudun asuntoraportti 2012. *HSY:n julkaisuja* 2013:1.
- Sosiaalihuoltolaki (2014) Oikeusministeriön Finlex-Internet-palvelu. 9.4.2017.
<<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2014/20141301#L3P21>>
- Sotkanet.fi (2019) Tulostaulukko [verkkopalvelu]. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos.
<<https://sotkanet.fi/sotkanet/fi/taulukko/?indicator=sw4psdZNMvAwA=®ion=8wYA&year=sy6rBAA=&gender=t&abs=f&color=f&buildVersion=3.0-SNAPSHOT&buildTimestamp=201911131146>>. 18.12.2019.
- Staffans, A., Väyrynen, E. Huisko, S. & Melama, S. (2009) Kumppanuus. Teoksessa Staffans, A. & Väyrynen, E. (toim.) *Oppiva kaupunkisuunnittelu*. Arkkitehtuurin julkaisuja 2009/98. Teknillinen korkeakoulu, Espoo.
- Suomen virallinen tilasto (2019): Väestörakenne [verkkojulkaisu]. ISSN=1797-5379.
Helsinki: Tilastokeskus [viitattu: 11.10.2019]. Saantitapa:
<http://www.stat.fi/til/vaerak/index.html>
- Takano, T., Nakamura, K. & Watanabe, M. (2002) Urban residential environments and senior citizens' longevity in megacity areas: the importance of walkable green spaces. *Journal of Epidemiology and Community Health* 56, 913–918.
- Vanhusten palveluasumisen kehittämisohjelma (2004) Helsingin kaupungin sosiaalivirasto. *Selvityksiä* 2004:10.
- Varis, M., Muurinen, S. & Peiponen, A. (2004) Helsingin kaupungin tuottama vanhusten palveluasuminen vuonna 2003. Helsingin kaupungin sosiaalivirasto. *Selvityksiä* 2004:8.

- Verma, I. (2017) (toim.) Palvelukortteli. Konseptin kuvaus ja soveltaminen erilaisiin taajamiin. *Ympäristöministeriön raportteja* 2017:3. 13.4.2017.
<http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/79297/YMra_3_2017.pdf?sequence=1>
- Vuori, P. & Kaasila, M. (2018) Helsingin ja Helsingin seudun väestöennuste 2018–2050, Ennuste alueittain 2018–2030. Helsingin kaupunki, kaupunginkanslia, kaupunkitutkimus ja -tilastot. *Tilastoja* 2018:18. 30.10.2019.
<https://www.hel.fi/hel2/tietokeskus/julkaisut/pdf/18_10_30_Tilastoja_18_Vuori_Kaasila.pdf>
- World Health Organization. (2007) *Global age-friendly cities: A guide*. Geneva: World Health Organization.
- Åkerblom, S. & Åkerblom, R. (1994) Palveluasuminen – tausta, toteutus, tulevaisuus. Ympäristöministeriö Asunto- ja rakennusosasto. *Tutkimusraportti* 1994:3.

Liite 1: Ikääntyneiden palveluasuminen Helsingissä, kohdeluettelo

Nro	Nimi	Katusoitte	Postinro	Surupliri	Tyyppi	Toimija	Asumotyht.	Kotovu
1	Ristavuoren monipuolinen palvelukeskus	Isoneuvatie 28	00320	Läntinen	palvelusunto/ryhmäkoti	kunta		https://www.hel.fi/sote/toimipisteet-fi/aakosittain/ristavuori-mpk
2	Hotokoti Päiväkumpu / Päihelä	Reposuontie 12	00670	Pohjoinen	palvelusunto/ryhmäkoti	yksityinen	34	https://www.hotokotipalvelukumpu.fi/
3	Hotokoti Päiväkumpu / Lähä-Pasila	Pasilarintie 2	00240	Keskinen	ryhmäkoti	yksityinen	30	https://www.hotokotipalvelukumpu.fi/
4	Hotokoti Päiväkumpu / Vuosaari	Merikorttikuja 6 R 142-143	00960	Itäinen	ryhmäkoti	yksityinen	20	https://www.hotokotipalvelukumpu.fi/
5	Hopean palvelutalo	Hopeatie 14	00440	Läntinen	palvelusunto/ryhmäkoti	kunta	54	https://www.hel.fi/sote/toimipisteet-fi/aakosittain/takesus-pake
6	Takesuksen palvelutalo	Volkulantie 6	00930	Itäinen	palvelusunto/ryhmäkoti	kunta	27	https://www.hel.fi/sote/toimipisteet-fi/aakosittain/kanneimaki-pt
7	Kanneimäen palvelutalo	Urkuplrintie 4	00420	Läntinen	ryhmäkoti	kunta	28	https://www.hel.fi/sote/toimipisteet-fi/aakosittain/kinepori-mpk/
8	Kineporin monipuolinen palvelukeskus	Kineporinkatu 7-9 A	00500	Keskinen	ryhmäkoti	kunta	196	https://www.hel.fi/sote/toimipisteet-fi/aakosittain/kontula-mpk/
9	Kortulan monipuolinen palvelukeskus	Kontukuja 5	00940	Itäinen	ryhmäkoti	kunta	90	https://www.hel.fi/sote/toimipisteet-fi/aakosittain/kustaanakarano-mpk
10	Kustaanakarano monipuolinen palvelukeskus	Ottamantintie 32	00620	Pohjoinen	ryhmäkoti	kunta	110	https://www.lauttasarensenioritalo.fi/
11	Lauttasarensenioritalo	Pohjoiskaari 1-3	00200	Pohjoinen	palvelusunto	säätiö	29	https://www.hel.fi/sote/toimipisteet-fi/aakosittain/madetoja-pt
12	Madetojan palvelutalo	Madetojankuja 3	00720	Koillinen	ryhmäkoti	kunta	30	https://www.hel.fi/sote/toimipisteet-fi/aakosittain/kanin-pysaki/
13	Munkkiniemen palvelutalo	Laajalahdentie 30	00330	Läntinen	palvelusunto	yksityinen	109	https://www.hel.fi/sote/toimipisteet-fi/aakosittain/rudolf-pake
14	Palvelutalo Kantin Pysäkki	Humalistonkatu 4	00250	Läntinen	palvelusunto/ryhmäkoti	yhdistys	123	https://www.hel.fi/sote/toimipisteet-fi/aakosittain/puitola-pt
15	Palvelutalo Rudolf	Rudolfintie 17-19	00870	Kaakoinen	palvelusunto	kunta	82	https://www.hel.fi/sote/toimipisteet-fi/aakosittain/syysie-mpk
16	Mariakoti	Schildtinpolku 6	00440	Läntinen	ryhmäkoti	kunta	48	https://www.hel.fi/sote/toimipisteet-fi/aakosittain/toolo-mpk
17	Puistolann palvelutalo	Aksiläpölkky 1 B	00750	Koillinen	palvelusunto/ryhmäkoti	säätiö	72	https://www.hel.fi/sote/toimipisteet-fi/aakosittain/voorens-ria-pt/
18	Rohdavuoren monipuolinen palvelukeskus	Punahilkantie 16	00820	Kaakoinen	ryhmäkoti	kunta	15	https://www.esperi.fi/hovakodit-ikahmisille/esperi-hovakoti-hopeapala-helsinki
19	Syysien monipuolinen palvelukeskus	Takanitynkäja 3	00780	Koillinen	palvelusunto	yksityinen	18	https://www.esperi.fi/hovakodit-ikahmisille/esperi-hovakoti-pakaasi-helsinki
20	Töölön monipuolinen palvelukeskus	Töölönkatu 33	00260	Eteläinen	ryhmäkoti	kunta	15	https://www.esperi.fi/hovakodit-ikahmisille/esperi-hovakoti-rantakarano-helsinki
21	Vuorensyrjän palvelutalo	Vuorensyrjä 7 C	00270	Koillinen	palvelusunto	yksityinen	14	https://www.esperi.fi/hovakodit-ikahmisille/esperi-hovakoti-tilkanaiti-helsinki
22	Esperi Hovakoti Hopeapalu	Tenholantie 10	00280	Läntinen	palvelusunto	yksityinen	42	https://www.esperi.fi/hovakodit-ikahmisille/esperi-hovakoti-tilkanmovo-helsinki
23	Esperi Hovakoti Pakaasi, Helsinki	Reppukuja 1	00770	Koillinen	palvelusunto	yksityinen	34	https://www.esperi.fi/hovakodit-ikahmisille/esperi-hovakoti-tilanmova-helsinki
24	Esperi Hovakoti Rantakarano, Helsinki	Harbonkatu 1	00980	Itäinen	palvelusunto	yksityinen	26	https://www.esperi.fi/hovakodit-ikahmisille/esperi-hovakoti-tilanmova-helsinki
25	Esperi Hovakoti Sana-koti, Helsinki	Mannerheimintie 164	00300	Läntinen	palvelusunto	yksityinen	30	https://www.esperi.fi/hovakodit-ikahmisille/esperi-hovakoti-tilanmova-helsinki
26	Esperi Hovakoti Tilantähti, Helsinki	Mannerheimintie 164	00300	Läntinen	palvelusunto	yksityinen	94	https://www.esperi.fi/hovakodit-ikahmisille/esperi-hovakoti-tilanmova-helsinki
27	Esperi Hovakoti Tilantähti, Helsinki	Mannerheimintie 164	00300	Läntinen	palvelusunto	yksityinen	132	https://www.esperi.fi/hovakodit-ikahmisille/esperi-hovakoti-tilanmova-helsinki
28	Esperi Hovakoti Tilantähti, Helsinki	Mannerheimintie 164	00300	Läntinen	palvelusunto	yksityinen	256	https://www.esperi.fi/hovakodit-ikahmisille/esperi-hovakoti-tilanmova-helsinki
29	Esperi Hovakoti Tilantähti, Helsinki	Mannerheimintie 164	00300	Läntinen	palvelusunto	yksityinen	54	https://www.esperi.fi/hovakodit-ikahmisille/esperi-hovakoti-tilanmova-helsinki
30	Esperi Hovakoti Urtuva, Helsinki	Haahkapolku 3	00200	Eteläinen	ryhmäkoti	yksityinen	104	https://www.sagakare.fi/saga-palvelutalo-helapusto-helsinki
31	Esperi Hovakoti Vanhalinna, Helsinki	Bräheilmantie 1	00900	Itäinen	ryhmäkoti	yksityinen	109	https://www.sagakare.fi/saga-palvelutalo-kepylinna-helsinki
32	Antinkoti	Kivitaaskuntie 1	00780	Koillinen	ryhmäkoti	säätiö	264	https://www.sagakare.fi/saga-palvelutalo-munkkiniemi-helsinki
33	Kamelkoti	Vanhaistentie 15	00420	Läntinen	muistisairaiden ja psykogeriatrinen	säätiö	24	https://www.sagakare.fi/saga-palvelutalo-villa-kari-helsinki
34	Pakikoti	Suovakuja 1	00660	Pohjoinen	muistisairaiden ryhmäkoteja	säätiö	71	https://vuokra-suunnittelea.fi/vasu-ratalo/kuunteisto-oy-sofianlehdonkadun-senioritalo/
35	Palvelutalo Hanna-koti	Tynnylaavantie 19	00980	Pohjoinen	muistisairaiden ryhmäkoteja	säätiö	88	https://www.hova.fi/kotitoito/palvelutalo/cecilia/
36	Saga Palvelutalo Helapusto, Helsinki	Helatehtaankatu 1	00700	Koillinen	palvelusunto/ryhmäkoti	yksityinen	43	https://www.hova.fi/kotitoito/palvelutalo/hova-vikki/
37	Saga Palvelutalo Käpylinna, Helsinki	Myskyläntie 38	00650	Pohjoinen	palvelusunto/ryhmäkoti	yksityinen	65	https://www.attendo.fi/visikk%C3%B6/attendoharmonia
38	Saga Palvelutalo Munkkiniemi, Helsinki	Dosentintie 12	00330	Läntinen	palvelusunto	yksityinen	69	https://www.attendo.fi/taivallahi
39	Saga Palvelutalo Villa Kari, Helsinki	Mäntytie 8	00270	Läntinen	palvelusunto	yksityinen	34	https://www.attendo.fi/hedvigsofia
40	Sofianlehdonkadun senioritalo Sofia & Severi	Sofianlehdonkatu 5a	00610	Keskinen	senioritalo (55+) / hovakoti	yksityinen	61	https://www.attendo.fi/linnarharju
41	Välskärintie 4 / SATO	Välskärintie 4	00260	Eteläinen	senioritalo (55+)	yksityinen	62	https://www.attendo.fi/mellunm%C3%A4ki
42	Korvatunturipolku 5 / SATO	Korvatunturipolku 5	00970	Itäinen	senioritalo (55+)	yksityinen		helenakoti.fi
43	Palvelutalo Cecilia	Vuosaarentie 8	00980	Itäinen	palvelusunto	yksityinen		
44	Hovakoti Vikki	Agronominkatu 7	00790	Koillinen	palvelusunto	yksityinen		
45	Attendo Harmonia	Mellonkatu 22 A	00210	Eteläinen	ryhmäkoti	yksityinen		
46	Attendo Taivallahi	Mechelininkatu 32	00260	Eteläinen	palvelusunto	yksityinen		
47	Värnhemmet Attendo Hedvig Sofia	Eläntäntie 11	00530	Keskinen	palvelusunto	yksityinen		
48	Attendo Linnarharju hovakoti	Vartiokarjantie 3	00950	Itäinen	ryhmäkoti	yksityinen		
49	Attendo Mellunmäki	Korvatunturitie 2	00970	Itäinen	palvelusunto / senioritalo	yksityinen		
50	Hovakoti Helena	Hämeentie 55	00580	Keskinen	palvelusunto	säätiö		

Nro	Nimi	Kutsote	Postinno	Suorpiiri	Tyyppi	Toimija	Asumnot yht.	Kotisivu
51	Senioritalo Aikalisä	Livornonkatu 8	00220	Eteläinen	senioritalo (55+)	yhdistys	42	https://www.seniortaloaikalisa.fi/
52	Folkhälsanin seniorikoti	Mannerheimintie 97	00270	Läntinen	ryhmäkoti	yhdistys	38	https://www.folkhalsan.fi/fi/ajkaisu/hoto-ja-tuki/senioriasuminen/vara-gruppem/seniorhemmet/
53	Suomen Kukkaarasto ry:n palvelukoti	Merisotilaantori 1 A	00160	Eteläinen	palveluasunto	yhdistys	39	https://palvelukotitukkasrasto.fi/
54	Helsingin Loppukiri	Arabiankatu 19	00560	Keskinen	senioritalo (48+)	yhdistys/asey	58	https://www.aktivisetseniorit.fi/loppukiri/
55	Helsingin Kotisatama-talo	Arielinkatu 8	00540	Keskinen	senioritalo (48+)	yhdistys/asey	63	https://www.aktivisetseniorit.fi/kotisatama/
56	Senioritalo Asunto Oy Helsingin Thailanninne	Dosentintie 6 - Perustie 37	00330	Läntinen	senioritalo	yhdistys/asey	24	https://thailia.fi/asunto/ohjeemme/thailanninne/
57	Senioritalo Wilhelmina	Taavetti Iäitien latu 4	00300	Läntinen	palveluasunto/senioritalo/ryhmäkoti	yhdistys/asey	24	https://www.wilhelmina.fi/koti-wilhelminassa/senioridenton-palveluasuminen/
58	Palvelutalo Villa Ensi	Merkatu 23	00150	Eteläinen	palveluasunto	yhdistys	16	https://villaeinsi.fi/
59	Palvelukoti Sofia	Kuvernöörintie 14	00840	Kaakoinen	palveluasunto/ryhmäkoti	yhdistys	46	https://www.palvelukotisofia.fi/
60	Haagan Helander-koti	Mäkipellontie 22 C	00320	Läntinen	palveluasunto/ryhmäkoti	yhdistys	46	https://www.limarhelanderinvarhustensaatto.fi/cms/
61	Maunulan Helander-koti	Suursuontie 29	00630	Pohjoinen	palveluasunto/ryhmäkoti	yhdistys	86	https://www.limarhelanderinvarhustensaatto.fi/cms/palvelukoti/maunulan-helander-koti
62	Vuosaaren Helander-koti	Koukussaarentie 18	00980	Itäinen	palveluasunto	yhdistys	59	https://www.limarhelanderinvarhustensaatto.fi/cms/palvelukoti/vuosaaren-helander-koti
63	Onntalo	Mäntypäädentie 28	00830	Kaakoinen	palveluasunto	yhdistys	50	https://www.onntalo.fi/
64	Käpylän pysäkki	Ilmatienentie 2	00610	Keskinen	palveluasunto/ryhmäkoti	yhdistys	50	https://kepyrinne.fi/palveluasuminen/käpylan-pysakki/
65	Leevin palvelutalo	Ilkantie 19	00400	Läntinen	palveluasunto/ryhmäkoti	yhdistys	55	https://www.leepviny.net/asuminen/
66	Rumpupolun palvelutalo	Klaantietie 10	00420	Läntinen	palveluasunto/ryhmäkoti	yhdistys	64	http://www.leepviny.net/asuminen/
67	Puotilan palvelutalo	Klaantietie 2	00910	Itäinen	ryhmäkoti	yhdistys	40	https://www.galus-saatto.fi/puotilan-palvelutalo/
68	Munkinäshemmet	Lokkalantie 10	00330	Läntinen	ryhmäkoti	yhdistys	26	https://www.galus-saatto.fi/munkinasshemmet/
69	Heseva-koti Käpylä	Pellervontie 39	00610	Keskinen	palveluasunto/ryhmäkoti	yhdistys	40	https://www.galus-saatto.fi/heseva-koti/
70	Mylypuron Heikot	Kversilänmäntä 7	00920	Itäinen	palveluasunto	yhdistys	15	https://www.heikotit.fi/asuminen/palveluasuminen/mylypuron-heikoti/
71	Kontulan Heikot	Porttikuja 8	00940	Itäinen	palveluasunto	yhdistys	36	https://www.heikotit.fi/asuminen/palveluasuminen/kontulan-heikoti/
72	Ketturien palvelutalo	Kettutie 15	00800	Kaakoinen	palveluasunto	yhdistys	86	https://www.heikotit.fi/asuminen/palveluasuminen/ketturien-palvelutalo/
73	Millan palvelutalo	Vanhä Helsingintie 16	00700	Koillinen	palveluasunto	yhdistys	26	millanet.net
74	Mainiokoti Capella	Capellan Puistotie 7A	00540	Keskinen	ryhmäkoti	yhdistys	31	https://www.hovamehilaaninen.fi/mainiokoti-capella
75	Mainiokoti Hermann	Tuulensuuntori 1	00580	Keskinen	palveluasunto/ryhmäkoti	yhdistys	60	https://www.hovamehilaaninen.fi/mainiokoti-hermanni
76	Mainiokoti Herttua	Limnankentäntie 2	00880	Kaakoinen	palveluasunto	yhdistys	60	https://www.hovamehilaaninen.fi/mainiokoti-herttua
77	Mainiokoti Käpylä	Koskelantie 22-24	00610	Keskinen	palveluasunto/ryhmäkoti	yhdistys	55	https://www.hovamehilaaninen.fi/mainiokoti-lehtisaari
78	Mainiokoti Lehtisaari	Papinpyydänkuja 2	00340	Läntinen	ryhmäkoti	yhdistys	55	https://www.hovamehilaaninen.fi/mainiokoti-lehtisaari
79	Heka Abraham Wetterrintie 18	Abraham Wetterrintie 18	00810	Kaakoinen	senioritalo (55+)	yhdistys	58	https://www.hekaoy.fi/fi/asunnot/kohteet/abraham-wetterrintie-18
80	Heka Arhote 20	Arhotie 20	00900	Itäinen	senioritalo (60+)	yhdistys	58	https://www.hekaoy.fi/fi/asunnot/kohteet/arhote-20
81	Heka Huopalahdentie 5	Huopalahdentie 5	00350	Läntinen	senioritalo (60+)	kurta	87	https://www.hekaoy.fi/fi/asunnot/kohteet/huopalahdentie-5-seniorikohde
82	Heka Itärahdenkuja 1	Itärahdenkuja 1	00740	Koillinen	senioritalo (60+)	kurta	92	https://www.hekaoy.fi/fi/asunnot/kohteet/itärahdenkuja-1
83	Heka Juhana-herttuan tie 15	Juhana-herttuan tie 15	00600	Keskinen	senioritalo (60+)	kurta	79	https://www.hekaoy.fi/fi/asunnot/kohteet/juhana-herttuan-tie-15
84	Heka Krankantie 2	Krankantie 2	00400	Läntinen	senioritalo (60+)	kurta	123	https://www.hekaoy.fi/fi/asunnot/kohteet/krankantie-2
85	Heka Pasilan puistotie 5	Pasilan puistotie 5	00240	Keskinen	senioritalo (60+)	kurta	84	https://www.hekaoy.fi/fi/asunnot/kohteet/pasilan-puistotie-5
86	Heka Punahilkantie 10	Punahilkantie 10	00820	Kaakoinen	senioritalo (60+)	kurta	63	https://www.hekaoy.fi/fi/asunnot/kohteet/punahilkantie-10
87	Heka Ratavallintie 8	Ratavallintie 8	00720	Koillinen	senioritalo (60+)	kurta	72	https://www.hekaoy.fi/fi/asunnot/kohteet/ratavallintie-8
88	Heka Saariseläntie 3	Saariseläntie 3	00970	Itäinen	senioritalo (60+)	kurta	69	https://www.hekaoy.fi/fi/asunnot/kohteet/saariseläntie-3
89	Heka Töyrytie 2	Töyrytie 2	00630	Pohjoinen	senioritalo (60+)	kurta	129	https://www.hekaoy.fi/fi/asunnot/kohteet/toyrytie-2
90	Heka Tupavuori 4	Tupavuori 4	00570	Kaakoinen	senioritalo (60+)	kurta	59	https://www.hekaoy.fi/fi/asunnot/kohteet/tupavuori-4
91	Heka Veteraanikuja 1	Veteraanikuja 1	00940	Itäinen	senioritalo (60+)	kurta	89	https://www.hekaoy.fi/fi/asunnot/kohteet/veteraanikuja-1
92	Heka Veteraanikuja 2	Veteraanikuja 2	00940	Itäinen	senioritalo (60+)	kurta	42	https://www.hekaoy.fi/fi/asunnot/kohteet/veteraanikuja-2
93	Hovakoti Alppitupa	Alppikatu 2	00530	Keskinen	palveluasunto	yhdistys	24	https://www.hovia.fi/kunta-asikkaille/kalmitistenpalvelut/hovakodit/alppitupa/
94	Hovakoti Kyäkallo	Kyläkirkontie 13	00370	Läntinen	palveluasunto	yhdistys	24	https://www.hovia.fi/ksityssasiakaille/hovakodit/kyakallo/
95	Hovakoti Kotikallio	Kyläkirkontie 6-10	00370	Läntinen	ryhmäkoti	yhdistys	24	https://www.hovia.fi/ksityssasiakaille/hovakodit/kotikallio/
96	Hovakoti Scilla	Alppikatu 2	00530	Keskinen	ryhmäkoti	yhdistys	24	https://www.hovia.fi/ksityssasiakaille/hovakodit/scilla/
97	Hoikokoti Päiväkumpu / Itä-Pasila	Topparinkuja 7	00520	Keskinen	ryhmäkoti	yhdistys	43	https://www.hoitokoti-paivakumpu.fi/ita-pasila
98	Tenholat	Topparinkuja 7	00280	Läntinen	ryhmäkoti	yhdistys	43	https://www.tenholat.fi/palvelut/hovapalvelut/tenholat/
99	Hovakoti Varpula	Tenholantie 10	00650	Pohjoinen	ryhmäkoti	yhdistys	16	https://dementiahoti.fi/hovakoti-varpula
100	Bertahemmet	Jokienmentie 11	00650	Pohjoinen	palveluasunto/ryhmäkoti/seniorita	yhdistys	72	https://www.bertahemmet.com/servicehen/
Muut SATOn seniorikohteet					senioritalo (55+ - 65+)	yhdistys		